

84 (0)
Б-663
с24650

БИТТИРЛАНЫ Т.Ш.

АТА ЖУРТНУ
ИЙНАКЪЛАП...

РОССЕЙНИ ИЛМУЛА АКАДЕМИЯСЫНЫ
КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР ИЛМУ АРАСЫНЫ
ГУМАНИТАР ИЗЛЕМ ИНСТИТУТУ

БИТТИРЛАНЫ Т.Ш.

АТА ЖУРТНУ ИЙНАКЪЛАП...

(Тыш кзыраллада къарачай-малкъарлыланы назмулары)

Гу.к. «Государственная
научно-педагогическая библиотека КВР
им Т. К. Мальбахова»
г. Нальчик, ул. Ногмова, 43

НАЛЬЧИК · 2014

84(0)=81.632.93

Б 664

УДК ~~821.512.142(560)3~~

ББК ~~84(2Рос-Кара)6-5~~

Б – 66

Печатается по решению Ученого совета
Института гуманитарных исследований КБНЦ РАН

Рецензент З.Х. Толгуров, доктор филологических наук

Биттирова Т.Ш.

Б 66 С любовью к родине отцов... (Сборник стихотворений авторов карачаево-балкарской диаспоры). – Нальчик: Издательский отдел КБИГИ РАН, 2014. – 159 с.

В книге, составленной доктором филологических наук Биттировой Тамарой Шамсудиновной, представлены лучшие стихотворные произведения авторов карачаево-балкарской диаспоры, созданные в XX и начале XXI века. В ней впервые дается характеристика одному из важных элементов духовного существования диаспоры – литературе, позволяющей сохранить и развивать культуру в условиях этнического рассеяния.

Издание снабжено научным аппаратом: введением, биографическими справками об авторах, глоссарием и адресовано широкому кругу читателей.

В оформлении обложки использована картина Л. Лагирио «В горах Кавказа».

ISBN 978-5-91766-077-6

© КБИГИ РАН, 2014

© Т.Ш. Биттирова, 2014

АЛ СЁЗ

Тыш кыраллада жашагъан кырачай-малкырачылада назмучулукъ

Тюркде, европа кыраллада, Америкада жашагъан жерлешлерибиз адабиятха, миллет культурагъа, ана тилге уллу магъана бердиле. Тюркдеги ниет хазнабыз таркыаймай айныйды, аны жорююшю тюрлю-тюрлю сылтауланы себбинден Ата журтдача бармагъанын да белгилерчады. Миллет басма, ана тилни окъутуу дегенча шартла, басма болмаса, суратлау сёз кыйын айныгъаны, төрелери фольклордан кенг кетмезлиги баямды. Алай тыш кыраллада жашагъан халкъ жырчыла, назмучула, ата-бабалары Кавказдан алып кетген ниет байлыкъны тас этмей, анга жангы макъамла бла фикирле кыошадыла.

Ол байлыкъны сакълагъанла халкъ жырчыладыла. Аланы атлары голу сакъланмагъан эсе да, биз бир кыауумуну юсюнден хапарны эшите-эшите турабыз. Халкъ жырчыла, макъамчыла Ата журтда билген жырларын, макъамланы уста айтхандыла. Аны бла да чекленмей, жангы журтда ишлеге да назмуларын жоралайдыла. Сёз ючюн, Батчаланы Ахмат Тюрк бардыргъан урушлада жоюлгъан кырачай-малкырач уланлагъа атап кёп жыр кырагъанды. Тюркге кёчген биринчи жыллада жамауатны ичинде болгъан термилиуню юсюнден Байкызыланы Асланукъа, башха, атлары белгили болмагъан жырчылача, жыргъа айланган назмуларын айтханды:

Жансыз жауун болгъасм
Жалпакылагъа жауаргъа.
Кёк кёгюрчюн болгъасм
Кёндененге ауаргъа...

Мудахлыкъны, шургуну хорлагъан жаланда сёз болгъанын ангылагъан жырчыла эски жырла бла бирге кеслери кырагъанланы да айтып, жюреклерин чёкдюредиле.

Заман озгъаны къадар жамауат жангы жашау болумлада аякъ тирей, къабыргъаларын жарашдыра, жангы къыралда кесине жер табады. Алай аталары къоюп кетген журтха хар тѣлю кесича сѣзню кючю бла тансыкълыкъ сезимлерин ачыкъларгъа итинеди. Эки жыйырма мингден аслан жамауатда жюзле бла саналгъан халкъ жырчыла назмуларын адамла жыйылгъан жерледе айтадыла, бирде басмалагъан да этедиле. Болсада аланы ичлеринде чынты фахмулу назмучула да аз туююлдоле.

Къарачай-малкъар диаспорада адабият тѣрелени айныу жолу юч кезиуге бѣлюнеди. Биринчи кезиу жыйырманчы ъмюрню экинчи жарымында башланнганды. Адабият сѣз кѣлден чыгъармачылыкъдан хазна айырылмагъанлыкъгъа, бир къауум жазыучу, назмучу адабият жорукълагъа кѣре чыгъармачылыкъны бардыргъанды. Адабият чыгъармала, аз болса да, басманы кѣрюп, окъуучулагъа кенг жайылып тебиреген заман – жыйырманчы ъмюрню 80–90-чы жыллары – экинчи кезиуню шартыды. Ючюнчю кезиу, бек тириликни кезиую, жангы ъмюр бла тенг башланады.

Биринчи кезиуню магъанасы уллуду. Диаспорадагъы адабиятны тамалы бу кезиуде салыннганды. Жыйырманчы ъмюрню арасында мухажирлени интеллигенциясыны фахмулу адамлары Тюрк къыралында болгъан жангы культура болумлагъа къатышып, ол заманны тарых-маданият амалларына таяна, ана тилибизде эм тюрк тилинде ъз миллетлерини къайгъыларын, къууанчларын, жарсыуларын, иги къуумларын да ачыкълар муратда, суратлау чыгъармала, илму ишле жазып тебирейдиле. Ала тутхан иш кишиликини жолу эди десек, терс болмаз. Нек дегенде ана тилде не окъур, не жазма адабиятны айнытыр онг болмагъан жерде, фахмулу уланларыбыз мадар излеп, фикирлерин халкъны асламына жетдирирге къаныкъгъандыла.

Тюркде, башха тыш къыраллада жашагъан жерлешлерибиз биргелерине элтген ниет байлыкъны унутмай турургъа онглары хазна жокъ эсе да, аны сакъларгъа уллу итиниуюк бла жашагъандыла, бирде уа айнытхан да этгендиле. Тюркде жазма адабият къуралгъандан сора, къарачай-малкъар публицистле кеслерини энчи статьяларын, очерклерин, китапларын да басмалайдыла. Ол жазмаланы асламы жыйырманчы ъмюрню ахырында да, ана тилибизде басмаларгъа онг табылгъанда, бир къауум назмучуну, жазыучуну атлары белгили болгъандыла: Хамит Боташ, Адилхан Аппа, Фахми Берк эм башхала. Онтогъузунчу ъмюрден башлап, жыйырманчы ъмюрню арасына дери адабият ауздан аузгъа ѣтюп, кѣлден чыгъармачылыкъча айныгъан эсе да, бююнлюкде ол жазма адабиятны къыйматына жетгенди. Жыйырманчы ъмюрню ахыр онжыллыгъында, Ата журт

бла байламлыкъ кючленгенден сора, ол адабият жангы къарыу алып башлагъанды.

Бусагъатда тёлюде назмучулукъда атлары миллетге белгили болгъан юч назмучу барды: Бюлент Тезжан, Акга Бычакъсыз эм Мехмет Чаууш.

Бюлентни назмуларыны асламы халкъыбызны жашау турмушун кёрюзгендиле: «Сыгын», «Татлычыкъ», «Къара кыйынлыкъ», «Сюйюмчюлюк», «Тилек», «Келчи бери, ариуум», «Къалакъ», «Кебин байракъга», «Къарачайда накъырда», «Ананы алгъышы», «Сагъыш» деген назмулары аллайдыла. Бююннюгю жашауну суратларын да салады назмучу:

Минсегиз арбагъызгъа,
Алдау кирир къаныгъызгъа,
Шайтанны алып къатыгъызгъа,
Ашыкъмагъыз ахыратыгъызгъа.

Чапханын санап азгъа,
Къозгъаулу басып газгъа,
Тартмаз сора кеси назгъа,
Эрлай жетер жоюзотузгъа...

Сакъ бол кёзюнгю къысмазгъа,
Салмай урлаучу ауузунга,
Эсинг кетмей къобузгъа,
Къарыу берсин къолугъызгъа...
(Акъыртын маржа)

Башха назмучула бла тенгешдиргенде, Бюлентни назму къурау жаны бла аны тизгинин, гыллыуун сакълауда усталыгъы эсленеди. Ол назмуну ахыр сёзлерин келишдире туруп, толу рифмала бла хайырланады. Сёз ючюн, «Сагъыш» деген узун назмусунда (72 тизгинли) жаланда бир рифма барды – къ-гъа. Бу кыйын айтылгъан таууш жоккуну женгиллетир ючюн назмучу энчи амал табады – тюрк бармакъны, атны чапханын эниклегенча, назмуну гыллыуун алай ойнатады:

Дуниягъа келип къонакъгъа,
Тараласа омакъгъа,
Эсинг кетгенди жомакъгъа,
Сууап сыйынад оймакъгъа

Жукъ салмайын артмакъгъа,
Сагъыш да этмей арлакъгъа,

Бошлап кесинги барлакыгъа,
Чанчылма жажаним батмакыгъа...

«Тишге» бла «Келчи бери, ариуум» деген назмулары да бир башха тюрлю рифма бла, башында сагъынылгъан амал бла жазылгъандыла.

Байрамукъланы Бюлентни назмулары жарыкъдыла, ала аны дуниягъа, адамлагъа суймеклигин ачыкълайдыла.

Бюлент бла тенг, аны тѐлюсюнде тизмесинде Семенланы Акганы атын айтыргъа тийишлиди. Ата-бабаларыны журтларына, тарыхларына да сакълыкъ, тансыкълыкъ ауаз аны бир талай назмуларында да эшитиледи. Аны ъз тилге жораланган назмусу Тюркде да Россейдеча аз санлы миллетле тиллери тас болуп къалыр деген къоркъуу болгъанын белгилей, назмучу тил бла ана жылыуну бирчалыгъын да чертеди:

Ана тилим, бай тилим,
Анам кибиб сюеме,
Сени суйюм, ийнакълап,
Жаным кибиб кѐреме.

Тизилселе ма тилле,
Сени алда кѐреме.
Сени артха тюртселе,
Мен жарылыш ълеме.

Назмучу суратлау мадарланы жангыртыргъа итиннгени чыгъармаларында эсленеди. Аны назмулары магъаналарына кѐре къураладыла. Философия назмулары аслам жиклидиде, чам, лакъырда, суймеклик назмулары уа 5–7 жиклидиде:

... Тарыкъсам да жырлада,
Кѐз аллымдан кетмейсе,
Къол узатсам мен санга,
Чырг мени эсгермейсе.

Уой айтыгъыз, тенглерим,
Нетейим, мен нетейим?
Ферхат бла Ширинча
Къайсы тауну тешейим?...
(Мен суймейим не этейим?)

Дагъыда Акга Бычакъсыз къартладан эшитген халкъ чыгъармачылыкъны юлгюлерин жыйышдырады. Алагъа ушатып, чамла жазаргъа да ъчдю.

Быллай назму чыгъармала «стампулчула» жазма адабиятны жорукъларына тюшонгенлерине шагъатлыкъ этедиле. Алада сезимлени ачыкъ айтыргъа итиниу, тилни байлыгъы, жютюлюгю дегенча ышанлары эсленедиле.

Ата журтха суюмеклик таулуну таула бла бир этгенди. «стампулчуланы асламы келгенде, Тюркню тау жерлерин сайлап, анда жашагъандыла, бусагъатда тёлюню да, Акга айтханлай, кеслерине «таулума» дерге онглары барды:

Мен сюеме таулары,
Бирге айгып жырлары
Оздурганма жыллары.
Негер этип таулары.

Таный билсенг таулары,
Кёп адамдан онглуду.
Нек суюмейим таулары,
Бир атым да Таулуду.

Мехмет Чауушну назмучулукъ дуниясын чам бла жарыкъ сезимле белгилейдиле. Ол хар эслеген затына бир жангы шарт къошаргъа ёчдю.

Бюлентни, Мехметни бла Акганы ызындан келген жаш адамла – Байрам Окшаш бла Октай Эрендурну назмуларыны магъаналары, баш фикирлери тамата тёлюню фикирлерине таянадыла. Болсада аланы кёз къарамлары, эстетика дуниялары биле-биле башхады. Ала тарыхны сур заманын ангыларгъа итинедиле, макъамларына мудахлыкъ берген да ол кезиuledиле. «Къарт аталарыбыз» деген назмусунда Байрым Окшаш былай жазады:

Сабийлерибизге юйретирге керекбиз
Кавказдан нек келгенибизни.
Хар кимге да эштдирирге керекбиз
Журтубуз ючюн нек ёлгенибизни.

Назмучу ата-бабалары журтларындан айырылгъаныны сылтаун орус патчахлыкъны *сиясатында* кёрюп, анга налат береди. Алай, жарсыугъа, зорлукъ адам улу жашагъан къадарында биргесинеди, бюгюн да жокъду дунияда тынчлыкъ, насып. Бусагъатда Жер жюзюнде къаугъаланы сылтауларын ачыкълай, назмучу окъуучуланы хар неге да сакъ болургъа, аманлыкъгъа къажау турургъа чакъырады. Аны бла бирча кесини къайгъылы заман туудургъан фикирлерин да жашырмайды:

Дунияны хар жеринде
Ач сабийле кёребиз,
Къолубуздан келгенча
Бир жукъла жыйып иебиз.

Узакъладан келирле
Бизлени да къыяргъа,
Аллах миллетибизге кюч берсин
Аланы къапха жыяргъа.

Бизни назмучу жерлешлерибиз эки тилни да (тюрк бла Къарачай-малкъар тиллени) уста биледиле, аланы асламы назмуланы эки тилде къурайдыла. Ол төрени Белпинар элде жашап тургъан Шогъайып Озжан (2012 жылда ауушханды) башлагъан эди. Аны ызындан келген төлюде Левент Итез, Мамурхан, Фехми Берк эм башхала назмуланы тюрк тилде жазып, басмалап тургъандыла. Аны бла бирча къыралда атларын айтдыргъан жаланда тюрк тилде жазгъан назмучуларыбыз да бардыла. Аланы санында бек фахмулу Яхья Ташпинар бла Султан Джаттону айтыргъа боллукъду.

Яхья Ташпинар (Байрамукъладан) Тюркню тарих эсгертмеси болгъан Язылы (Жазулу) деген къарачай элчикде 1969 жылда туугъанды. Эскишахарны Осман Гази университетини устазла хазырлагъан факультетин бошагъандан сора 11 жылны устазлыкъ этгенди. Ызы бла Америкагъа кёчюп, юйюрю бла анда жашайды. Назмуланы, къара сёзлю чыгъармаланы да тюрк тилде жазады. 2009 жылда Яхьяны тюрк тилде жазылгъан «İki Çift Kelam ve Bir Şiir» (Эки сёз бла бир назму) деген китабы басмадан чыккъанды. Ол китап къысха заманны ичинде Америкада, башха къыраллада жашагъанланы арасында белгили болгъанды. Кесини чыгъармачылыгыны юсюнден Яхья былай айтады: «Китабыма кирген назмуланы мен иш юсюнде, неда жолда машина бла бара туруп къурайма. Хар назмумда сагъышларымы ачыкълайма, жашауну кесим ангылагъанча...». Яхьяны андан сора да 3 китабы жазылып, басмагъа хазыр болуп турады. Назмучу Тюркге, жаш заманы ётген жерине тансыкълыгыны, къайда да жашау этген тынч болмагъаныны юсюнден айтады. Ол дин назмула да къурайды.

Султан Джатто назмучулукъгъа тюрк поэзияны, тюрк тилни юсю бла жол тапханды. Болсада бюгюнлюкде аны назмулары кёп тиллеге кёчюрюлгендиле, ол санда – къытай, бенгал, япон, иврит, итальян, корей, испан, монгол тиллеге. Асламында Джатто Султанны назмулары ингилиз тилде чыккъан назму альманахлада, антологиялада басмаланадыла. Султанны алапат назмулары дуняда белгили болгъан тюрлю-тюрлю назму жыйымдыкълагъа киргендиле. Аны эки назму

жыйымдыгы («Аугъан ауанала», «Къая къызы») Американы Бирлешген Штатларында басмадан чыкъгандыла. 2013 жылда басмаланган «Къая къызы» («Echo») тюрк тилде китабы эки тилге (инглиз эм испан) бирча кечюрюлюп Американы эм белгили китап басмасында (Godot) чыкъганды. Китапны къытай тилге кечюре турадыла. Ол китап басма энтта Джаттону эки китабын басмагъа хазырлай турады. Султан Джатто бусагъатда назмучулукъда белгили премияладан бирине да («Pushkart») кёргюзтюлгенди. Окъууна, ишине кёре, Султан Джатто физик-теоретик болгъанлыкъгъа, поэзиягъа философия теренлиги, улуу жамауат магъанасы болгъан назмула къошханды.

Башха физик-теоретик, компьютер илмуну айнытхан Марк Хубейли аты физика илмудан сора да философияда да белгиледи. Аны бла бирча Маркны Кавказгъа, аны тарихине, къарачай-малкъар халкъны болумуна, озуп кетген ёмюрледе жолуна аталгъан талай тынгылы жазманы илму жыйымдыкълада басмалагъанды. Сёз юкюн, белгили режиссер Мехмет Тютюнчюню «Кавказ: уруш бла мамырлыкъ. Кавказда жангъдан битеудуния къатышлыкъ» деген китабына анализ эте туруп, бизде озуп кетген тарих ишлени эмда бусагъатдагы болумладан толу ханарлы болгъанын билдиргенди. «Кавказ кесини энчи атламы, энчи макъамлары бла кесине эс бурдургъанлай келеди... Алай ол ачы эм татлы макъамла бла бирге Лермонтовну, Толстойну, Бестужев-Марлинскийни суратлары оруслуваны фикирлерине келишип бошалмагъандыла...», – деп башлайды Марк Хубий кесини тинтиую жазмасын.

«Мен Кавказда туумагъанлыкъгъа (мен Экинчи дуня урушдан сора къачхынчыланы лагерьлеринде туугъанма), бусагъатда Кавказда бола тургъан ишле битеудуниягъа белгили болгъанына ыразыма. Нек легенде, биз кесибизни кимден да азатха санасакъ да, къадарыбызны Запад этгенин ангылайбыз. Биз ол оюнлагъа къатышмасакъ да, сюдоле андан чыкъгъанларын унутургъа жарамаз», – бу оюмгъа кёре, Марк Хубий кавказ халкъларыны миллет энчиликлерин, къыйын къадарларын, келир заманга умутларыны юсюнден да айтады жазмасында, къарачай-малкъарлыланы уа бегирек да энчилейди.

Марк Хубийни тюрк тилге жораланган илму ишлери да бардыла. Ол тилге жораланган илму ишлеринде математиканы амалларын тынгылы хайырланады. Маркны шумер-аккад-тюрк тил бирликге жораланган илму иши ол амаллагъа кёре къуралганды, аны бла бирча тюрк тиллени морфология энчиликлерине да таяна.

Бизни жерлешлерибиз Америкада болгъан тюрлю-тюрлю тюрк жамауат биригулени ишлерине тири къатышадыла, тюрк тилде чыкъгъан газетледе, журналлада жазмаларын, назмуларын басмалагъанлай турадыла, радио, телебериуледе да сёлешедиле. Америкада жашагъан

тюркчюлени радиосунда 2001–2012 жыллада адабият бериулени баш редактору болуп Къочхарланы Леман ишлегенди. Леман бериуленине белгили назмучулары, жамауат къуллукчулары, санатчулары чакъырып, ала бла кѣп ушакъ бардырганды. Кеси да назмулары эки тилде жазады. Аны тюрк тилде жазгъан назмулары белгили адабият альманахлада басмаланадыла, энчи китабы 2014 жылны башында Истамбулда чыкыганды.

Ата Журтда жазылгъан назмула, хапарла, башха чыгъармала да Тюркде жашагъанлагъа XX ёмюрню 70-чи жылларындан башлап белгили боладыла. Къулийланы Къайсынны, башха назмучулары китаплары да жыл сайын энчи китапханалагъа тюше, къыйын болсада ангыларгъа кюрешедиле, андагъы окъуучулары ана адабият, маданият бла аз аздан шагъырей этгендиле.

Къарачай-малкъар тилде жазылгъан бир ненча китаб', а тюрк тилге кѣчюрюлюп басмаланганды. Аланы санында – Къулийланы Къайсынны «Жаралы таш» («Jagali tash», Анкара, 1997); «Малкъар поэзияны антологиясы», Анкара, 2001; «Къарачай-малкъар дастанлары», Анкара, 2004; Гуртуланы Элдарны «Кавказлы Хасан» (Gurtulani Eldar. Kafkazli Hasan, Istanbul, 2006).

Сагъынылгъан китапланы басмада чыгъарыргъа, къарачай-малкъар маданият бла тюркчюлени шагъырей этиуде Мызыланы Адрахманны жашы Къаншаубийни къыйыны уллуду. Ол Ясеви маданият фондну, Тюрксой деген жамауат биригиуню эм башха тюрк фондланы юсю бла бизни миллетибизни не жаны бла да тыш къыраллада белгили этер ючюн уллу къыйын салганды. Кеси да чыгъармачылыкъ иште атын белгили этгенди. Тюрк тилине Россейни белгили назмучуларын кѣчюргенди. Пушкин, Лермонтов, Тютчев, Фет, Есенин, Маяковский, Блок, Ахматова, Пастернак, Мандельштам, Вознесенский, Евтушенко эм башхала аны хайырындан тюрк тилни билгенлеге белгили болгандыла. Къаншаубий А.С. Пушкинни «Евгений Онегин» деген поэмасын Тюркню белгили назмучусу Ахмет Неждет бла бирге кѣчюргенди. Кеси айтханлай, «Евгений Онегин» 172 жылдан сора тюрк тилинде сѣлешгенди. Ол иш Тюркде биринчи кере этилгенин чертирге керекди. Орус закыйни поэмасы тюрк тилине биринчи кере кѣчюрюлюп, окъуучугъа уллу зауукълукъ бергенине кѣп шартла бардыла. Алай ол къарачай-малкъар назмучулары, тойчулары, жырчулары Тюркде белгили этиу жумушха уа баш борчунача къарайды.

Уфук Таукул, Адилхан Адилоглу – диаспорадагъы алимле къарачай-малкъар маданиятны байкыдыргъан, айнытханланы юслеринден китапларында жазадыла, башда сагъынылгъан антология бла дастанла жыйымдыгъын да басмагъа ала хазырлагъандыла.

Къарачай-малкъарадабиятны, фольклорну тюркюлеге белгили этиу инде тюркюлю алим, устаз, жазычу Хасан Каллымчыны уллу къыйыны барды. Хасан Каллымчы талай жылны къарачайлыла жашагъан Килиса деген элде устазлыкъ этип тургъанды, бизни тилибизни уста билгени бла чекленмей, маданиятыбызгъа да уллу суймеклиги болгъаны хар басмалагъан китабында эсленеди. Хасан Каллымчыны бюгюнлюкде бизге белгили болгъан китаплары: «Nart destanı: Kafkas bahadırları (cocuklar için) (Hikmet Neşriyat, 2003 İstanbul) / (Hikmet Neşriyat, 2006 İstanbul) / (IQ Yayıncılık 2010 İstanbul)» («Nart таурухла: сабийлеге Кавказ жигитлени юсюнден», къырал басмада 3 кере чыкыгъанды); «Kurnaz Ay: Karaçay masalları (sabiiler için)», 2006, İstanbul; «Хыйлачы ашыу (сабийлеге къарачай жомакъла)»; «Karacay Türklerinin Köyü (Gökçeayla (Kilisa))», 2012 Ankara; («Къарачай тюрклерини Гёкчеяйла (Килиса) эли». Хасан Каллымчыны 1905 жылда Кавказдан Тюркге кечген къарачай-малкъар мухажирлеге аталгъан «Önce Hürriyet», 2006 İstanbul, («Бек башы – азатлыкъ») деген романны юсюнден да айтыргъа тийишлиди. Бу суратлау чыгъармада бизни мухажирледен эшитген хапарлары, таурухлары, жырлары жазычуну романыны мурдору болгъандыла.

Университетни устазы, алим Ведат Балкан (Балаланы Ведат) Кязимни чыгъармачылыгъын Тюркде белгили этер ючюн кёп къыйын салгъанды. Закий назмучуну юсюнден жазмала, китапла да хазырлап, басмадан чыгъаргъанды. Биринчи китабын ол (Vedat Balkan. Kazim Mecinin hayati, edebi kishiligi ve eselerinden örnekler. Atıin, 1997), Гёппеланы Алим бла тюбеп, аны китапларын окъугъандан сора жазгъанды. Мында Кязимни жашау жолуну, чыгъармачылыгъыны юсюнден да толу хапар айтылады, назмуланы эки тилде берип, назмучуну жазгъанлары тюрк дуниягъа жууукъ келгенлерини юсюнден сёз барады. Экинчи китапны Афион шахардагъы Кожатепе университетни устазы Мехмет Сары бла бирге чыгъаргъанды. Mehmet Sari, Vedat Balkan. Kazim Mecinin karacay turkcesi mevlidi. Atyonkarahisar, 2009). Бу китапда авторла Кязимни моулютю бла тюрк авторланы моулютлеринде болгъан бирчалыкъны бла башхалыкъны гинтедиле. Тюркню белгили назмучусу, дин адамы Сюлемен Челеби къурагъан чыгъарма бла тенглешдире, Кязимни моулютюню поэтика инчилигин, магъана теренлигини юсюнден айтадыла.

Заман оза баргъаны къадар, Кавказдан келген сёз байлыкъ тюрлене, жерлешлерибиз да Тюркдеги культурагъа ийлеше тебирегенде, тилге тюрк сёзле киредиле. Алай болмай амалы да жокъ эди, – бизни жерлешлерибиз башха халкъланы арасында къатыш жашайдыла: къоншу элдеде, неда бир ненча миллетни келечилери къурагъан элдеде,

сахарлада. Бюгюнлюкте эки тилни да уста билген жырчыла, къарачай-малкъар тилде къурагъанча, тюрк тилинде да жырла, назмула, зикирле къурайдыла. Аланы чыгъармаларын тюркюле да суйюп окъуйдула, тынгылайдыла.

Ал кезиуде окъуна къарачай-малкъар диаспора кесини маданияты, тили бла да Тюркде жашагъанлагъа жууукъ да, сейир да эди. Тюрк алимлени оюмларына кёре, бизни халкъыбыз тилин тынгылы сакълагъанды. Деменгили Камал Ататюрк 20-чы жыллада тил реформа бардыргъанда, алимлеге бизни тилден юлгю алыргъа эмда европа тилледен алыннган сёзлени бизни тилибизде сакъланнган сёзлеге алышындырыргъа буйрукъ бергенди. Бюгюнлюкте ол ишге къатышханланы юсюнден Ариф Башбуг былай хапарлагъанды: «Межлис жай солугъа чыкъгъан кезиуде Ататюрк Килийса элде жашагъан къарачайлыланы – Унух Чавушну бла Юсюп Хожаны келтиртип, Унухну жырлатып, Юсюпге да ол айтханланы кечюртюп, межлисни кягъытчыларына жаздыргъанды. Юсуп Хожа арапча, фарсча да билгенди, тукъуму Эчкибашладан болгъанды, Унух – Болурладан...».

Болсада тил башхалыкъ ал кезиуде мындан кечгенлеге жашауда чырмаула да салгъанды, алай бизни жерлешлерибиз ол чырмалаудан терк къутулгъандыла.

Башда айтылгъаныча, бюгюнлюкте Тюркде жашагъан жерлешлерибизни тил байлыгы жылдан-жылгъа тюрленип барады. Ол болум бу китапха кирген назмулада да кёрюнеди. Диаспораны тилинде тюрк сёзле кенг хайырланадыла. Аны бла бирча, арап, фарс тилинден алыннган сёзле да тубейдиле. Бир къауум сёзле къарачай-малкъар тилни архаизмлеридиле (сёз ючюн, гена (тюркча варианты – гына) – дагъыда дегенча), бизде тас болуп, анда сакъланнгандыла.

Бир жанындан алып къарасакъ, Тюркню миллет тили бизни жерлешлерибизге жууукъ болгъаны къарачай-малкъар тил энчиликни тунчукъдуруп деген оюм тууады. Болсада, ол оюмну учхаралыгъын бизни миллет бёлюмню бла башха кавказ диаспоралада болгъан бусагъатдагъы тил болумларын тенгleshдирсек, бизни диаспора миллет тилин башхаладан игирек сакълагъанына шагъат боласа. Тюркде жашагъан алимлени оюмлары алайды, биз аны халкъны харкюнлюк жашауунда да эслерге боллукъбуз. Къарачай-малкъар диаспора эки тилни да (ёз тилин бла тюрк тилни) бирча иги биледи, кереклисине кёре къулланады. Бирде кёп магъаналы сёзлени магъанасы да башха тюрлю болгъанын да эслерге боллукъду, неда бир-бирлерини магъанасы башхагъа бурулгъанын да. Сёз ючюн, ыйыкъны, айланы атлары да тюрк тилинде,

тюрк календарында жорюгенлеге алышынгандыла. Адам атланы да асламы биздегиледен башхаладыла. Бек башы уа – кавказдагы тукъум атла кырал кяггыт жорютюуге кюшулмайын, жамауатны эсинде сакъланадыла. Адамла ёз тукъумларын билгенликге, тюрк тукъумла («сой атла») жорюйдюле – ол болумда башхаланы тукъумларын сормай билирге онг жокъду. Ала уа мухажирле Тюркге келген сагъатда алагъа кырал кяггытчыла кеслери оюмларына кёре, берген хаух тукъумладыла, дерге боллукъду. Ол хаух атла тёлуден тёлюге кёче барадыла.

Тилде тюрлениуле бек алгъа къарачай-малкъар тилде жорютюлмеген неда айтылыргъа кыйын келген болушлукъчу тил кесеклери бла (байлаула, сонгурала) байламлыдыла. Быллай сёзлени бизни жерлешлерибиз харкюнлюк тиллерине эркин кийиргендиле, кеси тилибиздеги сёзле бла бирча хайырланадыла:

затен – алай да

белки – не болур, ким билди

таби – алайды да (конечно)

даха, гена (тюркча – гына) – дагъыда, энтта

ийани – алай (конечно)

амма – алайды да, алай

пеки – хо, болсун алай

фалан (филан) – дагъыда аны кибики – д.а.к.,

лакин, факат, амма – «алай» деген байлау.

Ала бла бирча, къарамчы сёзле да киргендиле диаспораны тилине. Бир-бир сёзлени магъаналары уа тюрленген да этгендиле. Сёз кюн, «юйренирге» деген этимни Тюркде жашагъан жерлешлерибиз «тюзелдим, билдим» деген магъанада жорютедиле. Биз «жарашыу» деген сёзню «жарашыулу» деген магъанада, бу грамматика формада хайырлана эсек, Тюркде жашагъан къарачай-малкъарлыла «жарашыу» деген сёзню «чырайлы», «тизгинли» деген магъаналада жорютедиле. Неда «жорютюрге» деген сёзню алсакъ, аны бла бирча, андан да кёбюрёк «кюуланыргъа» деген сёз айтылады.

Къарачай-малкъар тилде жууукъ-ахлу бла байламлы сёзле аздыла, – ол болум миллет энчилик бла байламлыды, кёп ёмюрлени бир ненча тобукъдан озгъан эт жууукъла бир арбазда, бир тийреде жашагъандыла. Тюркде уа ол жаны бла хал башха тюрлю болгъанды, аны себепли, тюрк тилинде аллай терминле бизникинден иги да асламдыла. Сёз кюн, биз «ата эгеч, ана эгеч», «ата къарындаш, ана къарындаш», деп кюя эсек, тюрк тилинде аланы хар бирини энчи аты барды.

Тилде тюрлениуле адабият сёзню айныуун да тюрлендирмей амалы жокъду. Аны себепли, тыш кыраллада жашагъан, Ата журтда

суратлау сёзден кенгде къалгъан къарачай-малкъар назмучуланы чагъармаларында биз тюрк сёзле бла бирча грамматика башхалыкъны да кёрюрге боллукъбуз. Назмучула бир бирде айтымда башчы бла хапарлаучу келишмегенине, сёзню ахыры тюрк морфология жорукълада болгъанына да эс бурмайдыла, нек дегенде, назмуладагъы тил аланы харкюнлюк тиллериди. Аны себебли, бу адабият шауданы Ата журтдагъындан тюрлю-тюрлю ишанлары бла айырмалыды. Болса да, айтылгъан чурумлагъа къарамай, ол шаудандан биз андагъы жамауатыбызны жашауундан, маданиятны айныу жолларындан толу хапарлы болаллыкъбыз.

Онтогъузунчу ёмюрде, жыйырманчы ёмюрню арасына дери мухажирлени адабияты аууздан ауузгъа ётюп, кёлден чыгъармачылыкъча айныгъан эсе, бюгюнлюкде ол жазма адабиятны къыйматына жете кетгенди. Жыйырманчы ёмюрню ахыр онжыллыгъында Ата журт бла байламлыкъ кючленгенден сора, ол адабият жангы къарыу алып теб-регенди.

Башда сагъынылгъан тил энчиликни окъуучу китапха жыйышдырылгъан чыгъармалада да эслерикди.

Китап Ал сёзден, хар назмучуну юсюнден кысха хапар бла назмуларындан, Ачыкъламадан, къуралгъанды.

Окъуучу ангыламаз деген сёзлени назму тизгинледе къыйсыкъ харфла бла белгили этип, китапны ахырында аланы ачыкъламалгъа салгъанбыз.

АДИЛХАН АДИЛОГЛУ

Аппайланы Адилхан 1970 жылда Кония шахарны кьатында орналгъан эски кьарачай элде – Башойюкде туугъанды. Орта билим алгъандан сора Анкарада университетде окъуйду. Ызы бла кьырал кьулукълада ишлей келгенди. Кьарачай-малкьар адабиятны кьуралыгуна жораланган кандидат диссертациясын кьоруулагъанды. Бусагъатда Анкарада кьырал архивде бёлюмню таматасы болуп ишлейди.

Журтум чакъырады

Жашайма тапмайын тыннгы
Журтум чакъырғанча болуп.
Кёзюме кёрюне турадыла мени
Талала гюлледен толуп.

Туусам да тауладан кенгде,
Аккамы хапары эсимде.
Кёзюме кёрюне турады Минги Тау –
Бузлары жылтырай юсюнде.

Алжалла деп бизге кыйнала
Эрий да болур бузлары.
Кёзюме кёрюне турады
Къарт-Журтда аккамы ызлары.

Теберди, Жёгетей, Учкъулан,
Сизге термилгенлей турама.
Ол аккам ичген сууладан
Тюшюмде ичгенча болама.

Бир бек кыйналады жүрегим
Аллай тюшле кёрюп уянсам,
Ёлсем да жарылыр къабырым,
Журтуму кёралмай къалсам.

Журтундан кенгде

Журтундан кенгде къалған адамны
Билирсе жүреги жара болгъанын.
Журтун кёрмей ёлген адамны
Эшитирсе къабырында жылагъанын.

Атала туугъан жерлени сыйларын,
Хурметлерин да туудукъла кёрелле.
Алай а аны керти багъасын узакъдан
Кече, кюн да термилгенле билелле.

Сюймеклик неди?

Сабийле дунягъа кёз ачханлай,
Ышарып тебирейле.
Жаш, къыз да табийгъатны
Алагъа берген сезимин

Бир эшикни къыйырындан къарап
Кёргенча, кёрселе,
Ала сабий заманларында
Ышаргъанча ышарадыла.

Жарыкъ жашауну
Биринчи сюймеклиги эсе,
Сюймеклик да жүрекни
Биринчи жарыгъы тюмюдю?

Айжарыкъ

Биреу билмейди малыны санын,
Бирси махтайды жайлыгъын.
Ырысхым жокъду, жүрегимдеги
Сюймекликди мени байлыгъым.

Жангылама деп кёлүме келеди,
Тап боллукъ эди: «Кюн-жарыкъ», – десем.
Не сууукъда да санларыма
Жылыу урады санга тюбесем.

Ол жүрекни бергенме санга,
Айжарыкъ деп атап сени атынга.
Тюбеген жерде кёзюмю алмай,
Мен къарайма нюр сыфатынга.

Алай жолунга, кёре туругъа,
Жол ачмайды хаман да къадар.
Абезекге тутсам бир тойда,
Кёлүмю айтыргъа табама бир мадар.

Сен тынгылайса, аз кёз жетдире,
Тойгъа жыйылгъан жууукъгъа, тенгнге,

Сен айтмасанг да разылыгъынгы
Жюрек тылпыуунг билдиреди менге.

Заман барады

Заман къалай кетип барады,
Эмиликча, кишиге бермей бой.
Хоншуму жашчыгы жетгенди,
Юйленеди, этиледи той.

Жарыкълыкъ келгенди тийреге,
Мени да чакъырадыла ары.
Алай а жүрегим мыдахды,
Эсим кетипди башха жары.

Ол тойда сен жокъса, жаным,
Къайдаса, билмейме мен аны.
Сюймеклик ёртенни ичинде
Къызады жүрекни къаны.

Излейме хар жерде сени,
Жашауум болгъанды мутхуз.
Уллу муратларым сённгенча
Кёл чыракъ жанады умутсуз

Заман а барады, барады,
Тыяргъа жетмейди къарыуум
Жангызлыкъ насыбдан кенгдеди,
Къайдаса, къайдаса, ариуум?

АЙЛА ЭЧКИБАШ

Америкада бир алапат инсан жашайды – аны Интернетде аты Айла Халады. Хала деген сөз тюрк тилени асламында ана эгеч деген мағынаны туттады, башха мағынасы уа – халал жүреккли адамды. Кертиси бла да, миллетибизни юсюнден сагъыш этген, аны маданиятын айнытыугъа кыйын салгъан, кыйгыргъан кырачай-малкыар инсан болуп, Айланы танымагъан, аны халал кырамы, эгеч сөзю жетмеген жокъду. Ол кеп тюрлю ишни жалчытады – назмула, жомакъла жазады, кылам кырындашларына жазгъан затларын интернетде басмалап турурча блогла кыраиды, миллет ашарыкъланы устасыды, халкыны энчи миллет турмушуну юсюнден оюмларын кырачай-малкыар сайтлада басмалайды. Айла бир ненча псевдоним бла басмалайды жазгъанларын – Хорасан Кыркымаз, Айла Хала, Айла Эчкибаш.

Айла болмагъанча келбетли, берекетли адамды. Аны юсюнден назмулары да айтадыла. Айла Америкагъа Тюркден кечгенди, болсада битеу жашауу, чыгъармачылыгы, сагъышлары да туугъан кыралы, Белпинар деген ариу эли бладыла. Ол тарихни, культураны да иги биледи, таматаладан эшитген кеп сейирлик хапарны эсинде туттады, ала-ны башхалагъа билдирирге да итинеди. Ол ёз жууукъларын иги билгенине, жууукълукъ сезим аны бийлеп тургъанына да биз аны кесини юсюнден хапарында шагъатланы керебиз: «2 кысымда (декабрь айы)

1962 жылда Эскишахарны Чифтелер бёлгесини Белпинар элинде тууганма. Атам Къоркъмазладан Эчкибаш улу Мухаммадны жашы Пеузду, анасы Текеланы Къанитатды. Анам а Байрамкъулладан Харунну жашы Хызырдан тууган Йилмазды, анасы да Биджиланы Семенни кызы Айшатды (Истамбулдан). Эки эгеч, эки къарындашым барды. Аллах ачыуларын кёргюзтмесин, кесими да эки жаш бла бир кызым барды. 1989 жылдан бери Америкада жашайма, былайда кеси халиме кёре окъургъа да кюрешип, ишлерге да кюрешип, юйдегими ёсдюреме. Тариххе бла адабиятха илгим барды. Эрттеден бери халкъымы адабиятына юйренирге эмда кесибизден сора келген жаш тёлгоге унуттурмаз ючюн билгенлерими юйрестирге, жаяргъа кюрешеме. Къайдан келгенибизни, къайры барлыгъыбызны билир ючюн, къарачай-малкъар адабиятны окъуп, юйренип, бизден сора да къалсын деп дыгалас этеме...».

Айланы кеси юсюнден айтханына къошарыгъым, ол Къубадилагъа 3 сабийни халал кыйыны бла ёсдюреди, кёп жууугъу, тенги да андан дайым таукеллик этдирген сёзюн, къайгъырыуун сакълагъанлай эм кёргенлей турадыла. Ол тегерегинде болгъан ариулукъну неда кыйынлыкъны жюреги бла ётдюреди. Жашауну кыйын жолларында ол кеси кесине базынып, алгъа итинген бир инсан болгъаны аны назмуларында да шарт кёрюнедиле.

Терекчик

Гоккаладан толгъанса,
Жылтырайса, жанаса,
Кюнден, суудан тоймайса, –
Келин болуп тураса...

Не жомакъла айтыренг,
Бизге хапар бералсанг?
Жукъудан да уянып,
Къычырып эштдиралсанг?!

Къурт-къумурсха уянса,
Санга чабып келелле.
Тамырынгдан ёрлейле,
Тюз тёппенге минелле.

Ауурсунмай барын да,
Дуниягъа къучакъ ачып,
Тойдураса хар бирин,
Турмасын деп ол апчып.

Чомартлыгъынг бир да бек,
Сау дунягъа жетесе.
Арыгъан жолоучугъа
Кёлеккелик этесе.

Жаз келгенди дунягъа

Жерге, кёкге, таулагъа кюн тыякъла тиелле,
Топракъ, терек жалланып. хансла ёсюп келелле.
Къурт-къумурсха уянып, жер-жерлеге жетелле,
Кём-кёк болуп кёкледе сакъ булутла жюзелле.

Къушла гуртха жатдыла, гаккыларын сакълайла,
Къычырыкъ-хахай этип, къууанч этип жырлайла.
Бил чибинле жызылдап, гоккалагъа къоналла,
Гюл терекле жасанып, бир да омакъ болалла.

Киеулеча кьубулуп, узун субай терекле.
Къызны нёгерлерича Истемейде жюзелле,
Акь жаулукьлу келинге алма терек ушагъанд,
Чорбат чыпчыкъ юсюнде жангы жырын башлагъанд.

Санга шукур, я раббим, бу кюнлени бергенсе,
Къардан, буздан къутхарып, жангы жазны ийгенсе,
Ангыласакъ, береget жайылыпды кючюнгден,
Аны ючюн жазама, элпек жайны юсюнден.

Анама

Анам, анам, жан анам,
Дертлеге дарман анам.
Дуния бакъты болсакъ да,
Сенсиз неда бош, анам.

Ана кёлю балада,
Бала кёлю талада.
Дей элле, йинанганма
Кесим ана болгъанда.

Сынамагъан билмейди
Анасыны къыйматын.
Анча юлгю билебиз,
Жашау бечел атлатып.

Бир башхагъа ышанып,
Ананга кёл къалдырма.
Жарты жолда къалсанг да,
Гурушхалыкъ алдырма.

Ашамайын ашатыр,
Жашамайын жашатыр,
Биз къууансакъ, къууаныр,
Аурууубузну алыр.

Олжанда аналаны
Жаннет болсун жерлери.
Жашагъан аналаны
Хайыр болсун кюнлери.

Къартлыкъ

Къайдан келдинг къатыма?
Къайтчы, къайтчы ызынга.
Келген жеринге къайт да,
Тюбеме бир да манга.

Кёзлерим *сес-бес* кёре,
Белим алгъа бюгюле.
Тобукъларым бармайла
Чыртда мен айтхан жерге.

Аямайын къулландыкъ,
Ишлей-ишлей арыдыкъ.
Энди не этер мадар, –
Гулош таякъгъа къалдыкъ.

Алдау дуния

Дуния былай келгенди,
Кёпле келип кетгенди.
Иги, аман – бары да
Къара жерге киргенди.

Сора биз да жолчубуз,
Бюгюн бар, тамбла жокъбуз.
Бир кесек азыкъ этип,
Артмакъла толтурукъбуз.

Бу дунияны *сонуч* жокъ,
Аманлыкъны арты жокъ,
Азыгъынгы эркин эт,
Ызына къайтыр мадар жокъ.

Биз да барып кирликбиз,
Ол къара топракълагъа
Къайсыбыз хоншу болур,
Жыланнга, акъраплагъа.

Жаратханым, жанымса,
Тюбетме аманлагъа.
Сюйген тенглерими,
Алдатма дунягъа.

Минги тау

Тансыкълаймыса бизни, биз сени тансыкълагъанча,
Нек чакъырмайса бизни, ёпкелепми тураса?

Минги тауум. тау журтум, сууукъсурап тураса.
Буз тутуп къаяларынг, сарын салып жылайса.

Биз да сени тансыкълап, жомакъладан сюебиз,
Тансыкълыкъла кёп болуп, ичибизден кюебиз.

Барып кёрсем къыйналмам, ёлсем, ёлдюм демезем,
Тау гоккала хансларын, ийисгерем, юзмезем.

Эр киши, тиширыуу – халкъым сени тансыкълай,
Журтубузда топракъны уппа этип, къучакълай.

Кёрюрге уа термиле, жашап, кстип барабыз,
Кюн келип, насып болса, тёппеледен къарарбыз.

АКБА-ны юсюнден

Къауум-къауум жыйылгъанбыз бу журтха,
Ата журтха къайталмабыз биз артха.
Болгъанбыз бир талай халкъ былайлада,
Чачылмайыкъ, тас болмайыкъ къайда да.

Къарачайбыз, насыплыбыз, онглубуз.
Жырыбызны тас этмейин турлукъбуз.
Адетлени, тепсеулени сакълайыкъ, –
Ол хазнады, къалаууру болайыкъ.

Сора мында юйретип жаш тёлюню,
Уллу-гитче сагъына, унутмайыкъ ёлюню.

Жетдиргенбиз төлюлеге хазнаны,
Ала да тас этмесинле аны.

Алгъа тилин, сора динин юйретсек,
Ахратларын, дунияларын билдирсек.
Унутмазла асылларын да биз ёлсек,
Алайсызлай а эрип кетерле, биз кетсек.

Эртте жыллада – сексен-токъсанлада,
Жыйылдыла бир жерге жаш-къыз оноугъа.
Чакъырдыла иннет юйге – АКБА-гъа,
Къыйынлары тийишли сууаплагъа.

Жаш-къыз, уллу-гитче балаланы
Юйретдиле той-оюн адетлеге.
Жыйырма беш жыл озгъанды дернекге,
Кёп сабийни жыйгъанды бу кёлекге.

Аманлыкъдан, орамладан къоруулап,
Сабийлерибизге юлгю болуп, ариулап,
Ана-ата къайгъы этмейд балагъа,
Къоюп кетсе, не болду деп, АКБА-гъа.

Эринмегиз, ауурсунмагъыз, анала,
Бу уллу чоюнда тас болмай бир бала да,
Бир-бирлерин танып, билип турсунла
Келтиригиз ойнасынла АКБА-да.

Унутмазла бюгюн нени кёрселе,
Айтып, къууанып турурла энтга ёсселе.
Бир чакъда, заман келип, биз кетсек,
Тас этмезле хазнабызны, кёп берсек.

Кёрчешмеге барабыз

Туругъуз, къызла, суу челеклеригизни алыгъыз,
Суу агъачны бойнугъузгъа тагъыгъыз,
Хайда, маржа, Кёрчешмеге барыгъыз,
Тереклени кёгетлерин алыгъыз.

Деп, кзулагыма келди кьарт анамы тауушу,
Бир-эки да айтмай, болдум сабийлени чауушу.
Ойнай-кюле, секире, тизилдик биз жоллагыа,
Экинди ызы бла, кюн батмайын таулагыа.

Уллу орамны озабыз кьубула, жубула,
Андан ары озгъанлай а бизни ким тыя.
Эгечлерим, кьарнашларым, анам бла
Чабыша эдик, таш секирте жоллада.

Хойну ары озгъаллай а гитче кьабырла,
Окьуй эдик юч кьулху, бир алхам дууала.
Кьайдам, жазыкыла ким жатаед алайда.
Ызларындан дууа этериклери кьалмагъанла*.

Чапдыкь, жетдик бачхабызгыа сабаннга,
Кьарнашым ёрледи терекге кёгет кьагъаргыа.
Ол, таякь уруп, кёгетлени кьуйду жерге,
Биз да чабышдыкь кёгетлени жыяргыа.

Челек, сепет, кьол арбаны кёгет бла толтурдукь,
Суу агъачланы бойнубузгыа олтуртдукь.
Толу челекле уа бош челекча бармайла,
Солдан онгнга, онгдан солгыа чайкьайла.

Ай, маржала, тохтачыгъыз, солуюкь,
Кёрчешмеден суучукь алып уртлайыкь.
Суу ичгенлей, барыбыз болдукь жигитле,
Чабыша, жыгъыша, тик ёргеге тизиле.

Майна бир чобан сюрюуюн алып келеди,
Кьонгуроу таууушла, ит чапханлай ёледи.
Ары жанда энтта бир чобан жырлайды,
Кьамалын согъуп, сюрюуюн отлатады.

Кюн кетип барад, кьарангыгыа айланады,
Ай маржала, кьымылдагъыз, кёз байланады.
Хойгыа жетерге ингир азан да кьычырады,
Хойну тууарлары, бузоулары чачылады.

* Беллинарда кьарачайлылагыа дери жашагъанланы кьабырларыны юсюнден айтады назмучу.

Тохтагъыз, маржа, халама да тюбейик,
Кёгетлерибизден анга да юлюш берейик.
Халам, жазыкъ, барыбызны да къучакълайд,
Барыбизны да эркелетип, ийнакълайд.

Ол да бизге беред сютбашы бла, къой айран,
Арып келген адамгъа хычинден иги жокъду, ийнан!
Кёз хакъыды кёргенни кёгетледен алсынла,
Уллу орамда адамла, ыразы болуп къалсынла.

Арып, ёлюп къайтабыз биз арбазгъа.
Къарт анам да этгенд бизге *супрала*,
Этгенд бизге аламат чюгюндюр хычинла,
Бетин, къолун жуугъан атад башын супрагъа.

Ай, бек арыдыкъ, орунга тансыкъ болгъанбыз,
Кёгетлени эшик артына салгъанбыз,
Танг атханлай жыйылып, олтуруп, барыбыз,
Кёгетлени жекирдеклерин аллыкъбыз.

Къалгъанларын саханлагъа салайыкъ,
Бек бишгенле бла мажалларын алайыкъ,
Речил этерге къазанлагъа къуяйыкъ,
Къыш келгенлей, гъыржынлагъа жагъайыкъ.

Ой, сабийлигим, тураса акъылымда,
Мубарек кече сагъынымды барын дууамда.
Кёрчешме уа энгта турад жеринде,
Мен термилеме аны хаман кёрюрге.

Харамдуппурда

Жылтырайды жанады Харамдуппурну ташлары,
Хар бири суюм жоббуду Белпинарны къызлары.

Къонакъ келсе, чапдырып Харамдуппургъа элтейек,
Къаялагъа олтуртуп кюн батханнга къарайек.

Жылан, жанлы, къумурсха айланады тасмакъда,
Чыгъанакълары житиди, батса, бир бек ачыта.

Къаялагъа жазаек суйгенлерибизни атларын,
Энтга тура болурла юлгюлери, тас болмайын.

Къаяладан жъябыз ариу гокка хансланы,
Быллай ариу ким кёргенд Белпинардача къызланы.

Узерликле ёсгелле, тёп-тёгерек дуппурда,
Жигит жашла этелле ариу къызлагъа накъырда.

Ой, бу дуппур сёлешсе, не хапарла айтыред...
Эрикмейин тынгыларсыз, айтылгъанла болгъуйед.

АКГА БЫЧАКЪСЫЗ

Акга Бычакъсыз (Семенланы Зекерия) Тюрк Республиканы таулула жашагъан Килийса элинде 1958 жылда туугъанды. 1975 жылда лицейни бошагъанды. Назмула кѣп болмай жазып тебирегенликге, ол сѣзню магъанасын, аны кючюн эртте ангылагъанды. Халкъыбызны кѣлден чыгъармачылыкъ байлыгъын уста биледи. Аны чыгъармачылыгъы халкъны адетине-тѣресине, аланы ким къалай жюрютгенине жораланыпдыла. Ата-бабаларыны журтларына, тарыхларына да сакълыкъ, улан сезим аны талай назмусунда эшитиледи. Бир заманда Килийса эли Тюркдеги таулу эллени ичинде жашау къуруму, тынгылы жамауаты бла аты айтылып тургъанды. Бусагъатда хал тюрленгенди – жашау мадарла излей, Килийсачыла шахарлагъа, ол угъай эсенг, башха къыраллагъа да кѣчюп, элни алгъын магъанасы къалмагъанчады. Болсада, Акгача жашла аны керти къалауурлары да, сатылмагъан жанлары да болгъанлай турадыла. Жаланда кеси башларын кечиндиргенден сора да, ала сабийликден эшитген жырларын, жомакъларын, макъамланы, тартыуланы, тепсеулени да сакъларгъа итинедиле. Ала халкъыбызны ниет байлыгъына кертичилей къалгъан уланларыбыздыла. Акганы назмуларыны тили байды, шатыкъды, жашаугъа къарамы жотюдю. Аны назмуларында болгъан суратлау айбатлыкъ, терен магъана, иги къууум кимге да жол нѣгер боллалыкъдыла.

Мен сыймейин нетейим?

Жулдузлагъа къарасам,
Андан къарайд кѣзлеринг.
Толу айгъа бурулсам,
Айда турад тюрсюнюнг.

Кече болуп, жукъласам,
Сен боласа тюшюмде.
Сенсе мени эсимде
Кюндюзюмде, тюнюмде.

Жолла санга баралла
Къайсы жолну сайласам.
Сен тураса туурамда,
Къайсы жаннга къарасам.

Жерге эслеп басама,
Гокка хансха ушатып,
Ташны теплеп турама,
Жюрегинге ушатып.

Тарыкъсам да жырлада,
Кѣз аллымдан кетмейсе,
Къол узатсам мен санга,
Чырт мени эсгермейсе.

Уой айтыгъыз, тенглерим,
Нетейим, мен нстейим?
Ферхат бла Ширинча
Къайсы тауну тешейим?

Мен кимме?

Къарачайны жашыма,
Къан жауса да башыма,
Атымы атмам артал,
Халкъым бла боллукъма.

Малкъар къыздан туугъанма,
Азаб кирсе жаныма,

Дуня турса аллыма,
Халкъым бла боллукъма.

Къызларынг бла жашларанг
Санга тиреу болалла,
Аямайын жанларан
Сени сыйлап туралла.

Къарачайым-Малкъарым,
Сенден узакъ къалмайым,
Бирге айтылып атынг,
Салам айта турайым!

Къачан да айтама

Бардым шахаргъа, къайтдым ызыма
Соралла манга – не кёрдюнг анда?
Айтайым, ахыр да соргъандан сора,
Игилик атына жукъ жокъ шахарда.

Жокъ кишини хапары, ёлгенд адамлыкъ
Къайры къарасанг зорлукъ, хыйлалыкъ.
Барсанг алагъа, кертиге алып,
Уруп иелле артха жыллатып.

Да мени айтханым, эс берсенг анга,
Айталла санга бек керти затла.
Соралла манга – болмай шахарда
Махтауунг ТАУГЪА, не барды ТАУДА?

Тынгыламайсыз, АЛАНЛА,
Къачан да айтама –
Таула анадыла,
Таула атадыла,
Ангылагъаннга.

Жашау барад тохтаялмай...

Сели да бар, жели да бар,
Бири ояр, бири жыгъар.

Адамланы кыйнай-кыйнай,
Жашау барад. аунай-аунай.

Кыйшла кетип, жазла келе,
Жарык кетип, кече жете,
Кетгенлени сагыш эте,
Барад жашау жылай-жылай.

Аслан кюкюреп, бёрю улуп,
Кёян кычып, игле кёуууп,
Адамла да мынга ушай,
Бардыла артда кыалмай.

Тюзю да бар, тиги да бар
Аллы кенгди, жолу уа – тар.
Барад жашау тохтаялмай,
Кыалган кюнюн санаялмай

Кыулак кыерип тынгылайма

Бийнегерге ушайма:
Кёууа барып маралны,
Кыая тарда кыалганма,
Олтурганма, сакылайма.

Сагышымы жокылайма,
Кыайда этдим хатаны,
Излеп аны тапмайма,
Тюнгюлгенме, жылайма.

Кыулак кыерип тынгылайма.
Кыая тардан хопларгыа,
Кыычырсала, ай маржа,
Кыая тардан чынгаргыа.

Элни манга кюлдюрме

Кече керсем тюшюмде,
Ауруу тиед кесиме.

Кюндюз кирсенг эсеме,
Шайтан киред ишиме.

Сюйдюм сени дериме
Ачыу тийди эрниме.
Сени суйюп келгенме,
От тюшюрдюнг кёлюме

Не этерикме, билмейме,
Келип кирдинг кёлюме.
Къарап сени кёрюрге,
Къан толтурдунг кёзюме.

Мудах болгъан кюнюмде
Сени кёрюп кюллюкме.
Мени болсун арууунг,
Сени суйюп ёллюкме.

Гина энтта келликме,
Отха атып кюйдюрме.
Тели деп да билдирме,
Элни манга кюлдюрме.

Менден иги тапмазса

Излей келип дунияда,
Бек кёплени тапсанг да,
Менден иги тапмазса,
Сюйдю деп да айтмазса.

Жюрегими юй этдинг,
Жарлы жанны къул этдинг,
Жакъдынг, жыкъдынг кюл этдинг,
Неди сени иннетинг?

Экикюнлюк дунияны
Беш кьурушха сатма сен,
Мени берген багъамы
Учуз этип, айтма сен.

Жукъум къачды, не этейим?

Мен кесими тыялмайма,
Сенден узакъ туралмайма,
Къарагъаннга къыялмайма,
Кёрмесем да, болалмайма.

Санга айтып къояйым:
Жюрек сенден тоймайды.
Санга къонакъ болайым,
Анам юйге къоймайды.

Сени не бек суйгенем –
Тас этгенме кесими.
Сени къайдан кёргенем
Жыялмайма эсими.

Сени суйген къыйынды,
Тёрт саным да къыйылды,
Мадар артым тыйылды,
Алыр жылым быйылды.

Анала

Хар кимни да анасы –
Сау дуняны багъасы.
Анасызлай ёсгенни
Терен болад жарасы.

Мудах болад анала
Жукъ тийгенлей балагъа.
Жашай барса, къууана,
Кюн тиеди анагъа.

Энди сёзню туурасы
Болмагъанлай анасы.
Жарымайды дунясы,
Кюн кёрмейди уясы.

Ана деген къалады,
Не затдан да багъады.

Жанын берген баласын
Жандан ёрге тутады.

Хар затны да барысын
Ана беред балагъа,
Билир ючюн багъасын
Бала керек анагъа.

Кет, кёрюнме кёзюме

Халкъым суйген кир эсенг
Менда сени жанлыма.
Халкъым суймез тау эсенг,
Болмам сени къатынгда

Адетимден кенг эсенг,
Чыкъма мени аллыма.
Халкъым бла тенг эсенг,
Жан къошарса жаныма.

Жарлы юйде суу эсенг,
Къонагъымса, кел бери.
Жарлы кирмез кёл эсенг
Кёз туурамдан кет кери.

Байлыкъ суйген кыыз эсенг,
Кет, кёрюнме кёзюме.
Халкъым суйген тул эсенг,
Мен жанымы берирме.

Къадау къая, къыртиш бол!

Уллу таула бары да
Ёрге бийик турса да.
Тюз болалла, оюла,
Келип кетсе заманла.

Уллу, уллу сарайла
Болмайдыла къалаула.

Къумлу, ташлы байламла
Анга къарыу салалла.

Жарсып тургъан халкъынгы
Сен боллукъса тамбласы.
Кёпсюннгенлей балхамны
Ирин болад жарасы.

Къарап турма узакъдан,
Жара сыйлы халкъынга.
Келгенингча къолунгдан
Болуш сен, къара анга.

Къадау къая, къыртиш бол,
Адетинги тайдырма.
Кенг тамырлы терек бол,
Памысынгы ойдурма

Не зат бердинг сен манга?

Жалан дуня, ой дуня,
Не зат бердинг айт манга,
Тёгерекге къарайма,
Жарар жукъ да тапмайма.

Кёкде къушха ушаем,
Тартып жерге булгъадынг.
Толу жылла жашаем,
Жукъ къоймайын урладынг.

Къууанч бла ёсгенем,
Кёрлюгюмю билмейин.
Ажал терле тёкдюрдюнг,
Ажал алыкъа келмейин.

Атам жатад къойнунгда,
Къарнаш. ана – онгунда.
Харип этдинг сонгунда,
Жангъыз къойдунг жолумда.

Тохтамайын урлайса,
Къалгъанланы алгъанса,
Бир жанымы къойгъанса
Аныдамы даулайса?

Кёлчюк атлы суйгеним...

Кёлчюк атлы суйгеним,
Нек мудахса кюлмейин?
Салам берип келгенем,
Тансыкълай да билмединг.

Сююулеринг, итлеринг,
Тауушлары чыкъмайды.
Тыйылмаучу сууларынг,
Энди нечик акъмайды.

Оюлгъанды къошларынг,
Къартмы болуп башладынг?
Бош къалмаучу тюзлеринг,
Нек шошдула быллай кюн.

Сен да къалдынг менлейин,
Бет тюрсюнюнг кюлмейин.
Сен сююуючю тенглеринг,
Эшигингден кирмейин.

Энди менме нёгеринг,
Ажал мени эртгинчин.
Жёнгерлигим битмейин,
Сени къоюп кетмейим.

12 Шубат 2012

Ушатдым да, жыр этдим...

Ой, нетейим, тенглерим,
Суймейд мени суйгеним.
Эштилмейди тилегим,
Кююп барад жүрегим.

Жети жылны кюрешдим,
Жети тилни юйрендим.
Жети тилде жыр тѣкдюм,
Нек эштмейди суюгеним?

Кѣкде жарыкъ жулдузгъа
Ёрге этип тенг этдим.
Жерде гокка ханслагъа
Ушатдым да, жыр этдим.

Жюрегимде юй этдим,
Эшиклерин кенг этдим.
Сюймекликле тѣшетдим,
Нек кирмейди суюгеним.

Суююлмедим, бек суюджом,
Сюе, суюе эрикдим.
Суююлмезча не этдим,
Нек келмейди суюгеним?

24 Шубат 2012

Килийсада къара суу

Къарасуудан акъгъан суу
Ауруулагъа дарманды,
Сени сууда кѣрген кюн,
Дуния мени болгъанды.

Кѣзлерими кѣзюнгден
Айырмайын къарадым.
Жюрегими кесимден
Алып, санга байладым.

Къолларынгдан суу ичдим,
Кѣзюм санга къатханлай.
Жукъламайын танг этдим
Ол кече уа жатханлай.

Къарасуудан ичгенле
Даха бир бек суюелле,

Къарасууда суйгенле
Бир бирине кюйелле.

Сен болмайын къарасуу
Кёлюн салып акъмайды.
Сен кетгенли жүрегим
Барыр жерин тапмайды.

Къарасууда сакълайма,
Къарасууча, арымай.
Келликсе деп къарайма
Къарасууча солумай.

03 Март 2012

Турама алай, кесим жангызлай...

Сагъышым жырлай, жүрегим жылай,
Барама алай, насыпха къарай.
Насыбым къуруп, насыпны тапмай,
Турама алай, кесим жангызлай

Жүрегим айтса, санларым айтмайд,
Тынгылаудан озуп къарыуум къалмайд.
Аллыма барсам, аллым оюлад,
Жеримде турсам, жаным къыйналад.

Жашауум толду, насыбым болмай,
Суймеклик къоймайд, суйгенни тапмай,
Барама алай, топалай-топалай,
Турама алай, кесим жангызлай

05 Нисан 2012

Килийсады элибиз

Тебердиден келгенбиз,
Килийсады элибиз.
Къарап, кёрюп, суйгенбиз,
Бек ариуду жерибиз.

Минг тогъуз жюз бешледе
Ёрге туруп тебретдик.
Жолда кыйын кюнледе,
Жаныбыздан жан бердик.

Ыстанбулгъа тюшгенбиз,
Уллу алгъыш кёргенбиз.
Сыйлы кьонакъ болуп биз
Тау жерлени суйгенбиз.

Жюз элли эд юйюбюз,
Жетижюз эд саныбыз.
Кёчюп кетди кёбюбюз,
Бек аз кьалгъанд *саныбыз*.

Арта кьалгъанд жартыбыз,
Ата журтдад халкыбыз.
Андан келгенд кьаныбыз.
Ол байламла барыбыз.

Килийсады элибиз,
Кьонакъ болуп келигиз.
Кьаллай ариуд жерибиз,
Кёзюгюз бла кёрюгюз.

31.10.2001

Ана жүрек жыламасын

Не болгъанды, балам, санга,
Намыс кьайда, адет кьайда?
Пек тураса алай арта,
Ананг тарда, атанг тарда.

Халал сютюн бергенд санга,
Къартлыгъында эрин бюкме.
Ана сыйны хакъын бер да,
Халал сютюн харам этме.

Жашау сынау, – кьысхад ёмюр,
Къул кёрмесе, Аллах кёрюр.

Керек кюнню кенгге кетме,
Къарт атангы мудах этме.

Элталмады Сюлеймен да,
Элталмазса энди сен да.
Дуниялыкъдан артха къайт да,
Къартлыгъында къыйналмасын,
Ана жүрек жыламасын.

25 Шубат 2013

Сюерикме, сюеме

Сюерикме, ариуум,
Къычырыкъма желлеге.
Желле мени эштирле,
Санга элтип берирле.

Сюерикме, сюеме,
Айтырыкъма жоллагъа.
Жолла таудан ауарла,
Санга ала барырла.

Сюерикме, ариуум,
Къычырыкъма, ариуум,
Кёк да, жер да эштирча,
Жау да, шох да билирча.

Сюерикме, сюеме,
Айтырыкъма, айтама.
Заман ахыр этгинчи,
Санау арты жетгинчи.

Сюерикме, сюеме,
Айтырыкъма, айтама,
Жаным сандан чыкъгъынчы,
Саным топракъ тапхынчы.

27 Шубат 2013

Сукъланама терекге

Сукъланама терекге,
Къарайме төгерекге,
Башха жары тепмезча,
Бегинирча бир жерге.

Сукъланама суулагъа,
Тенгиз таба чабаргъа.
Жолум узун болсада,
Тыйылмазча агъаргъа.

Къарыусузмуд тамырым,
Бекми къыйынд жолларым?
Терекча болалмадым,
Сууча да агъалмадым...

19 Шубат 2013

Чегем чучхурла

Деу къаяны төшюнден
Суу секиред, керилип.
Жол ётеди тюбюнден,
Акъгъан суугъа эришип.

Бийikleде болгъанны
Тюзге элтед суулары,
Кёбюн излей баргъанны
Ёрге иймейд бузлары.

Бети таба къарасанг,
Тау юсюнге чабады.
Артха къайтып, жалласанг,
Суу аллынгы тыяды.

Булут бёркюн кийгенде,
Башы къарап кёрюнмейд.
Терлеп башын силгенде,
Этер иши билинмейд.

Къарагъанла эс берип,
Кюндюзгюде тюш кёрюп,
Кеталмайла бек суююп,
Саламлайла ийилип.

5 Ожакъ 2013

Тюйюлсе сен акъ мёлек...

Кёзлерингде кёзлерим,
Къарамайса, кёрмейсе.
Салам ийсем сёзлени
Тынгламайса, эштмейсе.

Сюймекликни бергенин
Оюн сунуп, ойнайса.
Сюйген жашны жүрегин
Эки жарып тураса.

Ташымасанг аурууун,
Кенгде алыр солуун.
Жаратмасанг барыуун,
Жюрек табар ариуун.

Ариу къызчыкъ, билесе, –
Тюйюлсе сен Акъ Мёлек.
Тамгъалары бар эсе,
Кийилмейди акъ кёлек

03 Март 2013

Къайры барсанг, ала бар

Алдаугъа салыннгъан сап,
Болсада тутаргъа тап,
Кертиге берилген сабыр,
Жашауда аллынгда барыр.

Алдау ёрге сюемез,
Орун табып, бегимез,

Керти жерде жүрюмез,
Тартсанг, бери сөгюлмез.

Алдау кеси базыкъды,
Кеси бир күн азыкъды,
Керти бети арыкъды,
Ёмюрлюкге базыпды.

Алдау жолу кынгыр, тар,
Элтир жери – терен жар,
Къайры барсанг, ала бар,
Керти санга онг табар.

25 Ожакъ 2013

АЛИ ИХСАН ПАПАН

Али Ихсан Папан (Байрамукъладан) 1961 жылда Башкойюк элде туугъанды. Белгили тил алыми Байрамукъланы Умар аны къарт атасыны къарындашы эди. Бусагъатда Анкарада жашайды. Назмуланы асламында эски тюрк төрелеге кёре жазады. Къарачай-малкъар тилде къурагъан назмуларында да ол төреле эсленедиле.

Назмучуну чамлары...

Бир адамны осалын къайдан билликме дейди?
Къарт атасы айтады: ашагъанындан дейди...
Чайнамайын жутады, эки, эки атады,
Тёгерекге кез салмай, жёнгеринден тартады!

Бир адамны хомухун къайдан билликме дейди?
Къарт атасы айтады: ишлегенинден дейди...
Чалгъысы бир ишлесе, ауuzu уа төрт айтады,
Кюн ортада баралса, экиндивге къайтады!

Бир адамны телесин къайдан билликме дейди?
Къарт атасы айтады: несинден да бил дейди...
Ашамайын кекирип, ол нени да айтады,
Хайыр келмезлик ишге ары-бери къайтады!

Бир адамны игисин къайдан билликме дейди?
Къарт атасы айтады: кийимлеринден дейди...
Зыккылны киймесе да, сабийге ариу айтады,
Бир харипни эслесе, жумушундан къайтады!

Бир адамны акъылын къайдан билликме дейди?
Къарт атасы айтады: уой! Жашым кёп жашасын!
Аны ёмюрю олду... Аз ашап, аз айтады,
Къолу къагъытха барса, назмула тизип къайтады!

Сёз ючюн!

Сёз аманны огъуду, атса, жояр иесин...
Кёзюн къысып атылгъан, ким билед, уруп кесин.
Туурасындан атсанг да, тюз адамгъа тиймез окъ...
Сен адамча къарасанг, кёргенинде хата жокъ!

Сёз акъылны чырагъыды, адам акъылсыз болмаз!
Акъылы болгъан киши сёзюн керексиз жоймаз!
Биреуленни бёркюн сермеп къачсанг, иги жаш,
Бёркюнге сакъ болмасанг, келип тиер уллу таш!

Чам назму бла сёз жыгъыш

Сен а мени къайда кёрдюнг?
Халкъгъа нек къол бермегенем...
Къолум, кёлум да Халкъымда...
Сеничаны кёрмегенем!

Неди къарын ауруунг?
Эр кишича бурдурмай!
Шо энди бир тюзюн айт...
Мени ёрге турдурмай!

Чалым дейсе таймаздан...
Адамлыкъгъа *саймаздан!*
Не билгенинги ачыкъ айт?
Созуп турма арбаздан!

Бек аяусузгъа кёрдюнг...
Итни да барды сабыры!
Жарлы кёрюп эте эсенг?
Байны да барды къабыры!

Тюз адамгъа жан береме,
Бир бурху да къоймайын!
Сенге да берир эдим;
Айтсанг, бетни жоймайын!

Мен а билип турама
Адамлыкъгъа аманса!
Бек озуп кетдинг дейме,
Ызынга да къайтмайса!

Энди мени Къарнашым!
Бу сёзле чам сёздюле.
Таулу эгеч, не къарнаш,
Барысы бир ёздюле...

Энди уа айтыуунгу
Ашыкъмайын сакълайым.
Ахыр кёлюнг болду эсе,
Бери кел, къучакълайым!

Къошакъчыкъ: Аллахха шукур этеме...
Бир да бычакъчыгы болса, не этерек?!

Сагъышла

Ма, аланла, мен да сизге бир жомакъчыкъ айтайым...
Жаратмагъан эсгертигиз, кѐп созмайын къайтайым!
Жер бетинде адам къолу тиймеген а жер болмаз,
Жюреги тюз адам эсе, къарт болсада, сер болмаз!
Ирысхысын кѐплюгоне ъхтемленип
жашагъаннга айтайым...
Болмаса да, халал кѐллю бай адамны
бедишинден къайтайым!
Жети къырал айлансанг да Къарачайгъа тенг болмаз...
Онгуз болуп тепленнгенни кѐлегинде женг болмаз!
Энди жашау алай болгъанды къыйынлыгъын
айт десегиз айтайым...
Битеу халкъла бирлик болуп, къарыу жыя,
мен а къалай къайтайым?
Бир буруудан амал жокъду, не этсенг да юй болмаз...
Сабыр салып, акъылгъа бек жашагъанны
гюрбесинде кюй болмаз!

Ата журтума

Кѐп заманны мен хапарсыз жашадым...
Ата журтда жашагъан эгеч, къарнашдан!
Эшитип, эслеп тѐрт санымы бошладым,
Жюрегим кюсеп, тыйылдым суудан-ашдан!

Кюсеген жюрег'а тансыкъдан тоймайды...
Барыргъа да хужу жашау къоймайды!
Энди, жолла бурунгуча къыйнамай,
Къош да жокъгъа киши малла соймайды!

Ахыр муратым олду энди мен харип...
Ата Журтум манглайымы жарытып!
Жаным саулай, нарзанындан уртларча,
Тау аязчыкъ жюрегими солутуп!

Сюймекликни багъасы

Дугъум кѣзлюм, бек сабийлей суйген эдим мен сени!..
Сюймезсе деп, суймекликни сабий

акъылымдан жашырып...

Жаш жүрегим а жашыргъанымы шорха суулай

кѣзлеримден ташырып!

Сен къарасанг, эки кѣзюм бугъунургъа жер

тапмай басынып!

Айжаягъым, санасам а эртте жашны сен

билмеген тѣзюмюн,

Суу бойнунда аягъан кѣгетинги айю къабар жүзюмюн!

Артта эштип къууанганем, айюну бай,

зауукълукъ хапарын.

Артдан шуу-куу болду дейле, Алийни

суймеклик къабырын!..

БАЙКЪАЗЫЛАНЫ АСЛАНУКЪА

Измир шахарда, аны тийресииде жашагъан къарачайлыланы бла малкъарлыланы белгили жырчылары – Къылчораланы Хаджимахмут (Тебердиден кѣчгенде окъуна белгили жырчы, къобузчу эди), Биджиланы Ача (ол жырладан сора да тепсеу тартыула да къурагъанды), Байкъазыланы Асланукъа халкъ жырчыла болуп къалмай, ала жазма адабиятны тѣрелеринде айнытхандыла энчи чыгъармачылыкъларын.

Измирге чегемлиле 300 километр узакълыкъда тургъан Долат элден кѣчгендиле. Измирде Къарачайны Сынты бла Дуут эллеринден кѣчген таулула да жашайдыла. Измирде таулуланы асламы «Гюл чешме» бла «Байракълы» деген эки уллу махаллеледе (кварталлада) кеслери алларына бир элчикге ушаш алай жашайдыла Ала миллет жырны, тойну-оюнну унутмай, сакълайдыла. Байкъазыланы Асланукъаны жырлары измирчи таулула бек суйген жырладыла. Аланы къарт да, жаш да айтады. Ол жырланы алаамат энчи макъамлары мудахлыкъдан толудула. Алай болмай да къалай къалыр эди – Асланукъа жашлай Ата журтундан, тенглеринден, жууукъларындан айырылгъан эди.

Асланукъа 1883 жылда Огъары Чегемде туугъанды. Анга онбеш жыл бола, Чегем аузундан бла Кѣнденден Тюркге кѣп юйюр кѣчгенди. Муслиyman топуракълы кюсегенленн ичинде Асланукъа да болады. Жырларында айтылгъаннга кѣре, Асланукъа, юйюрюнден айырылып, кеси жангыз кѣчгенди. Тюркге 1905 жылда кѣчген чегемлиле алгъа Бурса шахарны тийресинде жашагъандыла, артда Тюркню теренине – Афион шахар таба кѣчедиле.

Бу жерле чегемлилеге алайы туугъан жерлери – Кавказгъа ушагъанлыгъы бла багълалы эдиле. Хауасы, агъачы, тауу да Чегем аузун эслерине тюшюре здиле. Чегемлиле Афионну къатында салгъан элни аты Долатды.

Асланукъа Долат элде жашагъанды. Къоншу Килийса элде уа къарачайлыла орналгъандыла. Асланукъа къобузгъа да бек уста болгъанды. Эки элде да бюгюн да аны жырларын, макъамларын унутмай тургъанла бардыла. Ол къурагъан тепсеу тартыула бюгюн да Тюркде таулуланы биргелерине жашайдыла. Асланукъа кѣп жыр тизгенди, аланы алаамат ариу макъам бла айтханды. Бу бизге жетген жырларына кѣре, Асланукъа жыргъа уллу фахмусун баям этгенди. Асланукъаны жырлары таза суймекликден, кертчиликден, туугъан жерге термилиуден толудула.

Байкъазыланы Асланукъаны танышлары айтханнга кѣре, аны юйюрю-юйдегиси болмагъанды. 60-чы жыллада ългенди, къабыры Долат элдеди.

Кёнденненге бара-бара...

Жансыз жауун болгъаем
Жалпакълагъа жауаргъа.
Кёк кёгюрчюн болгъаем
Кёнденненге ауаргъа.

Кёнденненге бара-бара,
Эки кёзюм ау болду.
Жарлы эгечими кёрмегенли,
Ортабыз уллу тау болду.

Кёкде баргъан къанатлы –
Къанатынгдан къагъыт ат.
Кёнденненге барырса,
Жарлы эгечге салам айт.

Кёкде баргъан къаракъуш,
Къагъыт кёрсенг, къалам ал.
Жарлы эгечими кёрлюксе,
Къарындашына салам ал.

Кёкде баргъан турнала,
Бара-келе турлукъла.
Эгечими халинден
Хапар сакълап турлукъма.

Къаядан акъгъан къара суу

Къаядан акъгъан къара суу,
Бетими жуудум сыламай.
Санга бир ийнар этейим,
Айталлыкъ туююлма жилимай.

Къаядан акъгъан къара суу –
Ууучуму жайдым ичерге,
Эгечлерим, къайда къалгъансыз,
Мени кебиними бичерге?

Къаядан акъгъан къара суу,
Ууучумдан тёкдюм тыялмай,

Эгечлерим, къайда кългъансыз,
Ызымдан къарап, жилямай?

Къаядан акъгъан къара суу,
Ууучума алдым жутаргъа,
Къарындашларым, къайда кългъансыз,
Сал агъачымы тутаргъа?

Кебиними бичгенле,
Жагъасын тегерек оюгъуз.
Менича жарлы ёлгенни
Къабыр башын ачыкъ кьоюгъуз.

Къаядан акъгъан къара сууну
Ташла бла тыйыгъыз.
Мени кибиж жарлы ёлгеннге
Эки да жаназы кылыгъыз.

Мариятны жыры

Ой атанг, ананг ма алай айтып жиляйдыла:
Ой кызым, жаным да сен биз айтханнга бармадынг,
Ариу Мариятны да ой алып, кетип баралла,
Ёллюк болурса, бир жүрек ачыу боллукъса.
Мен тойгъа тебресем да бир тюрлю-тюрлю киуючем,
Тойну, оюнну жанымдан эсе суюючем.
Мени суйген тенгле да мени ючюн тойну суйсюнле,
Уллу жууукъларым да бир той къарамы кийсинле.
Къарындашым Аппас да мен ёлгюнчюннге келмесе,
Ыразы болалмам да, къабырымы ачып кёрмесе,
Халал кыйынымдан да бир-эки ысхат бермесе,
Ариу Мариятны да ой алып кетип баралла.
Аналыгъынг Хабыл да дарий кебин кёклейди,
Келининг Кесамхан бир да онг жанынгдан кетмейди,
Атанг Исмаил да не жансыз атын жерлейди.
Ариу Мариятны да ой алып кетип баралла!
Азраил келди да жанынгы бизден ташлады.
Келининг Кесамхан да былай айтып башлады:
Ариу Мариятны да ой къайры элтип барасыз,
Кёзюгюз кыйып да ой къалай жерге саласыз!

Ой кѡбыргѡам, кѡбыргѡам да, жанымы
алгѡан кѡбыргѡам*.
Боркойну эшиги да «ой, анам» эте, жабылгѡан,
Ариу Мариятны да ой алып кетип баралла!
Ариу Мариятны да ой алып кетип баралла!

* Жырчы былайда, кѡызны сыйыргѡанда, аны бир жууугѡу табаны бла кѡбыргѡасына уруп, ол да андан тюзелмей, ёлюп кетгенини юсюнден жаз тил бла айтады.

БУРХАН ЁЛ

Бурхан Ёл (Болурланы Бурхан) кырачай-малкыар диаспорадагы назмучуланы орта тёлюлеринденди. Аны кыарт атасы Болурланы Дандай Тебердиден кёчюп, Килийса элде юй орун салганды, атасы уа артта Белпинаргыа кёчгенди. Бурхан да ол элде 1956 жылда тууганды. анда ёсгенди. Эскишехерден узакъ бармай, Хамидие деген шахарчыкыда устазла хазырлагъан кёлледжни бошагъандан сора 25 жылны ичинде сабийлени окыутуп турганды. 2001-чи жылдан бери Америкагыа кёчюп, юйюрю бла анда жашайды.

Назмучу, жырчы Бурхан тенглерины, жууукыларыны юсюнден жазады. Ол жазгъанларын макъамгыа салып айтады. Бу жаны бла алып кыарагъанда, аны чыгъармачылыгы халкъ жырчыланы тёрлеринде айныгъанын эслейсе. Кёлунуа кыаламны не ючюн алганыны юсюнден сагъыш эте, ол былай жазгъанды: «Жашауда кёрген, билген затларымы унутулуп кыалмасын дей, кёп затны назмулагыа тёкгенме...». Кертиси бла да аны чыгъармаларында биз Тюркде жашагъан таулуланы байрамларыны, кыуанчларыны бла бирге бушууларыны, жарсыуларыны ауазларын эшитирге боллукъбуз.

Белпинарда той тобукъданд

Эштемисиз, Белпинарда той тобукъданды, тейри.
Келигиз, 1970-чи жыллагъа кетейик,
Белпинаргъа барып бир той этейик.
Баштан айтайым, улдуларыны атын айтайым:
Чам ат айтад демек жокъду, аны базарлыкъ этейик.

Алгъа къобузну Демирокъга берейик,
Гардос Талат, Татар Исмет, Сары Мусса, Геуезе Жемил,
Имамалу Речеп жыйылчыгъыз бери, бир эжиу этейик,
Харс ачып-ачып уругъуз, маржа,
Жорт турмагъанлай тепсейик.

Сыддык бла Гоббанга мички тартайыкъ,
Эки Мама бла Наурузгъа зиябий согъайыкъ.
Нурсел, Айнур, Нуртен, Сабахат, Сахназ,
Гулдане тойчу нёгерлерибиз,
Кел, адамым, Татар биз да бир гъазаскъа этейик.

Алан, Бабче улу къобузчуну теринде бир журт
Оллахий ол жукълап къалыр, арасыра къабыргъасындан
да бир тюрт
Ай, аман къызла, узун-узун тепсегиз, къысха-къысха къайтып
кетмегиз.

Да Демирок арыдым дейд, энди Кенанга беригиз,
Сары Мусса, Гара Ахмет, Къасим, Феридун,

Алан, былай келигиз.
Исбахат, Сузан, Рабиа, майна тепсейд тенглеригиз,
Сиз да узунла, кенглерине барып келигиз,
Туфан, Булент, Айла бла къыйырчыкъдан къарай туругъуз,
Аякъчыкъларыгъызны къагъып, акъырын-акъырын харс уругъуз.

Сизни тойчу заманыгъыз да келликди,
Ичигизден къобуз согъа туругъуз.
Майна, ма келдиле Халюк бла Орхан. Энди ала сокъсун.
Къыз нёгерлени да тепсетейик, кёллери болсун.
Бир кесекде *вик* тартыгъыз, хар ким да суйгенини жылы
къолундан бир тутсун.

Хич онгсунурлама дайым шиндикде олтуруп турса
Зекерия, Хажы Исмет, Сереф, Желал, Иمامулу Исса,

Атуф, Жафар, Жемил, Булбулну жангызы Ихсан,
Энди харсны да, кьобузну да алагъа берейик.
Бир кесекден аланы тойларын кёрейик.

Биз уллулагъа сый берейик, кесибизден сора келгенледен
да сый кёрейик,

Да энди тамбла ау аллыкъбыз, хайда, кьатынла, кетигиз.
Бир кесек да юйюгюзде сёз этигиз.

Жашыгъызгъа кимни кьызын жаратдыгъыз, кьызыгъызны
кимге берликсиз,

Ха! Аны да эригизге соруп, алай оноу этигиз.

Да ёлгенлени рахмат бла атайыкъ,

Къалганлагъа да саулукълу узун ёмюрле тилейик,

Мен кьобузну тауушун эшитгенлей эсим кетди Белпинаргъа,

Биргелей энди саулукълу, иги, хайырлы кюнледе

кьууанайыкъ кюлейик,

Аллахны саламаты башыгъызгъа болсун, сау кёрюшейик.

01.07.2012

Чабакъчыны жыры

Шабат ингирде чабакъ бауну да, чыбыкъны да хазыр этеме,
Ыйых кюн эрттенлик бла танг атмай чабакъ тутаргъа шош кетеме,
Ойра, мен чабакъчыма, хей-хей, уста чабакъчы, тири чабакъчы, хей!

Жагъада отну уллу этеме, чабакъ биширликме туталсам,
Азыгъым эркинди, аны ашайма, чабакъ шорпадан кьурлай къалсам.
Ойра, мен чабакъчыма, хей-хей, уста чабакъчы, тири чабакъчы, хей!

Чабакъ тутмасам тюкеннге дери аузуму кьысханлай барама,
Мен тутуучу чабакъ тюкендеди, къаллайын суюсем да алама.
Ойра, мен чабакъчыма, хей-хей, уста чабакъчы, тири чабакъчы, хей!

Ийнансагъыз, бек ашхы солуйма, эрикгеним да кетед алай,
Артда билегими арытама, ма быллай чабакъла деп, санай.
Ойра, мен чабакъчыма, хей-хей, уста чабакъчы, тири чабакъчы, хей!

Жаланда юй бийчем ийнанмайды мени чабакъчы болгъаныма,
Мен а бек ёхтемленип къарайма аны чабакъ къууургъанына.
Ойра, мен чабакъчыма, хей-хей, уста чабакъчы, тири чабакъчы, хей!

Гюрюк къошмай, чабакъчы болмайд, алай мен сизни алдамайым,
Мен бюгюн кертда чабакъ тутханма, келигиз сизни да сыйлайым,
Ойра, мен чабакъчыма, хей-хей, уста чабакъчы, тири чабакъчы, хей!

Татар Исмет адамым

Биз ючюбюз да Белпинарда туугъанек,
Гегеникде да иги нёгерле болгъанек,
Биргелей не кёп оноула къургъанек,
Бир Кокге улу, бир сен, бир да мен,
Амма, бизни бек эртте къоюп кетдинг, *бе адамым сен!*

Экибиз биргелей кёп арсынладыкъ Хамидияны жолларын,
Гели жаш заманыбыз хич тюшюнемейек
Не татар Османны, не Гогурайны къойларын.
Амма, хай маржа, дегенлей, чабып барып, эсе эдик хар
кимни тойларын.

Бир Кокге улу, бир сен, бир да мен!
Амма, бизни бек эртте къоюп кетдинг, бе адамым сен!

Биз *Шамилге баргъан* сагъатда зынгырдай элле жерле,
Бек жокъ эди олсагъатда бизнича нёгерле.
Энди мен санга эки сёз айтмасам,
Была къаллай нёгерлелле дерле.
Бир Кокге улу, бир сен, бир да мен!
Амма, бизни бек эртте къоюп кетдинг, бе адамым сен!

Биз юйленнген сагъатда жебеллик этдинг,
Мардин Къызылтепеге дери чабып, артымдан къалай жетдинг,
Амма, бу дуниядан бек ашыгъып, терк кетдинг.
Биз иги нёгерле эдик, бе адамым сен!
Бир Кокге улу, бир сен, бир да мен,
Амма бизни жангыз къоюп кетдинг, бе адамым сен!

Мен Мардин Дерикге барып, бир жыл аланы сынаргъа,
Сен да келдинг артымдан Диярбакъыр-Чинаргъа,

Алайда да таба эдик заман *херхафта сону* бир-бирибизге
тынгыларгъа,
Биз иги нёгерле эдик, бе адамым сен!
Бир Кокге улу, бир сен, бир да мен,
Амма, бизни бек эртте кьоюп кетдинг, бе адамым сен!

Бу дуняны биргелей кёп сууун ичдик, ашын да ашадыкъ.
Базы базыда даулашдыкъ, амма, бек кёп иги кюнле жашадыкъ,
Кокге улу бла манга да жер айырып тур, адамым,
Биз гина табарбыз алайда биргелей кёп этер затла,
кёп жашар затла,

Биз энди иги нёгерлей къалайыкъ.
Бир Кокге улу, бир сен, бир да мен,
Амма бизни нек жангыз кьоюп кетдинг, бе адамым сен!

2006

Аскерчи жаш

Эки жылдан жетерикме мен санга,
Сакълап турсанг, турсанг мени, ариуум,
Сен жууап бер бу мен айтхан сёзлеге,
Ышанып къара да къара кёзлеге.
Онsegиз жыл, онsegиз жыл болгъанды,
Аскерге кетер заманы болгъанды.

Сюйген кызы келип аны ашыра,
Ышараед кыйналгъанын жашыра.
Сюйгенини къолун алып къолуна,
Сёз бергенед окъуп, жазып туругъа.
Жаш кетгенед сүйгенине ышанып,
Суратчыкъдан кызы къарайды ышарып.
Онsegиз жыл, онsegиз жыл болгъанды,
Аскерге кетер заманы болгъанды,

Сюйген кызы келип аны ашыра,
Ышараед кыйналгъанын жашыра,
Жаш а жазад, жууап келмейди анга.
Тура туруп, бир кюн къагъыт келгенед,
– Сен жазгъаннга бирден жууап этеме,
Сакъламайма, мен башхагъа кетеме.

Жыйырма жылы, жыйырма жылы толганды,
Юйюне кетер заманы болганды,
Жаз кюн тийип, жаш юйюне келгенди,
Сюйгенине жетип, аны кѳргенди.

– Ойнаганем, ийнанганынг сейирди,
Алдаганем, сюйгенинги билирге!
Жаш а айтды: бар сюйгенинг ѳтюрюк,
Энди сени излемейме кѳрюрге!

БЮЛЕНТ ТЕЗЖАН

Бусагъатда тѐлюде назмучулукъда атын айтдырып тургъанладан бири Бюлент Тезжанды. Кесини юсюнден ол быллай хапар айтханды: «Мында Папулары, Кавказда Байрамукълары деген тукъумданма. Жылым эллиге жетгенди. Тюркде, Эскишехирде жашайма, Форд арабаланы заводунда жыйырма тѐрт жылдан бери ишлейме... Индустри лицейни бошагъанма. Белпинар элденме. Къартларыбыз Теберди элинден келгенлерин айтыгучан эдиле. Атам, анам, эки эгечим бла къарындашым – бары да къобуз сокъгъандыла. Ичлеринде харсчы мен эдим да, назму жазаргъа аллым айланганды...». Бюлент назмуланы бирча уста эки тилде – къарачай-малкъар эм тюрк тилдеде жазады. Тюрк тилинде жазгъанлары асламында философиялыдыла. Ана тилибиздеги назмуларыны тематикасы кенгди, – халкъыбызны адет-тѐреси, суймеклик, шуѐхлукъ, адамлыкъ, кергичилик, чамла, ала бла бирча гитче хапарчыкъла, таурухла... Бир-бир назмуларын халкъ чыгъармалагъа ушатып жазады (сѐз ючюн, «*Нарт сѐз къошакълы назмусу*»). Бу сагъынылгъан назмуда биз Бюлент Тезжанны ѐз хатыны ышанларында тюрк тилине тартханын да эслерге боллукъбуз. Бир-бир халкъ айтыула уа мында сакъланмай, Тюркде жашагъанланы арасында белгили жорюгенлерин да айтырчады. Бюлентни назмуларында халкъыбызны жашау турмушун кѐргюзтген тизгинлери кѐпдюле.

«Сығын», «Татлычыкъ», «Къара кыйындыкъ», «Суююмчюлюк», «Гилек», «Келчи бери, ариуум», «Къалакъ», «Кебин байракъгъа», «Къарачайда накъырда», «Ананы алгъышы», «Сагъыш» деген назмулары аллайдыла. Аны бла бирча бюгюннгю жашауну суратларын да салады назмучу (*Акъыртын маржа*).

Бюлентни назмуларында баш тема – Тюркдеги жерлешлерибиз ни жашауну жер жюзюнде излей, чачыла-жайыла баргъаны бла бийламлыды. Къайсы бирибизча, ол да халкъ тилин, динин, бирлигин шукъласын дегенни кеп назмусунда айтады.

Къалакъ

Къарачайлы къалмазгъамыд антыбыз,
Жыйылгъынчы бир жерге артыбыз,
Кёчюп кетеди хаман жартыбыз,
Тохта-тын да демейд къартыбыз.

Орналмагъан амалтын кёпдю арыгъыбыз,
Жылтырап да чыкъмайды бек жарыгъыбыз,
Жол жюрюй жыртылмаиды эки чарыгъыбыз,
«Жюрю къулум», – дегенди жаратханыбыз.

Тояр, ишлесек, къайда да къарныбыз,
Жокъду ачдан ёлгенед дерча къабырыбыз,
Чырмалып кёп жерге кёмюледи тамырыбыз,
Махшар кюн къыйынды тукъумдан табарыбыз.

Бу барыудан узаймай – бёрю азыгъыбыз,
Жел элтмезча да чанчылмагъанд къазыгъыбыз,
Терекден тюшген кюз чапрагъычабыз,
Онгсунмайд бизни басхан топурагъыбыз.

Сылтауу – хаман барып женгил жарырыкъбыз,
Ол игиликден кенгде къуруму къаллыкъбыз,
Туудукълагъа ызына къайтырча не айтырыкъбыз,
Журтубузду деп къалай ары къайтырыкъбыз.

Ёретинлей жазылгъанды миллет жазыуубуз,
Тарыгъып турад тохтамай ауузубуз,
Артда къалып, арт буту сыннган жазыгъыбыз,
Адет-намысы кёчгенледен даха базыгъыбыз.

Битеу дуняда къалайыды чынгарт барлыгъыбыз?
Алайда кёбелликмиди сыйыбыз бла байлыгъыбыз,
Не уа боллукъмуду Кавказдача жайлыгъыбыз,
Жаннет да жетмез кёллюбюзге, бек къайгылыбыз.

Сыгын

От жагъада жукъланмаз сыгын,
Боран жетип болса къонагъым,

Ожакъгъа тыгъып къабындырмайын,
Къаракъыш чыкъмаз къалтыратмайын.

Бошунамы ашайды малларым,
Кирлетмейдиле ала бауларын,
Сени ючюн къыйнайдыла санларын.
Отлау кѣп эсе, бошду сагъышларынг.

Кюремей багуш хышырын
Къыш узунун къалай ашыргъын.
Жаздан жыйып жашырдынг
Къойларынга этмей алгъышын

Жалан кѣрме, жакъсала сыгын,
Жийиргенирге бармыды хакъынг?
Сабаннга тѣксе тыялмагъанын
Чарла хантлагъа, олду къабарынг.

Къыйналма, шуѣхум, сыгын кесерге,
Чакъыр, келейим жардым этерге,
Бирге ушатырбыз тѣрттер *кѣшеге*

Акъыртын маржа

Минсегиз арабагъызгъа
Алдау кирир къаныгъызгъа
Шайтанны алып къатыгъызгъа
Ашыкъмагъыз ахыратыгъызгъа.

Чапханын санап азгъа
Къозгъама басып газгъа,
Тартмаз сора кеси назгъа,
Эрлай жетер жюзотузгъа.

Саналсанг жолда онгсузгъа,
Озуп булгъасала *тозгъа*.
Сабырлы бол чарламазгъа,
Кеч да къой ол *сойсузгъа*.

Тил

Тилинде сѐлешсе жамагыт.
Бармыды андан алаамат?
Билген нартха саналад,
Билмегенле – балалад.

Къарачай тилибиз абынад,
Жюрек чарлап, къабынад.
Сѐлеширге тил да табылад,
Айхай, накъырдабыз жабылад.

Тилге тот тюшюрмей жылтырат,
Къабышхан ана тилни жылатад.
Къууут жуммакъмы жутулгъанд,
Келинча нек тилибиз тутулгъанд?

Башха тилден урласакъ, не къошулад?
Таулума деп къычырсакъ бошунад,
Тил, унутса, тамакъда терен жашынад,
Сакъ болмагъан къуру кеси башынад...

Жеринде турмай къайры барады,
Хар нени да аслына бурады
Умутум игиге жорайды,
Къарачай тилим таплай турады.

Ташаймасын деп Къарачай ат,
Ана тилинде чайырча чайнат.
Бизден иги миллет бар эсе, къайдад
Туудукъ!.. Сен да кесек хошданлат...

Сыйлы кюн

Бйыкъ сайын бир жума.
Бйлыкъ да, зыккыл жама.
Женгил къурал, хай маржа,
Кюнню бошха *харжама*.

Киргинчинге кюнорта,
Апенди салах тарта,

Фарзгъа сени чакъырта,
Турмачы артха тарта.

Эт иги сагъыш, жора.
Энди бир жукъгъа жара.
Чачынгы ариу тара,
Турма бош затла сора.

Хакъ не дейди къулуна?
Тюш межгитни жолуна,
Орнал имамны солуна,
Сууап жаусун жанынга.

Анала ючюн

Къабыл болсун, анала, байрамыгъыз,
Тешилмесин жашаудан байламыгъыз,
Къалмасын балагъыз да байрамсыз,
Къалмасын имансыз, гыржынсыз, айрансыз.

Къарачайлы этмез анасын сансыз,
Таулу ана тапмаз аллай иймансыз.
Сабийин бешикде къоймаз сыппасыз,
Антсызма, дуняда аныча тапсагъыз.

Алан! Эслеймисе, къалай байбыз,
Насыплыбыз, барысын ёзча санайбыз:
Тапхан, Сют, Къайын, Болуш анабыз,
Жомакъ айтхан да эки къарт аммабыз.

Бу кюн, эркелетип, сёз бла сыйлайбыз,
Кёл алмай, кёбюне сизни къыйнайбыз.
Сабийлеригиз алгъышлайды, къайнайсыз,
Саугъа этмеселе да кюлесиз, ойнайсыз.

Разы болуп айтырыкъ махтауугъуз,
Сууап жаздырыр бизге санаусуз.
Дууагъыз этмез къарыусуз,
Иги жашарбыз саулукълу, арууусуз.

Бизни ючюн кече-кюн да къыйналгъансыз,
Эмчек салып, сют бла сыйлагъансыз.

Сыйыгъыз артыкъ болсун – халалгъа санагъыз,
Сабий ачысын биригиз да сынамагъыз.

Рахматлы болгъан эсе анагъыз,
Къанамасын бу кюн жюрек жарагъыз.
Къууандырсын окъугъан дууаларыгъыз,
Аллахдан къууансынла аналарыгъыз.

Кёп жаша!

Къарадым сейирине, шаша,
Сыйы тюлдю сай, алаша,
Къарачайлы къайры да жараша.
Кёзюм аны ючюн къамаша.

Дуниягъа жерлеше, къарыша.
Тёзюм къыйын эсе, алыша,
Къарачайлы, кесинге кёл аша,
Адет-намысынг бла кёп жаша.

Жерде жокъду санга таша,
Жерингде боласа бий, паша,
Жегилген ишинге къаты жабыша,
Къарачайгъа жалын жакъмай, жаша.

Къара къыйынлыкъ

Кеслерин тыймай артха,
Эр кишиле кетип къазауатха.
Жанларын аямай бара отха,
Сталин тартханды чортха.

Сакъламай танг атаргъа,
Юйюнде къоймай жатаргъа,
Эркинлик да бермей жанларгъа,
Жазыкъланы тыйгъандыла таргъа.

Тюбемезча мархаматха,
Ачымай къатын, сабий, къартха.

Кёчгюнчюлюкню салып шартха,
Ашыралла кыйын табийгъатха.

От тыгып мюклерин жагъаргъа,
Толтуруп маллача кьатаргъа
Элтелле узакъгъа, кеннге атаргъа,
Ажал да тебрейд кыйырдан тутаргъа.

Кысталып Орта Азия, Сибириягъа,
Тансыкълап тарала Къафкъасиягъа.
Болушурукъ да жокъ бу затха,
Онтёрт жыл тёзгенле азиятха.

Эллижетинчи жылда ызына кыйтарыргъа,
Элине билалмай кылып не айтыргъа,
Артыкылыкъны Аллахха айтыргъа,
Къурутханла дининде кыйтыргъа.

Унамайыкъ жылкёзююун жабаргъа,
Унутмайыкъ дууа бла чабаргъа,
Сталинни жаханым отха атаргъа,
Жыйыллыкъбыз иншалах эжиюун тартаргъа.

Тилеу

Сюеме аны биртда кемсиз,
Къыш кюнюнде киерча женгсиз,
Айланама кеси башыма тенгсиз,
Кыйын кёреме жашау нёгерсиз.

Ёмюр жашанмайд тийресиз,
Очукъну манга тюрермисиз?
Тилейме болсун олда чюйресиз,
Келирге унамаса уа сюйресиз.

Жангырып жылым, болурма онсегиз,
Киеуге санап, аны уа бир этсегиз.
Жюрегими тауушуна сейирсинирсиз,
Сынап, тынгылап, тийип бир кёрсегиз

Гына-гына

Къавказда тюрк боюбуз,
Къарачайды *союбуз*.
Къобуз согъуп тоюбуз,
Тойгъунчу жоюлурбуз...

Эжиу, Тепсеу, Харс, Къобуз,
Бирге кёчген шуёхубуз,
Ингичгед деп рухубуз,
Саугъа бергенди Элбруз...

Къачан къычырса Къобуз,
Къууанч хапар, Къодубуз.
Къанат къагъып къолубуз,
Чакъырады, къобугъуз!

Къыл, Аууз, Тюз, кёп Къобуз,
Борбай къыя аяусуз,
Эжиу этсе бал аууз,
Тамырлада эрийди буз.

Жерде салам жугъубуз,
Жип итилсе, букъубуз,
Тепсеу абынып олсуз
Танг атармы жукъусуз...
Къабынса той отубуз,

Кёрюк алып жортугъуз,
Сыйырылса да тонугъуз,
Тойгъа бара токъмусуз.

11.09.2012

Глош таякъ

Чачларынга тюшсе акъ,
Башынг да болса *гъабакъ*.
Бурушса бетде жаякъ.
Кереклингди *глош таякъ*.

Тюшген эсе кёзюнге акъ,
Такъма тиш жюзе табакъ,
Жабылмай эсе хеп жаякъ,
Нёгерингди *глош таякъ*.

Басып тебресенг баймакъ,
Дертлеге жетмей саймакъ,
Ийнат болгъан эсе эки аякъ,
Къыс жанынга *глош таякъ*.

Нёгеринг жокъ эсе таянчакъ,
Къююп кетген эсе ол алчакъ,
Къой, болма алай уялчакъ,
Такъ къолунга *глош таякъ*.

Къуралгъанса барыргъа арлакъ,
Дарийле кийинип бек омакъ,
Къартлыкъны санама сен жомакъ,
Ийлыкъмай ал къолунга *глош таякъ*.

Кёз айырмай болчу сакъ,
Торунунг ажашдырмасын туякъ,
Къычырайым, эшитмей эсе къулакъ,
Излерсе сора, тапмай *глош таякъ*.

Ушамагъан жукъмаз, кёзюнгю ий чыракъ,
Саулугъунг да турмай эсе тынчыракъ,
Сыртынг глошча болгъан эсе къынгырыракъ,
Эм иги шуёхунгдан бири *глош таякъ*.

Бир терегинг баресе, кесерсе бутакъ,
Эсгер, маржа, болма сен отунуракъ,
Тамласында къартлыкъ этсе къарыусузуракъ,
Багъанады санга бутакъдан *глош таякъ*...

Жангы жыл

Игилик кюсеп, къатышдыра, къармай,
Жулкъуп салдыкъ *такъуимни* саулай,

Жартылыккыны кыюуп, жолда жаяулай,
Ашыгып кетди. Жолунда саллай.

Тазасы келди жым-жым жылтырай,
Женгил жетед, Жангы чырай.
Ол да битед турсанг чырмай,
Онгсунмайын кёзюнг жылай.

Жыл сайын умутла байлай,
Саурукъ бла Байлыкъ даулай,
Чабып чанчылсакъ да, айхай,
Чынгыл болад чайкыай-чайкыай.

Барад келген жашаудан урлай,
Кызауат, даулаш тынч да турмай,
Ач бёрюле онгсуз бусгакылай,
Хар кюню бирча: кыан кыурумай.

Энди уа учхун келинлик сайлай,
Бийлеге, Бийчелени байлай,
Сюйгенле жамалсын да кыалмай,
Тойгъа чапсын халкыбыз саулай.

Саурукъ, жамаурукъ болмай,
Жарты жолда ууахты толмай,
Аман ауруу бучхакыдан тутмай,
Озсун жылыбыз топракъ жутмай.

Берекет келтирирге унутмай,
Жангыдан этерик эсе бек бай,
Аягына гулуй кесерем кыарамай,
Бернеси мажал болсун. Барыбызгъа саулай.

Байлыкъ

Бай болур амалтын
Кече да ишлейд кыаралтын.
Таба эсенг да чий алтын,
Кёргюзтмейин ташатын.

Кёзлеринг къарай *гылтын*,
Байлы болгъанды муратынг,
Ишге жегилип адам атынг,
Тюрленгенд бет сыфатынг.

Жашауунг эсе аламатынг,
Айт, эки къуйрукъму узаталдынг?
Бармыды десем кераматынг,
Эслеп басаса бек акъыртын.

Бай болса уа сени атынг,
Бачхыч бла жеталмазед халкъынг,
Жашауунг болуп жашыртын,
Аягынг атларед огъартын.

Биламукъ ашай турмадынг,
Акъ Айраннга да турсунмадынг,
Тюрк тилден сени ючюн бир сёз урладым,
Пиринчге жутланып, *булгуругъа* сукъландынг.

Жаныма

ЖАРАТЫЛГЪАН.....Жаным.....Жетип.....Жаныма
Жаным.....ЖАРЛЫ.....Жазыкъгъа.....Жалына
Жетип.....Жазыкъгъа.....ЖАНЫМЛА.....Жансала
Жаныма.....Жалына.....Жансала.....ЖАШАЙМА.

(Бюлент Тезжан: сёзле Ж бла башланадыла. Хар тизгинни башдан нишге бирлиги барды. Кёнделен окъулса, ЖАРАТЫЛГЪАН ЖАРЛЫ ЖАНЫМЛА ЖАШАЙМА болады. Ыргъакъны жерин алышдырып окъулса, бири жансаулугъу, аргы да суйгеннге айтылгъанча эки юрлю магъанасы болады).

Юйленмегенлеге

Тукъум тинтип тийреден,
Санап сени кюеуден,
Келин сайлап биреулен,
Хайда, дерле, бир юйлен. 1

Сагъыш этер хоншу, тенг,
Ажашхынчы жылынг кенг.
Къазагъынга тюйрер женг,
Жамалырса женгилсенг.2

Юйлен деселе, юйюрден,
Ийнанма да, чюйрелен,
Турсанг игиди сюйген,
Эн салынмай сюрюуден.3

Къайда от тюшмей кюйген?
Жашлада, тобукъ тюйген,
Тутдургъанлай сен жюген,
Артда къалыр жюрюген.4

Ачыкъ къалып терезенг,
Той тауушха келсенг,
Мен а разы тепсесенг
Не тепсерсе, термилсенг?5

Къыз сюялмай тѣзмесенг,
Жаннган кюлню кѣзлесенг,
Жюрек ауруп кѣрмесенг,
Салам айтырса тюбесенг.6

Некяхдан да турмай кенг,
Акылынга болдунг тенг,
Тауусулуп тебрер тюнкенг,
Онгсуннукъмуд кѣлеккенг.7

Туз керек десе Бийченг,
Бармыды Битинг, Бюрченг?
Кюбюрде битсе кюлченг,
Элингден кыыстар Кѣчген.8

Тууса сюркелип жюрюген,
Сюрюп тебрерсе *дюген*
Солуу кюсесе ѳпкенг,
Бошлап да къоймаз жюген.9

Билгеним сен тюйюлменг,
Биртда жигит жюрюген,

Астаа! болса бир кѳрген,
Аккыз сауут жууаркен. 10

Алгын не бек эркѳйенг,
Жуккы болган жердейенг,
Кюндюз де тѳнгерейенг,
Кюйген тюшле кѳрмейенг. 11

Эс кесекни бергенем,
Не бар эди эсерсенг,
Энди кѳлге секирсенг,
Кѳп да болмаз сермеген. 12

Жашау нѳгеринг – бийченг,
Ана болса, себеп сен,
Елгюнчюннге бирча тенг,
Анга Жаннет, санга кенг.? 13

Жашлыкдан кѳл жуугуенг,
Не уа ккызмы туугуенг,
Ийнанмасанг соргуенг,
Жаратмасанг кѳйгуенг. 14

Хауасы, байлык *майшынг, а*
Келмез тымсыз ашынга,
Хайыры болгуед башынга,
Туруред ол да жашынга. 15

Жылынг жетип ккышына,
Ккырау тюшгенд башынга,
Турма дейем ккышына,
Энди хар не мешина. 16

Гурушха

А, ккыз, турма тентиреп,
Бир тур, кесинги тиреп,
Жыламуку жаудураса жилип,
Тынч тур дейме да тилеп.

Тебрегенсе иссилеп,
Сёлешдирмейсе чибинлеп,
Жууап бергенинг чимдип,
Шай да ичирмейсе демлеп.

Жыйгъанса жоппу бюклеп,
Кийдирмейсе, ютюлеп,
Жумушуму кесиме кюреп,
Нетеме, сени сыртыма жюклеп.

Аягъымы жуумайса тазгъа сюйреп.
Сёгюлгениме тюйргюч тюйреп.
Юч къыз табалмадынг бир тюреп,
Барама, мен харип нени да кюсеп.

Шибла суймеклик

Кёрмегенем аллай чырайлы ариу къызы,
Эследим хаман жюрегимдеги жазны.

Тыялмадым урушуп, мен деген хайырсызны,
Кюсеп тура кёрейем быллай субай бир къызы.

Жаннетге да алмазла къуру кесин дамсызны,
Танытайым сизге да ол аламат Жанкъызы.

Эшитген да болмазсыз аны бла хапарыбызны,
Унармыса, – деп сордум, – ай къыз, накъырдабызны?

Сунаем чарламай унарын сабырсызны,
Кюйюп тебресдим, алан, эртте келтирип жазны.

Энди биргелей согъабыз къобуз бла сазны,
Ышаргъанлай турады жаратып мендеги *тарзны*.

Жанында айландырад къумгъан бла ол тазны.
Оздурмайды кълмайын барысында намазны.

Билемисиз, узаймай сизни кълйнарыбызны,
Болсун аллай келини жашы болгъан арбазны.

Иейик да, тилесин, кѳурап, тамадабызны,
Омакѳ этип, жегейик келиннге арбабызны.

Чакѳырама жѳйѳлып барыргѳа барыгѳызны,
Той этип, тепсерсиз зиябийни, жангѳызны.

Той тобукѳдан бара, тепсей апсууагѳызны,
Шагѳатла да керекди кѳыяргѳа неѳяхыбызны...

КЪОНАКЪБИЙ УЛУ
(Хикмет Къонакъ)

Къонакъбий улу (Хикмет Къонакъ) 1966 жылда Тюркню Кония шахарны къатында орналган Челтик деген элде туугъанды. Тукъуму Боташладанды. Ол къарачай-малкъар халкъны тарихине, маданиятына уллу эс бургъаны себепли, кесини юйюрню, Бостанланы андагъы тукъум бѐлегини юсюнден да кѐп хапар биледи. «Атам 1882–1900 жылларында Кавказдан кѐчюп келип Эскишахарны Хан касабасына жууукъ Агъасар деген тау хойчукъга жерлешген къарачайлыладан болуп, Бостанладанды, атамы атасы Къонакъбий улу деп билинип, аны атасы Абдуллах, аны да атасы Мансур болуп, Мансур Кавказда жашагъанды. Анам Кормазладанды. Атамы атасы Къонакъбий улуну Алибий деп къарнашындан туугъанла бла, аланы Тюркияда, Америкада жашау жүроте турабыз», – деп жазады Хикмет. Бытталаны къызлары бла юйюр къурап, жаш бла къыз ъсдюреди.

Университет курсун окъуп бошагъандан сора, къырал къуллукъда – полицияда 20 жылдан артыкъ ишлеп келеди. Ахыр 15 жылны Измир шахарны Сеферихисар бѐлгесини полициясында ишлейди.

Сабийлигинден да назму сѣзге, жыркъа, чамкъа эсин бергенлей турады. Тюрк тилинде аслам назму къурагъанды. Арт жыллада назмуланы ана тилде да жазады. Адабият, назмучулукъ жолуна нек чыкъгъаныны

сылтауун ачыкъялай, Хикмет былай жазады: «Адабият суу кибикди, къайсы саууутну толтурсанг, анга кёреди: сауут ариу эсе, суу да ариу, эриши эсе, суу да алай болуп чыгъады. Муну ючюн, аллыбыз жыллада хайырлы сагъыш этилип эсленир ючюн, кеси кесиме: «сёлешген сагъа-тынгда не хайырлы затладан сёлеш, огъесе къабыш», – дейме. Назмучу къатында бола тургъан ишлени юсюнден, табийгъатны алаамат кезиу-лерини юсюнден да терен сагъышларын назму тизгинлеге уста сала биледи, ана тилни байлыгъын да элпек хайырланады.

Атам ючюн сагъышым

Эртте аууп кетген атам, кюн кёралмай кетген атам,
Барыбызда жокъду багъанг, сени нечик кёлтюртмейим.

Окъуй-жаза аз билгенсен, жети бала ёсдюргенсен,
Тёртеуню *даулетли* этсенг, сени къалай кёлтюртмейим.

Жетингден жетмишге дери, къоймай чапдынг ары-бери,
Ишлейенг ташдан юйлени, сени къалай кёлтюртмейим.

Тёрт къыз, юч жашны жетдирдинг, барыбызны юйлendirдинг,
Жаннет болсун жатхан жеринг. Уллу Аллахдан буду тилегим.

Жетмиш сегиз жыл жашадынг, тымсыз гыржын кёп ашадынг,
Таулу Жюсюп деп айтдырдынг, Сени къалай кёлтюртмейим.

Эрттен ашынг ун биямукъ, тапсанг, ашаренг ууанык,
Киейенг ластикден чарыкъ, сени къалай кёлтюртмейим.

Туугъан жеринг Агъасаред, алайда тапмай берекет,
Кёчдюнг рахат ёссюнле деп, къалай хакъынгы бермейим.

Бизни ючюн урунаенг, кече жатсанг жукъламаенг,
Окъугъуз деп термилейенг, сени къалай кёлтюртмейим.

Кёлюнг рахат, жукъла, атам, Къонакъбий улу санга намыс,
Сенсиз къалды харип анам. мынга нечик юзюлмейим.

Тансыкъмыса сен да бизге, биз а тансыкъ болдукъ санга,
Жер къонакъбайды хар кимге, муну къалай эсгермейим.

Сакъла бизни, биз келирбиз, бек узатмайын жетербиз,
Аллах кюлдюрсе кюлебиз, ызындабыз юзюлмейин.

Бары ёлгенлеге рахмат, жерлери болсун саламат,
Ахратлары бек аламат болсунла деп, мен тилейим.

Окъугъанла этсин сагъыш, Аллахдан тилейик багъыш,
Аллыбыз а бек къаракъыш, къоймайыкъ дууа этмейин.

Бери къара

Отузлула, жюзде отуз кълмагъанд,
Къыркълыла уа межгитте ал жамад.

Эллиле къартха санала бара,
Алтмышлыла жартыны уа озгъанла.

Жетмишлиле сабий-балыкъ жетдире,
Сексенлиле жартысы юйленгелле.

Токъсанлыла, ала жетген жигитле,
Жарыкъдыла, аламатла, игиле.

Эн жангыла эм аламат жандыла,
Биз къорасакъ, артыбызда къллыкълла.

Биз нечик санасакъ къартларыбызны,
Тилегимди, ала да санарыкъла.

Бу дуняда жашай баргъан къарт болад,
Санлары кълтюрмей таралад, толад.

Дуняа тюрленип, тургъаныча турмайды,
Олда бизча къарт болады, жангырмайды.

Уллу Аллахдан уллу къонакъбай болмаз,
Сыйлы Олду, бизникиле саналмаз.

Къояйым къой, эрттен азан кычырад.
Муедзинле келигиз деп, чакъырад.

Сау кълалыгъыз, мен намазгъа кетеме,
Айып этме, сизге дуа этерме!

Жарлы жырдан Жангы жылгъа

Мен бу дунягъа жарлы деб' а туугъанма,
Жарыкъ жюзю кёрмей барады кёзлерим.
Манга къараб' а жазыкъсынадыла,

Мени уа суйген тенглерим.
Мен а не этейим, нечик этейим?
Жарлылык – мени байлыгым,
Аллахдан тилеп, саулукъ излейме,
Саулукъду дуня жарыгъым.
Жыламам, сарнамам, сизле билгенча,
Аллахдан уятны билеме.
Мени суйгенича жаратхан Аллахны,
Кеси излегенича сюеме.
Ол бизни суйюп, адам деп жаратханд,
Мен аны бек иги билеме.
Ол берген акъыл бла, малладан айрылып,
Селеше билеме, кюлеме.
Дагъыда кеп зат, кеп жукъла этеме,
Суймеклик билеме, сюеме.
Бизден ашхы болуп, жанлы жокъ дуняда,
Мен Аллахны аны ючюн сюеме.
Жаратхан олду, жюрютген олду,
Жер берген олду дуняда.
Кетюрген олду дуняда.
Кел энди жарыкъ, жарыкъ жашайыкъ,
Ол айтхан орамдан барайыкъ,
Мамматла ийгенин окъумай къоймайыкъ,
Не айтады, иги ангылайыкъ.

Жер бла кюнню ушагъы

Кюн бурулуп жазгъа бара турады,
Кюнден жерге исси тылпыу урады.
Кече кюнню, кюн кечени къууады,
Биз да жерден юлгю ала барабыз.

Кюн бетчигин кегюзе да, къармайды,
Жер а кюнню жарыкъ жанын сайлайды.
Кюн жарыгъын жашыргъаны болады,
Бизде анга къарай, жашай турабыз.

Кюн тиширью, эр киши жер кибикди,
Тишируну сыйы жерде мийикди.

Кюн кюйдюрмей жашау берге билликди,
Сизле аллай жашаугъа уа, нечиксиз?

Жер, кюн бла тюйюш-уруш этмейди,
Кюн да жерни кёлюн алып, жетмейди.
Жер, кюн болмай тынч бир жашау кёрмейди,
Бизле энди юйдегиле, нечикбиз?

Кюн бла жерча суймекликни билирге,
Бирча жашап, бирге туруп ёлорге.
Кюн тургъанлай жулдузну тергемезге,
Ант этгенбиз, сёзюбюзге нечикбиз?

Жер кюн бла ёрелеше турмайды,
Кюн бурулуп кызыл отну куймайды.
Жер жарыкъны саулайынлай жутмайды.
Кюзгюча кыйтарады, анда нечикбиз?

Къыз шинтикде къубулад

Кюн жылынмай сууукъ эте турады,
Бир жыл жете бир жыл кете турады,
Къар жаугъанлай жер айыбын жууады,
Кёкден жерге берне келгенча болад,
Бау баш, орам, таула, ташла къар толад.

Ауруу жетген жётел эте жатады,
Кюню келген бир сылтаучукъ табады,
Ач жанлыла таудан энип къалады,
Къаты кышда къатып къалды болгъан жер,
Кюн жылытмай, жерге кенделен тиер.

Босагъаны къар кюртюнле жапханды,
Жерле бузлап жыгъылырча болгъанды,
Маджал малла эгиз къозу тапханды,
Юйге игилик, жетген бир жаш юйленед,
Къар чепкенли келинчик алып келед.

Харс урулуп, той этиле турадады,
Жаш къыз суюе, къыз шинтикде къубуладады,

Той чачылып тебрегинчи танг болады,
Акъ гёбелек, жау кёлюнгча сай жерге.
Кюн жашырынып, унамайды тиерге.

Жер жылынып тебрерикди, кюн узап,
Аллах мындан бермесин кыйын азап...

Жауун жауду элиме

Жауун жауду элиме, жер жибиди, жумушады,
Урлукъла чагъар ючюн, жеринден кымылдады,
Къапчыкъларын жардыла, тамырларын салдыла,
Жерден кюч кыуат алып, башларын чыгъардыла.
Кюн тийди юслерине, чапракълары тюзелди,
Аллахха шукур ючюн, бары ёрге сюелди.
Ачып эки чапрагъын, адамны ууучуча,
Зикир этген адамны, шыбырдап, турушуча,
Сагъышха тебредиле, «бизле сени билебиз;
Кюнсюз-жангурсуз кыйма, иймесенг уа кюербиз».
Малай тилге келдиле, Аллахдан тиледиле.
Эки чапракъ тёрт болду, бек женгил юйредиле.
Жер ала бла жабылды, маллагъа тым табылды.
Жашилликден тойду мал, кючленди-кыарыу алды.
Жауун рахмат болады, хар жыл сайын дунягъа
Аллах ырысхы иер, аны бла жанлыгъа.

Сюймеклик ауруу

Сюймеклик кёл аурууду, суйгендеди дарманы.
Сюймеклик ашхы затды, чыртда жокъду аманы.
Сюймеклик ауушмайды, ауушса да суйгенле,
Аны жашатып турады, суймекликни билгенле.
Сюймекликни Жаратхан, суйюб' а жаратханды.
Сюймеклик Андан болуп, аны ючюн жашагъанды.
Керти сую билмеген, чабып бир жукъла суюр,
Кёлден чыкыгъан исси от, тёгюледи жазыудан.
Кёл кесине базгъаллай, сюеме деп тебрейди,
Аны ючюн терилип, не этгенин эсгермейди.
Ой тели халал жүрек, айтчын, кимни сюесе,

Сюймекликни бергенни, сюерге билемисе?
Сен суйгенни неси бард, кюню бар, тамласы жокъ,
Аны Аллах ючюн суй, ол суйюуде хата жокъ.
Сюймеклик ашхы затды, суймесе жаратмаз эди,
Айланып да бизлени, бурулуп суймез эди.
Сюймеклик кёзле башлап, кёлде жашап барады,
Кёз кёл айтханны эте, хар бир жерни марайды.
Кёзню кыйматы уллу, кёлню терезесиди,
Аллах кёзню нек берди, кёрюлейим изледи.
Эс бла кёз биргелей, кёрге керек Тейрини
Эс да кёз да кёр эсе, кьарма кьой кёзлеринги.
Сюймекликни омагьы, бергенине болупду
Тейрини суймегенни, дуниясы оюлупду.

Соруула

Бёрю кёрюп, ызлап, кьуумагъан итни,
Чычхан кёрюп, сермегеген киштикни,
Тюз турмайын, саудурмагъан ийнекни,
Арбазында тутаргъа боллукъмуса?
Андан тёлю ала да турлукъмуса?

Жюкге жексенг, тартып кетмеген атны,
Ишлесе да, тюз бармагъан сагъатны,
Терегинде чирип кьалгъан кёгетни,
Урлугъундан урлукъ асрарыкъмуса?
Билип тура, айыпны аллыкъмуса?

Сау бишмейин, чийлей кьалгъан хар хантны,
Къартча турмай, жашча жашагъан къартны,
Артында турмасанг, бергенинг антны,
Къарт кишиге тюз кишилик боллукъмуду?
Жашлыкьда тоймагъан, токуп боллукъмуду?

Къарт къартча жашаргъа керек тьююлмюдю?
Аман жол адамгъа иги юлгюмюдю?
Къарт жылын жашаса, суйюмлю тьююлмюдю?
Къартлыкьда жаш адам болаллыкъмуса?
Чакьырылсанг, «бармам» деп кьояллыкъмуса?

ЛЕВЕНТ ИТЕЗ

Левент Итез – Текеланы жашыды, 1968 жылда Башкүйюкде тууганды. Анадолу университетни Эскишехирде колледжин таусханды. Бу фахмулу уланыбыз окъуу-билим ёсдоргенден сора энчи тюкенле тутады, болсада чыгъармачылыкъ аны жашауунда бек уллу жерни алады.

Аны чыгъармачылыкъ жолу жырладан башланганды. Ол жыйырмажыллыгында жыр ансамбль кзурап, кеси жазгъан жырланы нёгерлери бла айтып турганды, бир ненча миллет инструментде да ойнайды, макъам да салады назмуларына. Ол назмуланы асламында тюрк тилде жазады. Окъугъанла алагъа бек уллу багъа бердиле. Ана тилинде да Левент кёп жылланы назмула кзурайды. Ол кесин назмучугъа санамагъанлыкъгъа, аны жазгъанларында чынтты фахмуну шартларын кёребиз.

Минги тау

Къайгы сала жүрегиме сагышла,
Акъ бойнунга чырмалалмай, Минги тау!
Кёкюрегинге чачып алтын-кюмюшле,
Тёрт жанынга ёшюн сала, Минги тау!

Эринмейин махтау сала къыйыннга,
Мийик тюшген ала шорха сууунга,
Кюн жарытса, жылтырагъан бузунга,
Тансыкъ эте, ийнакъла бла, Минги тау!

Къыйын затды суймеклик

Къыйын затды суймеклик,
Бир сеними солутмайд?
Кюнча тиед суймеклик,
Бир сеними жарытмайд?

Жюрек жылыуу бек тиед,
Ким жашаса, ол билед,
Жилтининден кёк кюед,
Бир сеними жылытмайд?

Жаза келсем тюшюмден,
Чабып жетсем ызынгдан.
Таша туруп артынгдан.
Бир сеними жеталмайд?

Къара жерде таш болса,
Тапхан эдим тас болса,
Сёзюм тиймейд баш болса,
Бир сеними ачитмайд?

Анча жыр, ненча назму
Жазып айтад бу таулу,
Кёре болурса, тейри,
Бир сеними сагъайтмайд?

Кёзюнг кёзден ёзге...

Кёзюнг кёзден ёзге, манга табады,
Мен кёргенни, ким кёрсе да онгсунмам.
Сёзюнг, сёзден ёзге жаннга табады,
Айтхан сёзюнг, эл эшитсе, онгсунмам.

Суу ызында кёрюннген сен, кёрген мен,
Тау журтлада айланган сен, озгъан мен,
Той-оюнда таша туруп сюзген мен,
Кёк чепкенинг жылтыраса, онгсунмам.

Ышарсанг а кюн тиер, ай зарланыр,
Сагъышынг бла тау эллерим тюрленир,
Сёлешсенг а саулай сауут биленир,
Кёзюнг элге кьалтыраса, онгсунмам.

Тау эллерим

Тау эллерим эсге тюшюп кьыйналып,
Сагъышла бла ашырама кечени.
Минги таудан ёзге барып, кюн алып,
Жулдузла бла ашырама кечени.

Битеу элни кьыйыны бла кьыйналып,
Той юйледе насыплагъа кьууанып,
Ючкьуланда кьозулагъа чырмалып,
Тансыкьлау бла ашырама кечени.

Тебердини сёзю манга кьыйылып,
Басхан тюзге, алапатла жыйылып,
Саулай насып башыбыздан кьуюлуп,
Танг жарыкьда ашырама кечени.

Ата журтдан бизде жарты тил кьалды,
Назмучу бу жыргъа бир кьыйын салды,
Хурзукну жюрекде бир аты кьалды,
Ийнакьла бла ашырама кечени.

Ата журтну ийнакълап

Ата журтну ийнакълап
Къыйын жырлача къурап,
Кёкден жулдузла урлап,
Бере барсам саугъагъа...

Тюшюмде да тюш кёрюп,
Бара турсам эл билип,
Насыпдан мурат алып,
Салам этсем саулагъа...

Сен да санап менича
Къыйынланы кёр, ненча
Сыйлы Къарачай элча
Белги салсам таулагъа...

Да айтама, айтама,
Тюш эт, барып къайтама,
Элин кюсеп жашагъан
Сейирсинед жаулагъа...

ЛЕМАН КОЧ

Къочхарланы Леман, 1963 жылда Эскишехирде туугъанды. Биринчи беш жылны Якапынарда окъугъандан сора, Эскишехирде мек-ямчылыкъ колледжни бошагъанды. 2001 жылдан бери Америкада жашайды. Бир жаш бла кызыны ёсдюрседи. Кеси техника жаны бла билим алгъанлыкъгъа, кёлю кычан да адабиятха тартханды. Сабийлигинден башлап, назмуланы бек суююп, аланы окъуп, жазып тургъанды. Назмучу битеудуния маданиятны, тюрк дуниясын да терен биледи, ниет дуния аны жашауунда баш болгъанлай келеди.

Тюрк тилинде жазгъан назмулары бла кысыха хапарлары 2000-чы жыллада Тюрк адабият-санат журналлада басмалангандыла (Berfin Bahar edb. kültür dergisi, 2005 Mavi; Ada sanat ve edb. dergisi, 2006; Herseye Karşın sanat. klt. ve edebiyat dergisi, 2007; Kar edb. dergisi, 2009; Şehir edb. Dergisi, 2006; Mevsimsiz, 2008 s.İmge edebiyat, 2012; Milliyet gazetesi sanat eki, 2008). 2014 жылда Леман Кочну Истамбулда тюрк тилинде «Atlasta yer ile gök arası» – «Аламда жер бла кёк арасы» деген китабы басмадан чыкыгъанды. Китапха атны Леманны бир назму тизгини бергенди. Китапха жыйылгъан назмуланы баш магъанасы бу фикирде ачыкъланады: «Журтум жокъду мени былайда, назмуладыла мени журтум». Америкада тургъанлыкъгъа, назмучуну эси. оюму, сезими да Тюрк бла байламлыкъларын юзмегенлерини юсюнденди

китап. Америкада жашагъан тюрк окъуучула (аланы санында къарачайлыла бла малкъарлыла да) Леманны «Leman Julide K.» деп танийдыла, ала назмучугъа ыразылыкъларын дайым билдиргенлей турадыла.

Америкагъа кёчгенден сора Леман Коч он жылдан артыкъ (2001–2012) Нью Йоркда тюрк тилде радиобериулени редакциясында ишленди, ыйыкъдан бир кере адабият бериулени бардырып тургъанды. Кёп белгили тюрк, америка, европа адабиятчыла бла ушакъла этгенди, аланы назмуларын окъугъанды, жырларын эфирге салгъанды. Кеси назмулары бла да Америкада жашагъан тюрклени шагъырей этгенди.

Леман Кочну назмуларыны асламы битеудуния адабиятда кенг жайылып тебиреген верлибрни жангы формаларына кёре къуралгъандыла.

Элим...

Биз Кавказ тауладан келип кызауатда
Сени тюзлеринге тюзген эдик...
Алдау болмай, – жашау негерлик
Кууанчны, бушууну барын да сенде
бирча юлешген эдик.

Чешмелерингден суула агъа,
Сабанларынгда кырдык чала,
Жашадым, элим, сенде, сабий бола.
Къышынгда къарынг, желинг, аязынг
Жайынгда кюн иссинг, *талазынг*,
Ай къарангы кеченге узалып кекге,
Юсюнгю жапхан жулдузларым.
Ситимей турамыды энтда,

мен озгъан орамларынгда аякъ ызларым.
Акъ тауларынгдан кезюм къамаша,
Кёк кырдыкларынгдан гоккала жыя,
Ёсдюм, элим, сенде жаш бола,
Сени чайырларынгда жырлагъан ийнарларым,
Узун къыш кечеле, лампа жарыкъда
атамдан тынглагъан жомакъларым.
Жашлыгъымда этген накъырдам, чамым
тас болмай турамыды,
суймеклик назмулада жүрек ызларым?
Энди жашайма сенден узакъда,
Тауусдум жашауну мен ызындан чаба.
Ма айланып келдим:
... сенден узакъ, манга жууукъ ахыргъа.

Сени тенгли

Сюре билгенинг тенгли топракъ
Сюе билгенинг тенгли юй бийче
Бу дуня
Ышана билгенинг тенгли негер
Тюшюне билгенинг тенгли ариу
Жашай билгенинг къадар
Дуня

Назму

I

Назму тилни сыртында ташыр, жерге тюшсе, тил жюрюмез,
Тилине сакъ болмагъан миллетни къачан да бети кюлмез.
Бир халкъны бир бирине байлагъан бирлигиди ТИЛ,
Тилни ёлтюрмеген бир халкъны. журтунда тирлиги ёлмез.

II

Назму тилни кюбюрчеги, аны иги асыра жюрегингде,
Айтылгъан унутулуп кетер, жазылгъан къалыр эсингде.
Назмучугъа сый беригиз, ишлесин ана тилни,
Керск болур кюню келсе, «анам» дерге жаш тёлуге.

III

Назму кёкде учхан къушчады, къанатларын къакъмагъа къой,
Чабыб' а жеталмазса ызындан, аны сен бармагъа къой,
Аны юйю сау дуняды, бир журтха да жыйылмаз,
Кесинге тыйма аны, башха къыралда да жашамагъа къой.

IV

Назму харф бла жазылмаз – жорекди тили, байламайын,
Ёпгелетмей артындан бар, сабыр болуп ашыкъмайын,
Сангырау туйюлдю, къычырма айландырып анча сайын,
Харфлерин эслеп къура аны, кюле тура, жылатмайын.

V

Назму тилни ёзегиди, айтырын созмай айтыр къысхадан,
Эслеп окъумасанг, акъ жазып кёзюнгю бояр къарадан,
Кюндюз жолун ажашыр назму, кечеде кёлюн,
Солдан айтылгъан сёзле, сызгырып озар онг жанынгдан.

VI

Назму харф урушу туйюлдю, къой, жан жаннга сюелсинле,
Урлукъ да ёсмейди топракъда бирча бой, аны эслесинле.
Назму сеникиди, къой халкъ ёсдюрюр ол иги эсе,
Сени кемсиз англар ючюн алгъа назмуну юйренсинле.

VII

Назму сёзню санамаз, кюн таякъча уруп, сёзню сайлар,
Жырды ол санагъан. ненча солууу, анча тюекле ойнар,

Мен муну санап жаздым, санамагъыз юлгюге.
Иги назму, терс жазылса да, сёзюн тюзлюкге байлар.

Уллу сый

Къызыл туманла тюшгенча чачларынг
Ай жарыгъын ышыгъанды кечеден.
Сен Къобан сууланы къызы, Асият,
Кюнню жашырын орнуду къол аязынг.

Сен къолларынг бла аязланы тый,
Таралады кюн – кюнден чачларынгы жый.
Муну уа алай бил: уллу Аллах
– сени –
Сюйгенден болмаз уллу сый

Кёкде жарыгъан жулдузча кёзлеринг,
Кёзюме тийсе, жер-кёк къалтырайды.
Сен Минги тауну аязы, Асият,
Жюрскни жылыннган орнуду ауазынг.

Сен къолларынг бла жулдузланы жый,
Кесинг кет, сен да жюрегинги менде тый.
Муну уа алай бил: уллу Аллах
– сени –
Сюйгенден болмаз уллу сый.

Ючеулен

Кёзлеринг къарап кёрсюн нени да,
Жюрегинги къаты кыс! – деген эди Жашау манга.

Къаты къысып турдум кюн, кече да
жюрегими мен сени кёзлеринге.

Эсингдемиди, къайдам,
– сынып тюшмеген эсе,
Бир жулдузчукъ салгъанем къол ичинге,
менден сау къал деп кетгенинде.

Кюн кечеге айланды.
Ай узакъ таулагъа.
Сен а кьоюп кетип тура эдинг
Эсим, жюрегим, кесим –
ючеулен болуп санга келгеникде.

Ичими кюзгюсю

Жанкылычдан юйрендим мен назмуну
Ол таулагъа тюшген жарыгындан
Къызылны, жашилни, кёкню кёргюзюп алгъа
Бети бла боягъанында, кёлюмю орнуну.
Жангурладан тюшдю ол къолларыма булутладан.
Къыш жайгъа айланнганында, тау этекледе гоккаладан
Ёсгенлеринде кесилигинден, тюрскюндюрмейин бетлерин
Къуртха, къушха, адамгъа бирча ышаргъанында
Кюз айлада айлана эди ол. Салкъын. Кёлеккеледе. Кёрдюм...
Жылауунда эди агъачны
Жерге тюшген чапрагъыны артындан
Жашауну кёкюрегинде сора. Кюн таякълача.
Узалып алдым аны, чырмадым ачы жараларыма,
Башха тилледен да жырлады бир кесек къулагъыма,
Бирини да эсине алмады жюрегим, ана тилден алгъанча.
Назму хар жерде эди. Сенде... Анда... Мында...
Эслемей озуп кетгенем жашауну жол къыйырларында:
Ким кетсе да менден, ол сакълай эди,
Мени манга эсгертип ичиме кюзгю тутханча.

МАМУРХАН (ФАТОШ ХАЗНЕДАР)

Мамурхан назмула жазып эртте башлагъанды, эки тилде – ана тилинде, сора тюркча. Болсада ол назмуларын китап этип бир да чыгъармагъанды. 1873 жылда Кавказдан кѣчген ыннасы Къарабашланы Мамурханны сыйын тутуп, ол назмуларыны тюбюнде аны атын салады. Керти аты аны, биздеча айтсакъ, Боташланы Фатошду. Фатош 1944 жылда къарачайлыла жашагъан Якапынар элде туугъанды. 1968 жыл Анкараны Хаджитепе университетин бошагъанды. Эки жылдан юйленип, эри бла (ол доктор эди) Аланиягъа жашаргъа кетедиле, ызы бла Америкагъа кѣчедиле. Болсада Фатош Тюрк бла, анда жашагъан къарачай-малкъар жамаут бла байламлыгъын бир да юзмегенди, онгу болгъан къадар келип, жууукъларын жокълап кетеди. Америкада болгъан диаспорада да хар маданият магъанасы болгъан ишге тири къатышады. Назмучулукъдан сора да Фатош уста суратчыды.

Къарт анам

Къарт анамдан хапаргъа тынгылаем,
Ол жыласа, бек аман кыйналасм,
Жюрегинде тансыкылыгъын билеем.
Айтыулада жомакъ кибик айтылдынг,
Сен журтунгдан ама былай чачылдынг...

Къобан суудан хапар айтып тебресе,
Жилямугъу ол суулача бараед.
Жууугъундан, тийрссинден сѣз этсе,
Ичин тартып, сѣлешмезча болаед.

Кимле келип, кимле кетди бу жолда,
Насып болса, кѣрюр эди къачан да.
Ёмюр къысха, – жетишмеди заманы,
Жюрегинде кетди аны тансыгъы...

Кавказ таула – сизни юйюгюз

Ой аланла, ой аланла, келигиз,
Халкъны-Джуртну къайдагъысын билигиз.
Кавказ тауладыла сизни юйюгюз,
Мычымайын сиз алайгъа кетигиз.

Къалай бош кетип барады кюнюгюз.
Дуния былай къаллыкъ тюлдю, билигиз.
Тас бола барады адетигиз, тилигиз...
Америка тюлдю сизни жеригиз...

Терилдигиз дунья малгъа, алдандыгъыз,
Узакъ жерлеге чачылдыгъыз, атландыгъыз.
Жазуугъуз-къадарыгъыз болур эди алай...
Унутмагъыз – барды жерде Къарачай.

23.08.1976

Чолпан жулдузум...

Чолпан жулдузум, жарыкъ жулдузум,
Кесинги бек кюсетесе.

Ингирде туууп, эрттенде батып,
Мени да кьоюп кетесе...

Ызынгдан къарап жылай къалама,
Ой, къайры кетип бараса.
Сени, ой, мен бир бек сюеме,
Сюймеклик аурууду, билесе.

Сенсиз дунням къарангы болады,
Ангыласанг, – манга эрирсе.
Аллахха дуачы болама. жаным.
Тамбла къайытып келирсе.

2008, Майны 15

* * *

Айтыуунгдан сен мени бек сюйгенсе,
Минги таугъа къарап мени кёргенсе....
Минги тауча болсун сени да ёмюрюнг,
Мен да сени унутмазча сюйгенме...

10.11.2012

МЕХМЕТ ЧАУУШ

Къоркъмазланы Юсюпню жашы Мехмет Тюркню Эскишехир вилаетини Ажы (Сиврихисарны къатында) элинде 1967 жылда тууганды. Тюркге Мехметни уллу атасы Унух кечюп, Килийса элни къатында Гекчаялы деген жерчикде орналган эди. Жашы Юсюпге эки жылчык болганында, Унух Тюркню Греция бла урушуна къатышып, анда жан бергенди. Юсюп онсегизжыллыгында Бекирланы Падыма бла юдегиленеди, аланы он сабийлери болганды. Мехмет ол уллу юйюрге сабийлени эм гитчелериди.

Мехмет Чаууш Анкарада аскер академияда окъуганды, бусагъатда Испарта шахарда къуллукъ этеди. Сейда Булур бла юйюк къурап, эки сабий ёсдюреди. Къарачай бла тюрк тиллери аны ана тиллеридиле. Дагыда Мехмет ингилиз, алман тиллени да биледи. Уста сурат алады, суратла ишлейди, интернетге салган назмуларыны хар бирини бир магъаналы сураты барды.

Мехметге назмуларынг алааматдыла, бегирекда суймеклик назмуларынгы ишленмеклери, тизгинлери, чамлары дегенде, ол былай жууап берди: «Суймеклик темасына кёбюрек жазама, эрикмей окъусунла деп». Назмучу бу сёзлени сылтау ючюн айтханы ангылашыныулуду – гаулу эр кишиле жюреклерин ачыкъ этип, кеслерин алгъа чыгъарып, ичги сёз айтыргъа итинмейдиле, алай башын жабып айтханлыкъгъа

чынгты сүймеклик сүймекликлей кылады. Кертиси бла да, кыаллай бир жылыу, чууакъ сезим барды аны назмуларында. Аны бла бирча ол бизни назму төрелерибизге бусагъатдагы дуня поэзияны жолларын киргизтирге итингенин да кёребиз. Мехметни поэзиясыны макъамлары халкъ сезимни теренинден жаратылгъанын ким да эслерикди. Ол керти фахмулу назмучу бизни ниет хазнабызгъа жашауну алакат бетлерин кыошады. Кеси жашауну алакат кёреди да.

Къарачайым-Малкъарым

Ариу, ариу кызыларынг,
Жигит, жигит жашларынг,
Уллу къадау ташларынг,
Къарачайым, Малкъарым.

Сау дунягъа чачылгъан,
Намыс бла айтылгъан,
Къачан да бир саналгъан,
Къарачайым, Малкъарым.

Добар, добар итлеринг,
Махтаулукъ жигитлеринг,
Ол ариу кийиклеринг,
Къарачайым, Малкъарым.

Жылкъы, жылкъы байталла
Сау дуняда айталла,
Чачылгъанла къайталла,
Къарачайым, Малкъарым.

Уллу мийик тауларынг,
Сыйлы сууукъ сууларынг,
Жыйылсын жууукъларынг,
Къарачайым, Малкъарым.

Энди сенде жыйылсакъ,
Жылагъандан тыйылсакъ,
Бир миллетден саналсакъ,
Къарачайым, Малкъарым.

Чачуу, къачуу болмасакъ,
Тиренлеге толмасакъ,
Чачыбызны жолмасакъ,
Къарачайым, Малкъарым.

Аллах бизни сакъласын,
Жаубузну хакъласын,
Иги бла жокъласын,
Къарачайым, Малкъарым.

10.02.2012

Къайдаса

Кетме деп кѣп жыладым, не этип да тыйылмадың,
Окзуп, бай боллукъма деп, бу элге сыйынмадың.

Тюшлеримде болмаса, кѣралмайма, ариуум,
Саггыш эте турама, жокъду тѣзер къарыуум.

Сени сора турама, *хойгъа* келип кетгеннге,
Тюйме болуп къалгъайем юсюнгдеги чепкеннге.

Нетесе, игимисе, кимден хапар алайым,
Акъ кѣгюрчюнча келип, имбашынга къонайым.

Къайдаса, бир билалсам, санга хаман келликме,
Келалмасам да тейри, жолунгда уа ёллюкме.

Аллах айтып табалсам, мен а сени алырма,
Юйленип къойгъан эсенг, тели боллукъ болурма.

Хар элде болад тели, ол жерде мен къалырма,
Юйюгюзню аллына, мен орнуму салырма.

Бир бек суйгенем, ийнан, жукъ келмесин кѣлюнге,
Аш-суу бере турурса кесинг жарлы телинге.

22.02.2012

Фейсбук накъырдалары

Санга ахыр бир мектуп жазайым деп, олтурдум,
Чыммакъ ол акъ къагъытны, жыламукъдан толтурдум.

Гяур тюл эсенг, сѣлеш, жетди харип жаныма,
Къалай женгил унутдунг, мен – сени гюнахынгма.

Керти суйюп къарасанг, сабий ангылайд суйгенни,
Сен къалай кѣралмадың, сени ючюн ёлгенни.

Мени динсиз кѣресе, *тапунгму* бард женнетден
Нек разылыкъ бермейсе, *фетунгму* керек *дианетден*

Сени тюшюмде кёрсем, шайтаны болур, дейсе,
Шайтанлы эсе тюшюм, сен а кьаллай мёлексе.

Айта тебресем тейри, кьачар тешик излерсе,
Этген айыпларынгы минчакъ этип, тизерсе.

Тилемегенем бир жукъ, жыламагъанма жукъгъа,
Энди сенден тилейме, бу кече кел фейсбукга.

Ыспарта, 17.11.2011

Ча, ча, ча...

Алай бир бек суйгенем, кьурман болуп кьалырча,
Чыртдамы суймегененг, кёлге асыу салырча.

Чабып келирсе дейем, кьарыуума базгъанча,
Жай суйгенсе билмедим, суугъа жазыу жазгъанча.

Ариуенг, ауурландым, суудан кьарны тойгъанча,
Кьалай аз суйгенэдинг, бетинг жуууп кьойгъанча.

Мен сени бир бек суйдюм, кёкден жауун жаугъанча,
Алаймы аз суйгененг, бирчик жылап кьойгъанча.

Мен анача суйгенем, тогъуз ай кётюргенча,
Таш макъачамы суйдюнг, кьумгъа кёмюп кьойгъанча.

Мен атача суйгенем, кёкlege кётюргенча,
Сарыубекчамы суйдюнг, баласын ёлтюргенча.

Ач кьалып суймекликге, жылап тургъанем ненча,
Кьачан да кьыжрап кьойдунг, сабий кьыжрап кьойгъанча.

Ча, ча, ча, да ча, ча, ча, не айтайым ийнанырча,
Аллах да сени суйсюн, мен сени суйгенимча.

24.02.2012

Жарып кьойдунг жюрегими

Жылла алгъа бир тойда, сен, жулдузча жылтырай,
Апсууагъа бараенг, жамагъат санга кьарай.

Манга турсунмазса деп, кьалгъанем кёзюм къарай,
Кёкге къарай кьалгъанем, санга тансыкъ болгъанлай.

Сюйгенем, бек сюйгеем, айталмадым уялмай,
Анларса деп тураем, кёзюме къарагъанлай.
Тойлагъа бара турдум, чыртда сени кёралмай,
Сагъыш эте уа турдум, кишиге да соралмай.

Айталмасам да санга, бир бек сюйгенем, тейри,
Дагъыда излей турдум, тас болуп кетдинг къайры.
Къайда болуренг, Ариу, кимни болур хапары,
Тюбширик болурек, жазыу болмаса айры.

Жылла сора бир тойда, кёрдюм да кьойдум сени,
Кёргенча этип кьойдунг сен эски бир нёгерни.
Манга къарап ышардынг, эритип кьойдунг мени,
Гина айталмадым мен, сени бек сюйгеними.

Тойдан тойгъа табыша, бир нёгерча сёлеше,
Алай бла башладыкъ, сени бла тюбеше.
Этип оноу эталмай, тура турдукъ туююше,
Жарлыма депми бир кюн, атып кьойдунг мюйюшге.

Жау болуп кьоймагъаенг, нёгерча уа тураек,
Сёлеше тургъа эдик, бир чыгъар жол табарек.
Таша сюйсем да сени, билмез эди тегерек,
Не болду санга былай, сёлешмейсе, мубарек.

Жюрегими уа жардынг, узуну бла кенгнге.
Мени гюнахым неди, санамай эсенг тенгнге.
Минник болурбуз бир кюн, ол ахырат *тиреннге*,
Къайсыбыз, дейсе, – жаннет, къайсыбыз – жаханымге.

Юйленип кетерсе сен, мен сагъына тургъанлай,
Ёлмесенг кьарт боллукъса, «ах» дерсе англагъанлай.
Уллу-уллу сёлешме, сени болса жер саулай,
Хажиге барма, тейри, менден разылыкъ алмай.

18.02.2012

Атала ёлемидиле?

Кёзюмден а кетмейди, арбазда айланнганынг,
Къулагъымда сыргдады, ол манга айтханларынг.

«Тюз бол, жашым, бюгюлме, ууалса да санларынг,
Аллах, Пайгъамбар ючюн *феда* болсун ол жанынг».

Атха минип, биргелей, ариу бир жаз кюнюнде,
Мен а гитчечик эдим, къоркъа болурем, ёзге.

«Хай Маржа, жигит жашым», – деб' а тюзетдинг жолгъа,
Ол тору тайым была жетишалмадым санга.

Жыр айта тебресенг сен, сау элле да тынглайед,
Ажыны жырын айт деп, анам сени къоймайед.

Къалай женгил ёсдюм да, мен къачан уллу болдум,
Шахар, сахар айландым, Килийсадан тас болдум.

Гъурбетде кёп айландым, жанынгда туралмадым,
Сен бек жууукъ кёллюйенг, сенича болалмадым.

Бир къыш кюню эд, атам, ачы аяз – орамда,
Телефонда эшитдим мен ачы къычырыкъла.

Анам сарын салады: «Жашым жет, атанг кетди».
Сау санларым къыйылды, бетими къаны кетди.

Ийнанмадым, тюзю, мен: атала ёлемиди?
Огъесе кече келип, бизлени кёремиди?

Энди къайдаса атам, мен а тансыкъ болама,
Къыркъ жылымда болсам да, жыгъыкъ къошда турама.

Ёлген кюнюнг сёз бердим, мен а кеси кесиме,
Къуран окъуй турлугъем, сен келгенлей эсиме.

Бир-эки жыл окъудум, къабыл болсун хар кече,
Сора окъуй турдум да... байрым кечеден кече.

Кёлюме уа жетмейди санга эталгъанларым,
Къалай асыулу эдинг, сенича болалмадым.

Гёкчеяйла (Килийса), Эскишехир / Тюркийе, 01 Ожак 2005

Мёлек болупму келгенсе?

Жылама балам дейсе, къайдаса, къайдан кёресе?
Ёлюп а кетген эдинг, мёлек болупму келгенсе?

Мени кёралыр ючюн, төгерегинге къарама,
Жюрегинге къара сен, алайда тура болурма?

Жюрегим жанып барад, тёзалсам а къараргъа,
Гина дууа эте тур, жарлы бизлеге мадаргъа.

Сизге кёп дууа этдим, иги дууаларым жетсин,
Энди *сыра* сиздеди, хар ким эталгъанын этсин.

Атамы кёремисе, Хасан агъам а не этеди?
Арт артха бу ачыула, жюрегиме уа жетеди.

Ассы болма, сабыр бол, игиди атанг, къарнашынг.
Тюз болуп, тюз жашасанг, кёкге да тиер ол башынг.

Бала балдан татлы эд, алай эсе нек къоюп кетдинг?
Кюн келип къонакъ болсам, бармыды женнетде жеринг?

Къонакъ деген не сёздю? Биз къонакъ эдик дуняда,
Женнетде жер излесенг, «Я Аллах» дей тур къойма да.

Болуадин, Афйонкарахисар / Тюркийе, 25 Теммуз 2011

Не кёп суйсем да сени

Не кёп суйсем де сени, сен чарласанг да манга,
Аллах айтхандан озуп, жукъ болмайды адамгъа.

Тынчлыкъсыз а этерем, Аллахдан а къоркъмасам,
Алып къачарем, тейри, былай хомух болмасам.

Аллах санга ариулукъ, манга уа ауруу берди,
Жюрегими отуна, темир таула эриди.

Сенича бир ариуну, ким болса да сюеред,
Мени кёзюм бла кёрген, жау чыракъча кюеред.

Сюймекликден ёлсем мен, жылама сен артымдан,
Сени нек жылатдым мен, ауанаса къатымда.

Ыспарта / Тюркийе, 17 Ейюл 2011

Ариу

«Ариуса, бек ариуса», – дейме мен кюн сайын,
Къаргъыш этип турма да, Аллахны да бир сагъын.

Жюрегим а суймесе, дуня ариу тюйюлсе,
Жюрегимден къууалсам, эсимде *нич* тюйюлсе.

Къыркъ жылымы аудурдум, къыркъ кесекге айрыла.
Къыйматымы билмединг, санга къарын ауруула.

Сени ючюн кесими, ёлтюрюме десем да,
Керти деп, къошакъланып, уллу кёллю да болма.

«Аллахны *лютфуд*» дейсе, бек жарашыуму жашды?
Сен мени жаратмадың, ол не затха ушашды!

Сау элледен юзюлюп, къайры кетдинг кёресе,
Къарнашларынг танымаз, жолда санга тубесе.

Мени не кёп жылатдың, кёзлерим сокъур болду,
Дуня ариу сен болсанг, кёрмем энди, болдуму?

Ыспарта / Тюркийе, 29 Ейюл 2011

Ол кёргенинг мен тюйюлме

Кёргенинг мен тюйюлме, олду мени кёлеккем.
Жашайд депми тураенг, мен о сагъат ёлгенем.

Къайтып келип кесими, тар къабыргъа кѣмгенем,
Ташында «сени ючюн, кюйюп ёлдюм» дегенем.

Не этсем да кетмейди, кесиме уа ачыуум,
Ёлмейин тейри жокъду, суймекликден къайтыуум.
Сен тюппе-тюз тюзсе да, анга уа не айтыуум,
Жыларыкъ а болурса, эштсенг жырны тартыуун.

Кеси кесиме тапмадым, мен бу жүрек аурууну,
Аллах айтды, мен суюдюм, сен мажалны, ариуну.
Ёлюп барама дедим, эштмединг сен дауурну,
Гяуур ёлтюралмады, сен да сына къарыуну.

Салам ие уа турдум. кече, кюндюз айланып,
Бир ариу сѣз айтмадынг, мени ючюн къыйналып,
Гѣрохумда бир огъум, ахыр кюннге сайланып,
Жаннетгеми барлыкъса, жарлы жанымы алып.

Бу жыр санга этилди, эжиуон сен къуурса,
Къарачай эллеринде эште-эште туурса.
Сенден сора ким ючюн, бир жаш кесин урсун да
Хакъым да халал болсун, сени ючюн ёлсем да.

Испарта / Тюркийе, 02.10.2011

Бир жомакъ, бир назму

Эрттеден, бек эрттеден, къарачай эллени биринде бир жаш бир къызны бек суйгенди, алай бир бек суйгенди, къачан къызны кѣрсе, тили тутулуп къалгъанды, тойда, *топлантыда* не этип къызгъа жукъ айталмагъанды, къызны уа мындан хапары болмагъанды. Кече-кюн къызны бирчик кѣралырмамы деп дыгалас этип, къызны тѣгерегинде айланыучу болгъан эсе да, не этип, къызгъа кесин эсгерталмагъанды.

Гина бир кюн, не боллугъесе да деп, къызны юйюне жууугъуракъ барып къараса, бир да не кѣрсюн, жашны жѣнгерлеринден бири къызгъа келечи ийип тура. Кеси болумсузлугъуна ачыуланнган жаш, ызына къайтып, юйге баргъанды. Атасыны гѣроху бла кесин уругъа деп тюшюне тургъанлай, юсюне анасы киргенди. Анасы жашын тыйгъандан сора, дертин юйреннгенди, сора да *хем* ачыуланнганды хем да айыплагъанды жашын:

– Аллахдандамы кьоркъмайса, Аллах берген жанынгы сенича бир кьул ючюн кьалай кьяяса, алай бек ёлюрге излей эсенг, аскерге бар, ажалынг келген эсе, алайда шахид болурса, – дегенди.

Жаш аскерге кетгенди, узун жылла аскерде кьалгъанды, юйленгенди. Жылла сора хойуна келгенди, анасы бла хал хатыр соргъандан сора, суйген кьызын соргъанды, анасы да:

– Суйген кьызынг башха элден бири бла юйленди. Жёнгеринг анга келечи ийди, деп кесинги керексиз кьыйнагъанса. Ачыуланмайын, кесинги ёлтюрюрге чапмайын сакълагъа эдинг, *белки* санга насып боллукъ эди, дегенди.

Жаш кьызыны кёрюрге деп ол тургъан хойга баргъанды, суу башында суу ала тургъан кьызыны кёргенди, кесини не этип тыялмай, кьызгъа жүрегиндегилени айтхандан сора:

– Мен сени бек суйгенем, амма насып болмады, сен болмай, дуняны татыуу жокъду, суйгенлеча болмаса да, нёгерча суй мени, кьарнашча суй мени, дегенди. Къыз жашны айтханларына бек ачыуланганды:

– Менден хапарсыз мени бек суйгенсе, энди келип мени нек тынчлыкъсыз этесе? Мен эрими бек сюеме, жашауум да бек игиди, сабийлерим да барды. Бу этгенинг не муслиманлыкъгъа, не кьарачай намысха сыйынмаз. Кесинги да мени да гюнахха сукъма, тас бол кет, бир даха да кёзюме кёрюмме, не кьарнашча неда башха тюрлю сени сюяллыкъ туююлме. Аллах сени билгенича этсин, деп хыны-хуну этгенден сора суу челеклерин да алып кетгенди. Жаш, сууну башына олтуруп, кьызыны артындан кьарап хем жилигъанды, хем да жырлагъанды:

Дыгалас

Айталмасам да санга, дыгалас а этейем,
Мектепни туурасында терек болуп сакълайем.
Кенгден кьарап юйюнге, мен ызыма кьайтайем,
Жетдирсинле деп санга, нёгерлеге айтайем.

Эслемесенг да мени, мен а ачы суйгенем,
Дуня была ахратда, юй бийчемча кёргенем.
Хай маржа, – деген кюнюнг, хызыр кибик жетерем,
Тёзалмагъан кюнюнге, тас болуп да кетерем.

Нек суймединг сен мени, башхасынмы суйгененг,
Кюн жарыгъем мен санга, сен ангамы кюйгененг.

Къарап ышарсанг манга, бола эди дуниям кенг,
Хамайылча бойнумдад, тас болгъан кюмюш куленг.

Жюрек сёзюнг бумуду, суймекликни къой дейсе.
Мен да Аллах къулума, сыйымы нек теплейсе?
Суймединг эсенг мени, мен (да) суймем алай эсе
Сен да мени суйдюнг да, кечми къалдым огъесе?

Суймекликни къоярем, арз айланса терсине,
Сабийчикча жылайем, сен келгенлей эсеме.
Ёлюрге излегенем, сенсиз жашаудан эсе,
Аллахдан къоркъдум, тейри, къыялмадым кесими.

Бу жюрек аурууум да – мени бла къабыргъа,
Дунияда жаннганыма, шагъат болсун ахырда.
Сени къыйнадым эсем, Аллах ачысын манга,
Мындан ары къыйнасам, чыкъмай къалайым тангнга.

Сагъыш этме сен, унут, мени болала эсенг,
Танг аласы уянып, «тюшмю кёрдюм» дей эсенг.
Ол ариу санларынг бла, ол нюрлю тюрсюнюнг бла
Аллах сени онгдурсун, юйюнг юйдегинг бла.

01.11.2011

Къалай къайтайым...

Къайт ызынга дейсе, къалай къайтайым,
Харам этдинг мени, нек унутайым,
«Ариу мёлек» дейем, энди не айтайым,
Ёпкеледим, тейри, къайталмам санга.

Сени бла бир ишим болмаз, дегененг,
Артымдан эшикни къаты жапханенг,
Энди уа не болду, неди бу неменг.
Ахыр сёзюнг теплеп, къайталмам санга

Сау дуния мени эд, ышарсанг, кюлсенг,
Жюрегиме тийген жарыкъ кюнюменг,
Ах, бир да башыма кюн ётдюрмесенг,
Юшюрге разыма, къайталмам санга.

Гина ёмрююм болса, сени сюерем,
Кюерик эсем да, сенде кюерем,
Къыйнасанг да гина, ийнан, тёзерем,
Тауусдунг ёмрююмю, къайталмам санга.

27.12.2011

Жюрек суйсе, дуня сыйлысы...

Аны соралла манга. кимди, бекми ариуду?
Жетмез ариулугъуна, хич бир сёзню къарыуу.
Жабса ариу чачларың, аны ол кёк жаулугъу,
Айны онтёртючады ариу бетини нюрю.

Сюйген кёз бла къарасанг, жюрек ауруу табарса,
Къуру бирчик ьшарса, кёзюңгю алмай къарарса.
Тешер, тейри, бауурунгу, жюрегинг бла къараса
Кёрмей бир кюн тёзалсанг, жаннетлик а болурса.

Сени сюеме десенг, мени сынама дейди,
Къююуп кете тебресенг, къайрыса, деп иймейди.
Каллай бир тюз сёлешсенг, терс англаргъа сюеди.
Сюймейме деп да кёрдюм, ёпкелейд да кетеди.

Кимди ол, деп турмагъыз, сизде жокъмуду жюрек?
Жюреги болгъан жашха, жюрек ауруу керек.
Къыз суйсе да айталмаз, жашда да болум керек,
Дуня болум да болса, насып болмай не этерек.

Аладан толуп турад сау дунияны жартысы,
Ай ала къурумасын, – къыз тюлмюдю барысы.
Жюрек суйген ариуду, жокъду агъы, сарысы,
Сюймесенг къайсы да оу, бир бирини *айнысы*.
Англалдым мы *киммиш*, жюрегими сыйлысы?..

11.01.2012

Атамы аманаты

Сёлеше тебрегенме, мен а кеси кесиме,
Къыркъ жылын озгъан хар ким былаймыды огъесе?

Киши англамайд, атам, сен мени эштемисе,
Айтыр затларым кѣпдю, эшталлыкъ жердемисе?

Юй толусу бир барек, ючге-тѣртге бѣлюндюк,
Тюркиягъа сыйынмай, башха жерлеге кѣчдюк.

Аллах айтса, энди мен орналыр жер излейме,
Къууанч тыпырлы болуп, жашаргъа юйдегим бла.

Шахар таба тебресем, сабийлерим келмейле.
Килийсагъа барлыкъма, киши къалмагъанд, дейле.

Хой топ-толу да болса, келининг келирмеди,
Шахарны къоюп хойгъа анам а келирмеди?

Алай бир бек тансыкъма, къарасуудан ичерге,
Юй бийчем а къоймады, «хойум ариуду» дерге.

Измир деди бир агъам, эгчлерим да барды,
Бек исси болады деп, келининг унамайды

Ялоуа бек ариуду, жашаргъа излегеннге,
Жюрегим да ауруйду, алай узакъ кетерге

Мындан жылла алгъа сен, къатынга чакъыргъаненг,
Юч жашынгы къолуна, бирер чыбыкъ бергененг.

Ючюбюз да сындырдыкъ, къууанып кючюбюзге,
Сен а бизге къарайенг, ышарып бетибизге.

Сора да юч чыбыкъны, салдынг атам, жан жаннга,
«Сындырыгъыз» деп бизге, сынадынг сыра была.

«Кѣрдюгюзмю, жашларым, бир болсагъыз сынмазсыз,
Айрыла тебресегиз, Аллах билир, онгмазсыз.

Къызла сизге аманат, сакъ болугъуз, жашларым,
Энди, хайда, барыгъыз, бу эди айтыр затым».

Сабий болсам да, тейри, юйреннген эдим кѣп зат,
Аллах айтса, сен тынч бол, мендеди ол аманат.

21.01.2012

Уллу жыйылыу

МЕН

Деу ташладан къарайма, къыркъ жыл сора, Килийса,
Не болгъанды да санга, нек быллай бир мудахса?
Уллу жыйылыу барды, санга къууанч болурча,
Хай маржа, сен да къошул, бу оюннга, бу харсха.

КИЛИЙСА

Юч жюз хана эдим мен, чачылып да кетдигиз,
Орамларым бош кълды, мени жарлы этдигиз.
Къайтырсыз деп сакълалдым, жаныма да жетдигиз,
Энди бетге сюелип, не зат чалым этесиз.

МЕН

Тюз айтаса, хакълыса. Бир сор, нек къойдукъ кетдик.
Жарлылыкдан къутулуп, бай болур мурат этдик.
Окбодукъ, бай да болдукъ, муратыбызгъа жетдик.
Жылла озуп болса да, жыйылып санга келдик.

КИЛИЙСА

Сау келигиз, аланла, минг жылла къурумагъыз,
Манга келген эсегиз, нек бетледе турасыз?
Жууукъ болуп келигиз, къарасуугъа къарагъыз,
Ызыгъызгъа айланып, юйюгюзню сайлагъыз.

МЕН

Уялтып турма, алан, къонакъла да бардыла,
Айланыргъа излесек, орамларынг тардыла.
Кёрмеймисе быланы – омакъ арбаладыла,
Огъесе жюрегинги аламы жарадыла?

КИЛИЙСА

Жашчыкъ, тынч тур жерингде, жарам бард жюрегимде,
Хылеу болуп бошагъанд, атангы юйлери да.
Юнан келалмагъанед, жыгълмазед ол келсе,
Хайда бар, энди той эт деу ташланы юсюнде.

МЕН

Кёлумча той этерге, къарыуму къойдунг менде.
Бары да сени болсун, атамы юйлери да.

Къыркъ жылда бир келгенем, от тыкъдыңг жюрегиме.
Билсе, бир Аллах билир, энди къачан келирме.

КИЛИЙСА

Жанынгы къыйнама сен, разыма къачан келсенг,
Алай бир къууанныкъма, адам болалып келсенг.
Чынг алгъа манга келип, ариу бир салам берсенг,
Сора бир абдез алып, къабырлагъа тюбесенг.

МЕН

Къалай ариуд сёзлеринг, ачы-ачы да болса,
Энди жыйылалмабыз, тауларынг алтын толса.
Жыйылгъан а жыйылад, дуня аманы болса.
Кёпле уа барлыкъ болмаз, Кавказ къырал къуралса.

КИЛИЙСА

Жыйылгъан къой, даха бек, чачылып да барасыз,
Къалайда болсагъыз да, сау болуп кёп жашагъыз!
Таныгъыз бир биригизни, харип адам къоймагъыз,
Жууукъ уллу *нийметди*, тартынып узакъ турмагъыз!

МЕН

Иги тюз айтаса да, дуня аман болгъанды,
Ол гяуур ачха къырал, жесир тутханд, къоймайды.
Биз ашагъанны ашап, эндигиле тоймайды,
Сен нек къайгыраса, къыраллыкъ да къалмайды.

КИЛИЙСА

Атымы «Маля» салып, ромалыла къурады,
Аланы юй жерлери, ма баурумда турады.
Сизден алгъа да кёпле, менде ариу жашады,
Къарачайны кетгени, мени ашап бошады.
Бек суйгеним Къарачай, ачы сёзюм анданды.

МЕН

Кесибиз кетсек да, ийнан, эсибиз хеп сени блады,
Сени суунгу ичген, «Къарасуу» деп термилед.
Бир бурхучукъ да болса, адамыбыз къалгъанед,
Мен да разыем къайтсам, алай тынч болалгъайед.
Хайда, сау къал энди сен, Уллу Аллах сени блады...

26.01.2012

Оноу

Алай бек кьарт тьойюлма сизге оноу этерча,
Эки сёз айтырыкьма, кесимден билгенимча.

Кенг туругъуз илешмей, Аллах сакъласын андан,
Хар затха табылса да, анга табылмаз дарман.

Барыгъыз да таныйсыз, къачан да ичибиздед,
Кимин ёлтюрюп къояд, обирсини чимилдейд.

Ангылагъан а болурсуз, сьймекликди хапарым,
Иги сёзлени алып, атып кьой сен аманын.

Дуня байы да болса, разы болма ол эрге,
Жюрек сьйгенлей юйлен, муратынга жетерге.

Дуня ариу да болса, алып кьойма ол къызны,
Сени сьйген, сен сьйген, тас этме сен ол ызны.

Сьймегенлей, эгечим, мамур болуп жашасанг,
Юй толусу бир болуп, сом къашыкъ бла ашасанг.

Келечи табып кьарнаш. сьймегенни алдатсанг,
Махтаурукъ къыз алды деп, сау дуняда айтылсанг.

«Башхасын сьое туруу, къаллай иги да жаша,
Кюн келир эсге келир, жыларса таша-таша».

Жыламазгъа излеген, сьймекликге сакъ болсун,
Аллах жазмагъан эсе, ол бизден узакъ турсун.

Келечи эгеч-къарнаш. сангады ахыр сёзюм,
Кесинг сьое тургъанлай, келечи болма, кёзюм...

Ыспарта / Тюркийе, 02.02.2012

Сьймеклик алгъыш

Мугъур болуп къалама, сен эсиме келгенлей,
Жылап къоярма тюзю, бири манга тийгеллей.

Сора кыжрап кесими, «Кет ары, уллу киши,
Жокьмуду жюрегинги этер башха бир иши?»

Ызы была айланып, алгыыш эте тебрейме,
Эчки ийнат болсанг да, мен кьаргышны суймейме.

Ариу жаша, кёп жаша, Аллах ёмрюнгю берсин,
Жашагъан хар кюнюнгде, атым эсинге келсин.

Жюз жыл жаша эрикмей, чачларынг чыммакъ болсун,
Тёппенгде бир къара тюк мени эсгерте турсун.

Ариу кызыларынг болсун, саулукъ была жашасын,
Бары да кюню келип, бирер «Мехметге» барсын.

Жигит-жигит жашларынг, толу юйле да болсун,
Туудукъларынгы бары атлары «Мехмет» болсун.

Онгунг, солунг, хар жанынг, «Мехмет» айтыла толсун,
Менича бек суйсюнле, сыйынг тёппемде болсун.

Атымы айта-айта, узакъ ёмрюнг таусулсун,
Жеринг Жаннет, хоншунг да, Сыйлы Мухаммед болсун!

Дырыннга жыйдынг мени

Сагъыш эте турама, «манга да бир къараса?»
Хаман да алгъа къарап, кимни кьуууп бараса?

Манга тынгыла иги кыыз, эки сёз айтырыкъма,
Къалай буруш аманса, энди уа къайтырыкъма.

Ма буду айтыр сёзюм, шагъат болсун кёк бла жер,
Сау дуния сени болсун, жюрегими манга бер.

Энди суймейме сени, «къарнаш» десенг разыма,
Кёп жыларыкъ эсем да, къайтама мен ызыма.

Къоркъгъан адетим жокьду, къоркъуп кьоймайма сени,
Бир ариу сёз айтмадынг, дырыннга жыйдынг мени.

Къуру бирчик ышардың, кыркъ жылымы тауусдунг,
Не болду санга былай, ачы ууну да къусдунг?

Ариу бир сёзчюк айтсанг, ёлюп къалсам болуред,
Къалай бек ууду тилинг, анангдамы былайсд?

Эки залим тиширыу, адамны да ёлтюрюр,
Сени бла юйленмейме, Аллахыма да шюкюр!

09.02.2012

Насып

Бир келечи иерле, болса болса, дей турур,
Жартысы тюз эсе да, жартысын ол уйдурур.
Киеу ариу жасанып, бир ташагъа буюгъур,
Къызына хурмет этген, анга да сорлукъ болур.

Атанг айтхандан озуп, жарлы кыыз не эталлыкъса,
Ётюрюкдю суймеклик, уоу, сен ийнанамыса.
Кече-кюн да сагъыш эт, насыпха не айталлыкъса,
Къаф таууна да къачсанг, насыбынга барлыкъса.

Келечиле иш этип, кызны кёлюн сормайын,
Иги оноуларыны, жашаргъа да къоймайын,
Хем уялмай бу адам, хем Аллахдан къоркъмайын,
Къатынынгы разы эт, кече-кюн да къоймайын.

Юйленгенден сора уа, Аллахым жылатмасын,
Иги бла тубешдирсин, аман бла сынатмасын.
Жылай-жылай да турса, къатын эрин къапмасын,
Шюкюрсюз аш тас болур, киши сылтау тапмасын.

Насып деген алайды, накъырда бла иш болмаз,
Толу эсе ыстакан, дагъыда ол суу алмаз.
Хар ким жашайд жазыуун, Аллах хайырлысын жаз,
Эски суйгенни ёлтюр, жүрегинде къабыр къаз.

18.02.2012

ОКТАЙ ЭРЕНДУР

Октай Эрндур (Базарчыланы Эрндур) 1979 жылда Килийса элде тууганды, анда ёсгенди. Афионну кьатында Болвадин деген шахарчыкьда лицейде окьугьанды Мектепде окьугьан жылларындан бери назмула жазады, кьыл кьобузда ойнайды. Бусагьатда Измирге кёчюп, кеси аллына иш кьурап – таулу бишлакьла этип, шахарда жашагьанлагьа сатады.

Назмула аны жашауунда уллу жрни алгьанына Октайны «кьарачай-малкьар назмучула» деген интернет биригиде хар ыйыкь сайын жангы назмула басмалагьаны шагьатлыкь этеди. Октай Эрндур жаш адам болгьанлыкьгьа, ол жамауат магьанасы болгьан, миллет кьайгьырыу тёрде тургьан илхам дуниясында жашайды.

Къонакъ юй

Туугъан кюнюнгде къолунгда ненг бар эди?
Бетингден чибинни да къыстайлмайенг.
Энди къарыулу болуп, кёлюнг кенгнгергенди,
Ашарыгъынгы, суусаплыгъынгы да айталмайенг.

Жашауну толу-толу жашайенг,
Кишини жукъгъа да санамайенг,
Ананг-атанг къартыракъ болгъанында,
Бек ачыулу, бек хыныйенг.

Дуня дегенлери къонакъ юйдю,
Кёплерин сыйлап, кёплерин ийди,
Меникиди дегенлени да кёп кёрдю,
Саугъа орнуна да бир кебин берди.

Энди кетипми бараса, къайры бараса,
Къолунгдагъыланы къайры асырагъанса?
Жаратмагъанларынгы сыртында сал агъачдача,
Къаланг тургъанлай жерде нек жатаса?

20.11.2012

Килийса

Анамы хоюса, ата журтумса,
Адамла *дыяры* ариу, Килийса!
Узагъыракъ къалдым, тышында, къайгъымса
Тансыгъым жюрегимдеди, Килийса!

Кими керамит, кими топракъ юйлеринг бла,
Кими жарлы, кими бай эрлеринг бла,
Тауларынг, ташларынг, сууларынг бла,
Кёлюмю ичиндеди жеринг, Килийса!

Къышлары сууукъ, жазлары исси болмагъан,
Къарагъаны къарангы, жылагъаны мудах болмагъан,
Сюйгенине къууанып, сюймегенин къаргъамагъан,
Мени да кёлюмю алгъан эди биринг, Килийса!

Мен да бирингме, кесимча кёл алгъан,
Кеси болумумча сазынгы чалгъан,
Жашагъанларынгы ичинде бириси болгъан,
Къожа Шогъайып эди атам, Килийса!

12.11.2012

Уллу жалыныу

Шукур этген сайын ырысхыны кёбейтген.
Хата этгенибиз ючюн насыбыбызны къысмагъан,
Кесине этилген жумушну жууукъ сайлагъан.
Сангады жалыныу, сыйлы АЛЛАХ!

Болмагъан жокъдан, къара жерден,
Бизлени жаратып, тылпыу берген,
Бизлени къоруп, къоллап тургъан.
Сангады жалыныу, сыйлы АЛЛАХ!

Жашау дарманыбызны сууу,
Болмаса, болмаз тылпыуу,
Андан уллу байлыкъ болмагъан саулукъну,
Барыбызны къолуна къойма,
Сангады жалыныу, сыйлы АЛЛАХ!

Кимибизни ана, кимибизни ата этдинг,
Кимин тюрк, кимин *абдаг* этдинг,
Шукур санга, бизни да къарачайлы этдинг,
Сангады жалыныу, сыйлы АЛЛАХ!

Келигиз, жерни юсюнден жалынайыкъ,
Жерни тюбюне киргеллей уялмайыкъ,
Хар къайда да атын айтып сыйлайыкъ,
Тамбла аллына аппа-акъ барайыкъ,
Сангады саулай махтаулукъ,
Бизлеге да *мархамат* эт, сыйлы АЛЛАХ!

15.12.2012

* * *

Аягъыма илиннгенимде, «хайда, мектепге», – дедице,
Жукъдан хапарым жокъ эди, «санга юйретирикди», – дедице.

Айтханын жерге тюшюрме, «тамбла керекди», – деди,
Къарам кимди деп, «ёгретменингда», – деди.

Анабыз-атабызча эркетдинг,
Кёлню бизлеге жол этдинг,
Къарангыда кёралмаек,
Къаламынги бизлеге чыракъ этдинг.

Ийнанчыбызда да барды жеринг,
Бир харфынга къыркъ жыл жумуш,
Аллахдан къайытсын *эчирин*,
Тёлеялмаз къыйыны *майши*.

Мектапда той бар эди

Мектапда той бар эди, терезеден къарай эдик,
Бек хошубузгъа кете эдик, ичине киралмай эдик.
Къобузну таушун эштгенлей, ичибиз жызылдай эди,
Хайдар къобуз согъаед, Аскербий да жырлай эди.

Электрик болмайын, чыракъла *лёкюс* жана эди,
Ууахты алай кете эди, киши сагъатха къарамай эди.
Энди арыдыкъ, бир солуюкъ, деп киши да айтмай эди.
Татыуун алай англа, эрттен бла болуп, танг ата эди.

Къызла бек ариу эдиле чачакълы жаурукълары бла,
Жашла бек онглу эдиле уллу адамлыкълары бла.
Хар ким олтура эди жууукълары, тенглери бла,
Къызла, жашла бир бирин сую эди ариу накъырдалары бла.

Эндиги тойлада эскидеча ууахты кетмейди,
Жюрегибиз да жызылдамайды, къобуз башыбызны *шиширеди*,
Кишини суйгени да жокъду, жууукъларын да билмейди,
Хар ким бир тенги бла арбасында олтуруп *газоз* ичеди.

Алтын ашалмайды

Аллах бизлеге бергенди хем акъыл, хем фикир.
Бойнубузгъа борчду шукур бла зикир.

Бирин алгъанынг ючюн, бирин бергенинг ючюн,
Бир тылпыугъа да керекди эки кере шукур.

Ол тилемей жукъ жеринден кымылдаялмайды,
Заманы келген чапракъ тюшмей туралмайды.
Санап сансыз ауурлугъу болгъан бир *учакъ*,
Анча сагъатны кёкде тюшмей къалай барады?

Жазлары къучагъы кёгет толу бир терек,
Къыш болгъанлай билгенинг къуру бир таякъ.
Супрасы толу жерге къачан да жюрюйдю къонакъ
Ашауу къысха жерге басмайды бир даха аякъ.

Тохтамайын акъгъан сууларын иймейин къояса,
Жерден битген бюртюкню бир даха чыгъармаса.
Хуржунларыбызны саудан алтындан толтурса,
Алтын ашалмайды, илла, гыржын болмаса.

28.11.2012

Жашау былай барады

Сыртда жанкъоз чакъгъанлай,
Шорха суула акъгъанлай,
Эл жайлыкъгъа чыкъгъанлай,
Къошда бышлакъ жыйгъанлай,
Ма энди уа жай келди.

Терек кёгет бергенлей,
Сабан бюртюк тизгенлей,
Жерде каска кёргенлей,
Ишлерикбиз биргелей,
Ох, энди уа жаз келди!

Терек тонун атханлай,
Жел сыбызгъы сокъгъанлай,
Кёкден жангур акъгъанлай,
Ашыгъыпды сакъламай,
Ма энди уа къач келди.

Таулагъа къар жаугъанлай,
Анда бузла жылтырай,

Биз сууукдан кьалтырай,
Эртте келди мычымай,
Эх, энди уа кыш келди!
06.12.2012

Ариуну сую

Сюе эсенг, аллай бир ариуну сую,
Эмен отда тюл, жаханым отда кюй,
Бет жарыкъ бла, кьарангы кьалмазча юй,
Сюе эсенг, аллай бир ариуну сую.

Бетине кьарагъанлай, кьыбланы кёрюп,
Къатына барыр ючюн хар ненги берип,
Бир ышаргъанлыгъына мыйынг башынгдан кетип,
Сюе эсенг, аллай бир ариуну сую.

Сабанда урлукъча жангур сакълап,
Кёл жанында кьалгъанча суусап.
Ичерге кьююлмагъан земземге ушап,
Сюе эсенг, аллай бир ариуну сую.

09.12.2012

Тауусулуп барабыз

Бошалып барабыз, тауусулабыз,
Кюн сайын эксилеп, азаябыз.
Артдан келген жокъду, ёсалмайбыз,
Биле тургъанлыкъгъа, хич сайсынмайбыз.

Къызларыбызны элле алып барадыла*,
Бизни жигитле да артындан кьарайдыла,
Кюзюге кьарап чачланы жан тарайдыла,
Не этгенин сорсанг, сарын салып, жылайдыла.

Уллу кёллюдю деп жукъ айталмайын,
Кёзю кьарай тургъанлай, сагъынмайын,
Кесине базып да кёл да салалмайын,
Олтурады кёшеде жукъ да табалмайын.

* элле алып барадыла – гюрк элледен жашагъанла деген магъанада.

Элни акъыллысындан кеси телибиз игиди,
Эн азындан тилибиз, адетибиз бирди,
Киши аманды деп айтмайма, игиди,
Миллетибизни азлыгы бла *илгилиди*.

15.12.2012

Бизни юй

Бир ата, бир анадан туугъанбыз,
Эки кыз, сегиз жаш болгъанбыз.
Эки кез топракъ юйге сыйынганбыз,
Бир къангада ашап, бирге жашагъанбыз.

Атабыз юйде жатмай, къырда айланганды,
Анабыз бир кюн солумай, тылы басханды,
Бир хоншугъа кирип олтурмай, эски жуугъанды,
Бир жангызыбызны бошуна айландырмагъанды.

Хар зат къыт болуп табылмагъанды,
Бир *темирли* ун эки кюннге тауусулгъанды,
Бир кюн солур мадарлары болмагъанды,
Бир кечени да бизни ач жатдырмагъанды.

Энди юй юйдеги болуп, эл ичине къошулдукъ,
Шукур, хар заман бир бирибизге болушдукъ,
Барыбыз бирге жыйылып, эскича олтурдукъ,
Ачыда кууанчда да бир бирибизни кетюрдюк.

АЛЛАХ жатхан жерлерин жаннет этсин,
Файгъамбарыбызгъа жууукъ хоншу этсин...

САФИЙЕ ЁНАЛАН

Аппайланы Жемалны кызы Сафийе Башойюкде туууп ёсгенди, анда мектепни да бошагъанды.

1981-чи жылда Сафийе якапынарчы жаш Нуруллах Ёналан бла юйюр къурагъандан бери анда жашайды. Юч кыыз ёсдюргенди, инди уа уллу юйюрню тамалы болуп, къартлагъа, туудукълагъа да къарайды. Назмуланы жаш заманындан бери къурайды. Жазгъанларын Интернетде къарачай-малкъар сайтлада басмалайды. Сафийени тюрк тилинде жарашдыргъан лирика назмулары да бардыла.

Сафийени акъ назмулары бизни адабиятха жангы поэтика болумну келтиредиле, ала нарт сёзлеге тартадыла, нарт сёзюча, кертидиле, кысха эм терен оюмлудула.

* * *

Дуния деген кёзбауду
Ёлюм деген жашауну ачысыды,
Ажал деген кьатыды
Къыйынлыкьны эшиклерин ачдыргьан.
Ёлюм деген алайды
Тюм жанланы эритген,
Ана бла баланы
Бир-бирине термилтген.
Бастырыкъланнган тюш кибик
Ёлюм ачысыны былай ачы
Болгьанын билмей эдим
Уллу АЛЛАХ буюргьанча.
Ажал деген кьатыды
Болжалындан таймайды.
Учуп келип кьонады
Тар мекямгьа жьяды.
Атам деген Жемалны
Сёлешдирмей тыяды...
Сафийе Адилоглу – бабама жазгьан *илк* шиирим
1989–1992 жж., Эскишехир

* * *

Мен сенден
Жолларыма тёгюллюк
Ариулукъ бла толу
Бир жашау тиледим.
Мен сенден
Кёл жарыкълыкь,
Ариу сёзле айт деп, тиледим.
Кьолумдан тут,
Кёзлеринг бла кьарап,
Жюрегинг бла сынап,
Жангур *дамлачыкь*
Кьадарда
Сюймеклик истедим.
АЛЛАХдан да
Сени тиледим.

Накъырда

Кёкдеги жулдузчукъла
Экибизге сукъланып къарай эдиле.
– Болушайыкъ сизге, –
Жулдузчукъну бири.
Къайры тёнгереп барады?
Ол бирчиклеге къошулады.
Халал жюреклим,
Къайдаса дейди, –
Излейме сени.
Быллай бир нек термилтесе,
Сен къайры барсанг,
Мен да ары барлыкъма.
Тагъыл артыма,
Мен санга уа
Кёкдеги жулдузчугъум,
Жан дарманчыгъым,
Дерикме.
Жюрегим суюгенди сени.
Алып кетейим.
Анама келин этейим.
Ийнан, кесинги манга
Бир бек суюдюрдюнг.
Сени сакълайма.
Тансыкълайма
Келсенг, нечик иги болур эди дуниям,
Жулдузлагъа ёрлер эдим.
Халал жюреклим.

* * *

Кёк мийикди. – миналмайма
Жер къатыды, – киралмайма
Суюмеклигим бек теренди
Санга айталмайма,
Жазаргъа да уялмайма,
Жерни тюбюне да киралмайма.
Мени къолум тылы болсун,
Жюрегимде мылы болсун,

Айтхан сѣзюм жарыкъ болсун,
Мени бла оноулашма,
Сюйгеним, мени бла да даулашма!..

* * *

Аллах айтханы къадар жашарса,
жерни тартханы къадар ауурса,
кесинге сый берилгени къадар сыйлыса
ару сѣз айтханынг къадар къууандырырса,
Осал айтсанг, кесинг къыйналырса
адамланы сюйгенинг къадар игисе,
жашап *нефес* алгъанынг къадар жашарса
аурумасанг, жашаялгъанынг къадар жашарса.
Кюле билгенинг къадар умутлуса
къыйналып жылаялгъанынг къадар
кюлаллыкъса
кесинге къараялгъанынг къадар ариуса,
кишини къыйнамай жашаялгъанын къадар
жашарса – мынга да хаят дейле...

* * *

Юйге къонакъ келсе, аш керек
ашдан алгъа кѣз-къаш керек
кеси къонакъ сюймеген
къонакъны ала билмез.
Къыйналгъан юйге да къонакъ болма
барсанг да, кече къалма
къонакъ юсюне да къонакъ болуп барма
тургъан юйюн уюмлу болсун,
тургъан жеринг эркин болсун!
къонакъ келсе, эт бишир
эт бишмесе да, бет бишсин,
къонакъ келген юй жарыкъ болсун
къонакъ жарыкъ бет бла кѣрюшейик
къууанчда тюбешейик!
къыйынсыз къалыгъыз
кюнде кюнюгюз да былай болсун
къууанчладан айрылмайыкъ!..

Кюн орта болса
 кюн кыздырса,
 жашил кырдыкла
 кюнню иссинде
 кысха, кысха
 солуп
 башларын жашырырга
 кюрешип жатадыла.
 Тюрлю, тюрлю
 Ханчыкыла
 жерде омак, омак
 жайылгандыла.
 Ханчыкылагы
 ариу аяз урады
 желчик сындырмаса,
 бауурдан жатадыла.
 Кюн таякыла тийип
 кюн арасында
 иги болур деп
 жым-жым жылтырайдыла.
 Ханчыкылары
 кьумурсха тьппесин
 кьозгамаса
 ариу ханчыкыла
 жашил кырдыкчыкыла
 болуп ёсерге
 болукьдула ...

Кызыма

Эс жыймагъанлай эсинге
 жашауну кылай кьураргы
 мурад этесе?
 Дуния ырысхындан
 кесинги тый да,
 кеси ырысхынг даха кючлю.
 Осият бла ойнама,
 айтылгъанлары да тынга.

Сора юлюш даулама
жашауну узун жолу
кёрюнеди кёзюнге,
ариу умут затлагъа да
тюбеширсе,
муратынга жетерсе
муратынга уа жетмесенг:
шум болурса, кёрюрсе.
Игилик деген зат
юсюнгден кетмесин,
игиликден юлюш ал
аманлыкъдан кенгде кьал!
Ананы кызына алгышы
быллай бирди,
мен алгыш эте билмейме, –
улу АЛЛАХ алгышласын
ананг Сафийе.

* * *

Сагъыш эте, эте,
болмагъан мыйымы да кьатышдырдынг
ажашдырып кьоя эдинг эсими
мен а не айтайым санга? –
Жеталмадынг кёлюме
кёлкьалды салдынг жюрегиме,
санга осал айтмам,
билген билимимден
ариу айтып турама,
жетмесенг де кёлюме.
Кёрюннген да этме кёзюме
тарыгъуларымы бир кесеги да кьалды,
жашауда кьалсын,
санга айтыр ючюн
тыяллыкъ да тюлме сёзюмю.
Хужуна кьалсын тюеклеринг
быстыр жуууучу
(чамашыр макине) бла тьююшюлемиди???
Тьююшген кюнюмде айта эдим...

Бир бири айтханыгъызны
 тынгыламай эсегиз,
 тюшюгюзде сёлешгенча этчигиз.
 Сир къатып къалай тынгылайды
 не айтырыкъды деп –
 ашхы къатын аман эрни эр этер.
 Аман къатын ашхы эрни сер этер.
 Терслик кетер,
 тюзлюк жетер,
 кёргенингден кёрмегенинг кёп,
 билгенингден билмегенинг кёп,
 биреуни билгенин да биреу билирге керекди.
 Чам бла къол сидеме,
 тели бла чам этме кюсер...

Юйленирик жаш

Жаш тойгъа кеси бармаз,
 Кеси барса да, къайытмаз,
 Юйленник жашны
 Къутугъу чыгъыр эсе,
 Хуржуну ётюрюк толу.
 Айтханларын тинтме,
 Мыйыгъына да битме.
 Айтханлары бла да даулашма,
 Къазанда биширип, къапакъда ашаса, юй болмаз.
 Мал этерик жаш тауда,
 Чалгъыда белгили болур
 Юйню юй этерик къатынды –
 Чырагъы жарыкъ жанар.
 Жумуш этер, къонакъ келсе,
 Бети кюнден жылы болур,
 Кёргенден таньу ашхы,
 Таньудан сынау ашхы.
 Биреу сууукъдан, биреу зауукъдан сынай келир,
 От кюйдюрген сау болур,
 Сёз кюйдюрген сау болмаз,
 Оюмсуз атласанг, ажалсыз ёлюрсе.

Туудугъум

Балдыргъан, къаура сыбызгъыны согъады
Баш орнум тас болуп кетди.
Мыйымы да тешеди
Кертме терекде сызгъырысхан
Чыпчыкълача эте турады.
Жаратмагъанча да кёрдю мени,
Ёпкелетеме деп,
Кёнделенине да сёлешмейим.
Кёлю кётюрюлсюн деп,
Жарыкъ болургъа, кёлюне жетерге кюрешейим.
Сабий уий-уий эте бармасын.
Кёлю такъыр болмасын,
Кёз байланнгынчы кёзюу турсун,
Кёкден жулдуз сермегенча.

ФЕРИДУН КЪОРКЪМАЗ

Феридун Къоркъмаз 1969 жылы тууганды. Белпинар элде Къоркъмазланы Акъчыкъ Исмаилны юйюрюнде алты жашны эм гитчессиди. Эржиес университетде инженерге окъуганды. Эскишехирде ишлеп турганды, ахыр 16 жылны ол шахаргъа жууукъ Бозюйюк деген жерде жашайды. керамика заводда бѐлюмню таматасы болуп ишлейди.

Назмуланы эки тилде жазады. Тюрк тилинде жазгъан назмулары гюрлю-тюрлю назму жыйымдыкълагъа киргендиле.

Къарачай

Бармыды сенден сыйлы жамагъат,
Тюз болуп, аманлыкъ билмеген?
Хар билгенине игилик тилеген,
Мени иги кёллю, сыйлы Къарачайым!

Тынч бол сен хар эки дуняда.
Тау сени бла, кёк сени бла болсун.
Башха жамагъат ёрге турсун,
Сени сыйынга, сыйлы Къарачайым!

Намысынг башхад, хатеринг башхад,
Хар затынг бир башха алапат,
Къыйынлыкъ кёрген, игиликни билген,
Мархаматлы, жигит Къарачайым!

Минг миллетде билirme сени,
Ёнюнг башха, сёзюнг керти,
Чачыу-къачыу санга жетди,
Адет-намыс билген, сыйлы Къарачайым!

Жылла озса да...

Жылла озса да, ары-бери кетип кюнле,
Тансыкъ болсам, къарар бетим сени жайынга.
Эрттед десенг, суймеклигиме кертиме,
Айлансам, ай болсам тегерегингде,
Жулдуз болсам, тайсам ёргелеге,
Ант этсем, сени энди суймезге,
Ийнанма манга, алданма сен да.

Жилягъан этсенг да артымдан,
Хеп да тик тур мен билгенча,
Къайгъы этме, мен урушха кетгенча,
Къууатлы бол, мени къатынымча,
Къайры кетсем да, тюшерик тюлсе кёлюмден,
Къайры барсам да, от боллукъса кёлюмде,
Энтта бирчик къара бетиме,
Хеп да тик тур, мен келгинчи юйюме...

19.11.2012

Абам

Кюн кьарангы болса, абам, сен барса,
Жылтырап турса кьатымда кюнча.
Сенсе анамы жартысы, билеме,
Аныча ариу айтып хеп манга.
Мархамат хар сагьатда сенде кьепдю,
Суу кибиксе, аман да кьорюндюмю?
Женгил жетерсе, отну ёчюлтюрсе,
Анамча ичинге таша тюшдюмю?
Былайда бард бир юйюнг да билесе,
Хар жерге жетер ариу жюрегингде.
Жюрегинг да тынч болсун хар сагьатда,
Кьыйналма хеп юйюнге да, бизге да.
Кьарнашынг *билки* хеп кьатынгдад сени,
Кьерсе, кьермесе жюрегингдед жери,
Халал болсун хакьым санга,
*Абажьым, ёптюм о любарек эли...**

Юч абама чам назму

Тейри, кьызларыбьзыны барын
Жьыйып урлап, кетгендиле.
Неда барын да аналары
Кьол бла эрге бергендиле...

Тюшген болурла кьыйыр элlege,
Компьютор угьай, ток болмагьан.
Огьурсуз кьайын аналары
Баш кьетюрюрге кьоймагьан...

Аны себепли сен жашыракь,
Устаракь бираз сьзге да,
Жандыр тегерекге чыракь,
Тап кьызла, кьайдан болса да...

Ётюрюкчю

Ётюрюкден ким ёлгенд деп турурса,
Жылтырамагьанны жылтыратыrsa,

* Эгечим, сени багьалы кьолунгу ушна этеме (*тюрк тилде*).

Сюеме десенг, айт, кёлюн ким берир?
Алдагъан ишинг болгъанд, чапдыр хайда!
Эки бет бир жерде турмаз, билесе,
Бири тюз айтса, алдайды ол бир да,
Аузунгдан чыкыгъанны эшитмегенлей,
Ётюрюкчю болгъанын да кёресе,
Ётюрюк айтхан жангылыч шарт болса,
Алдар урушда бла барышдыргъанда,
Къатыны была да аман болмаз да,
Жаратхан гюнях жазмаз о сагъатда,
Ётюрюкчю болгъанны билсе *херкес*,
Сабийле бла тенг этмез кесин а,
Хайда! Маржа тюз киши бол энди,
Иги бла билирск, десин жамагъат да.
22.06.2012

Ата журтум

Артдан келдим дуниягъа,
Урус бла урушха
Шамил бла биргелей
Жеталмайын да къалдым.

Таулум кёп къыйналды да,
Кёзюм, кёлюм жылап да,
Энди къарт атамы да
Кёралмайын да къалдым.

Тукъумум, жууугъум да
Жартысы анда-мында,
Кел деп чакъырдыла да,
Баралмайын мен къалдым.

Дуния къазауат болса,
Къууатым сыналса да,
Энди ата журтума
Жеталмайын да къалдым.

*Феридун Коркмаз: Кавказдан келген къарт атам Мурат
Къоркмазгъа Къавказда туугъан эммим Баттал Йилдырымгъа
багъышлайма. 13.05.2010*

Жашырдым

Къара акъгъа тансыкъ болгъанча,
Мен да алай тансыкъ болгъанма.
Санга эшитдирмейин бир да,
Таууш этдирмейин санга да.

Ма алай суйгенме сени да,
Уялмайын бир да, тартынмайын,
Чабарыкъ туююлма артынгдан да,
Билесе мени. мен къаллайма.

Къыйын этериксе, суй мени.
Хуна жыкъгъанча, жыгъарыкъса,
Къыйналлыкъ туююлсе, биле манга.
Кюн боллукъ туююлсе, эрттенбла да,

Жангур болуп да жауарыкъса,
Жылагъаным кёрюллюк туююлдю.

Шауданым

Тюбегенимде къууаннган эдим санга,
Артдан ушатдым сени шауданнга.
Ой ариуум, кёралмайын сени,
Хайран болгъанем керти да керти.

Кёз тиймейин кёп эсен жаша,
Мени бла бир ёмюр атла.
Жылтырагъан бетинге къараялмайма,
Уялма, ариуум, айтама къатлап.

Тауладан тюшген татыулу сууча,
Шауданым, аллайд бу санга суусабым,
Сора мен да уялмайым айтыргъа, –
Кел, сюеме, нёгерим бол жашауумда!

ФЕХМИ БЕРК
(1947–2013)

Батчаланы Хайдарны жашы Берк 1905 жылда кечген мухажирни юй-юрюнде туууп ёсгенди. Тюркню Эскишехир шахарындан Америкагъа кечюп, анда ауушханды. Ол назмуланы жаш заманындан башлап кьурагъанды. Аны биринчи назмулары халкъ чыгъармачылыкъны жоругъунда жазылгъандыла. Ол биринчи назмусун ёлген тенгине жоралагъан эди. Андан бери Фехми кеп тюрлю затланы юсюнден жазгъанды, алай баш темасы уа – халкъыны юзюлген кесегини къадарыды. Бу затны юсюнден Фехми таймай сагъыш этип тургъаны аны хар тизгининде кёрюнеди.

Биринчи кере аны назмуларыны юсюнден Суююнчланы Азамат «Къарачай» газетде жазып, бир къауумун да басмалагъан эди. (1990, 3 июнь) «Батча улуну назмуларыны кьуралыу жаны бла сыйдам болмасала да, магъаналары теренди», – деп жазгъанды Суююнч улу. Кертиси бла да, кьуралыу жаны бла Тюркде жашагъан назмучуларыбызны чыгъармалары хар заман да бирча ийлешли туююлдюле, ала тил башхалыкъны кюзгюсюдюле, дерге керекди. Болсада, фахмалу назмучулары ауазы, сагъышлары бизни жюрегибизни кьозгъамай болмайдыла. Бу назму къауумгъа Фехмини бир тойда айтхан алгъышын кьошабыз, нек дегенде, мында биз унутхан кеп зат сакъланганды, бу кюнубюзге тийишли кеп зат да барды. Аны бла бирча, мында назмучуну сёзюню магъанасына уллу ийнаныуу болгъаны ачыкъ кёрюнуп турады.

Чуку улу Сабирге кюй

*Сабир! Сабиллик негерим,
Сабий кибик сабий эдинг.
Жашча жаш эдинг,
Адамлыкда баш эдинг.*

Бу жыл да жазда кьамиш уллуду дейдиле,
Мен а ишлерге барама.
Тамадам Самиге базар жюгюн а
Кюлте кьамишден байлайма.

Кюлте кьамишни байлай туруб' а
Суукьдан ауруу тапханма,
Анам харипни кьыйнамаз ючюн
Саулукь хапарымы айтама.

Саулукь хапарымы айта эдим,
Айтмайын кьалай этерем.
Мен кюрешип кьамиш этмесем,
Дуня жашаугьа не этерем?

Аначыгьым айта эди манга:
Жашым, сууукь аллыкьса.
Сууукь ауруулу болсанг, Сабирим,
Анангы жюрегин аллыкьса.

Аначыгьым, керти да айтаенг,
Айтхан сёзюнге кьарамай,
Мен бу ауруудан кете тебрэдим,
Жаш дуняма жарамай.

Жарагьан тенглерим
Мени кёрюрге келедиле,
Сабирни бизден айырма деб' а,
Жаратхан Аллахдан тилейдиле.

Мени санларым кьыйылып барады, –
Дарманын кьалай билейим.
Самиге хапар ийигиз, анам,
Бир дохтур мадар тилейим.

Дохтур да дарман тапмайды
Сизден айрылмазгъа, нетейим?!
Энди уа сау къалыгъыз, тенглерим,
Жюрегим сиздеди, кетейим.

Аначыгъым, таралма манга,
Сабир жашым кетди деп.
Ханымсат эгечим кебиними тиксин,
Керти дуниясында кийсин деп.

Сал агъачымы суйген тенглерим
Мени ашыра тутсунла,
Атам бла къарнашларым
Мени къабырыма салсынла.

Жууугъум-тенгим, сау-эсен къалыгъыз,
Мен жаш дуниямдан кетеме.
Атам бла аначыгъымы
Къарнашларыма аманат этеме.

1957

Сарнайды кёк

Жылагъыз, къартла, жылагъыз, жашла!
Чыгъыгъыз тауусулуп барады.
Къарачай-джорукъ а термиле-термиле
Жыламукъ кёлледен толады.

Ой Къарачайлыла, ой Аланла,
Къарачайлылыкъ энди ёлдюю?
Халкъланы иеси уллу Аллах а
Кесинден ыйлыкъгъан сизден ёзге кёрдюю?

Жылады кёкле, сарнады жерле
Хаджирет кетген минглеге,
Биз кесибизни жокълукъгъа ийген
Аллах айып этгенди бизлеге.

1965, *Эскишехир*

Кавказлы

Биз жашаргъа дуниягъа
Къууанч бла келгенбиз.
Эркин жашау ючюн биз
Бек кѣп къанла тѣкгенбиз.

Ата журтум Кавказия,
Сен эсимде жашайса,
Тейри салгъан болжалда
Ахыр жерим боллукъса.

Кавказлыма, кавказлы –
Мен тауланы батыры.
Таулагъа да термилип,
Ата журтха тартылып.

Минги тауну юсюне
Къарыууму саллыкъма,
Минги тауну юсюне
Баууруму саллыкъма.

1980

Учхан чыпчыкъ

Учхан чыпчыкъ, учхан чыпчыкъ,
Кюн чыкъгъаннга баргъан чыпчыкъ,
Минги таугъа къонгъан чыпчыкъ,
Жюгюм санга, салам, чыпчыкъ!

Къарачайдан кенгдеме,
Таурухларын эшитеме,
Минги тауну, чегетни,
Казбекден саркъгъан Теркни.

Терк акъгъан ёзенледе
Жылан жырмиз ханс ёсенд,
Къобан сууну чабагъын
Тийре бары хант этгенд.

Къарачайда туумадым,
Таурухлагъа тынгыладым,
Ол сейирлик журтлагъа
Жюрекден бек талпыдым.

Чыпчыкъ, кѣпдю тансыкъларым,
Жюгюм санга – саламларым,
Чыпчыкъ, бек кѣп тансыкъларым,
Жюгюм санга – жыламукъларым.

Къаптал

Кавказдан келтирген эди атам
Керти асыулу бир къаптал.
Энди уа – сагъал-сагъал...
Жылланы жылла оза,
Къаптал тартыла-созула,
Жамау салып тебрелди
Бир-эки жыйырма жылдан сора.
Журуну къарачай ъзенде къалгъанды,
Жамаула ъзге къумачладанды.
Къаптал жюзжамау болгъанды,
Сыны сыйындан сыннганды.
Зыккылды, къапларгъа да болмайды,
Тейри да адамы деп айтама,
Къапталны сакълар мадар тапмайма.

Алгъыш

Уой, амин дегиз, амин!
Амин деген тилегин тапсын,
Амин демеген тилин къапсын,
Уой, эсибизни юсюбюзге жыяыкъ,
Игиликден юлюшюбюзню алайыкъ,
Аманлыкъдан кенг къалайыкъ!
Игилик деген бизни юсюбюзден кетмесин,
Аманлыкъ деген а артыбыздан чабып да жетмесин,
Сюймегенле айтханча Аллах бизни этмесин,
Бу жангы юйлюлеге къаргъыш жетмесин!

Ма бу келген келинни
Кийген кийими акълы болсун,
Сёзю татлы болсун,
Эки дуняда да бети жарыкъ болсун.
Ата-ана бла биргелей муратлары толу болсун,
Жашаулары кюнлю болсун!
Банкъда бочхалары жюклю болсун,
Мерседес жыйгъан гаражы болсун,
Эл сыйлагъан къазаны болсун,
Эт хычын-хычын этерге табасы-чоюну болсун!
Ма бу жангы келинни жүреги кенг болсун,
Къонакъ суйген юй бийче болсун,
Игилсге-ашхылагъа тенг болсун,
Тийрссиндеги келинлеге юлгю болсун!
Уой Аллах, энди ал бла келген юйюмдю,
Сал бла чыкъгъынчы мен бу юйюмден кетмем деп,
Бегип келген, ата-ананы разы этген, уланлар анасы
Келин болсун. Сабийлери, аталы-аналы ёссюнле,
Окъугъан дегенни энг мийигине жетсинле.
Алай а быланы барындан да бек адамыча
Адам болсун. Амин!

Багъалы къонакъла: Мен алгъыш этерге кюрешдим,
Эс бёлуп, тынгыладыгъыз, сау болугъуз!
Тоюбузгъа сый бергенсиз, Аллах да сизни сыйласын.
Тойгъа жыйылгъанбыз, той бизниди, той сизниди,
той барыбызныды.
Тоюбуз той болсун, биргелей болсун. Бетлерибиз
жарыкъ болсун!

Сау болугъуз. Сау къалыгъыз!

01.11.2003, *Нортх Халедон*

Ана тилим

Тилим, тилим – Ана тилим,
Жангы туугъан сабий эдим.
Къычырыкъ-сыйыгъ сени бла эдим.
Кюнле, айла озуп бара.
Анния-Аддия, мамму-баббу,
Хар айтханым сени бла.

Жылла озду мен туугъанлы,
Таурух, жомакъ тынгылагъанлы.
Ана тилде жырлагъанлы,
Тилим мени – Ана тилим.
Сангады бек суймеклигим.
Башха тилни ачхычы,
Окъуу хунамы бачхычы,
Тилим мени – Ана тилим,
Сангады бек суймеклигим.
Жылланы да жылла озуп,
Ёсюп келген урум болуп
Туугъан элимде тенглерим,
Накъырдачы суйгенлерим.
Сизле бла сёлешгеним,
Энчи сёзюм – Ана тилим,
Сангады бек суймеклигим.
Кенгде болуп тийремдем.
Байрам сайын барама,
Ыразылыкъ къартладан
Ана тилим бла алама.
Хар жолчу болурумда
Элимден тышына кетерге,
Саулукъ, эсенлик тилекле
Бары ана тилим бла берелле.
Тансыкъларым, бушууларым
Сагъышларым, тышлерим
Сени бла ана тилим.
Блайда да арт сёзюм:
Жашасын, Ана тилим!

Чалку – 1966

ХАМИТ БОТАШ
(1921–1998)

Хамит 1921 жыл Къарт журтда таныулу юйюрге туугъанды. Аны къарт атасы Мустафа-хажи битеу Къарачайда белгили болгъанды. Мустафаны толу юйюрюн большевикле чач-тюк этип, ахырында, 1930 жылда кесин да ёлтюргендиле. Хамит атасын таныгъырча болгъунчу, жангы властны адамлары аны да илишаннга салгъандыла. Анасыны атасы Жашеланы Алий анга ёксюзлюк сынатмазгъа кюрешгенди, алай Алий кеси да большевиклени къолундан 1928 жылда жоюлгъанды. Аллай бир зорлукъну сынагъан жаш дагъыда къыралгъа къажау турмагъанды. уруш башланнганда, аскерге кетип, 1943 жылда жаралы болуп, Къарачайгъа къайтхынчы. уллу сермешлеге къатышханды. Шимал Кавказны немец уучлаучула алып бир ненча ай тургъан кезиуде, ол аланы бир ишине да къатышмагъанды, алай ала кетип тебрегенде, Кавказдан мингле бла кетген мухажирлеге анасы бла бирге къошулуп, тыш къыраллагъа жол салгъанды. Ол ангылагъандан, уруш бошалып, хорлам келсе да, сталинчи зорлукъ хорланмазлыгъы баям эди. Аны ючюн, ол Ата журтун къоюп кетерге таукел болады. Алай бла Хамит 1945 жылда Тюркге тюшеди, Европа, Азия къыраллада жашауну сынап, 1960 жылда Америкагъа кёчеди эм жашауну ахырына дери анда турады. Хамитни аты, аны назмулары Ата журтда жыйырманчы

ёмюрню 80-чи жылларыннан башлап, белгили болуп тебрейдиле. Бек алгъа Хамитни юсюнден хапарны Ёзденланы Альберт «Ленинни байрагъы» газетде жазгъанды. Альберт аны адамлыгъына, фахмусуна да бек уллу багъа бергенди: «Жылы келген адам болсада, Америкада къарачайлыланы «Бирлик» ассоциацияларыны жамагъат ишлерине тири къатышады. Ассоциацияны баш борчу – къарачай миллетни миллетлигин сакълау эмда башха миллетле бла шохлукъ жюрютуюдю. Сталинизмни, фашизмни ууларындан ненча фахмулу адамыбыз замансызлай кетгенди дуниядан, ненча фахмулу кетгендиле тыш къыраллагъа. Бу затха Боташ улуну назмулары да шагъатлыкъ эте болурла. – деп келеди кёлюме. Мен ангылагъаннга кёре, Хамит. миллетини ичинде жашап тургъан болса, бюгюнлюкде уллу жазычуларыбызны бири боллукъ эди».

1991 жылда Хамит Боташ къарачай-малкъар битеудуния маданият фестивалгъа диаспораны башчысы болуп келгенди, кесини жарыкълыгъы, фахмусу бла да адамланы эслеринде кёп жылланы жашайды. Ызы бла аны Нальчикде «Харам тала» китабы да басмаланады, газетледе, журналлада назмулары да. 1993 жылда повестьни орус тилге Къайытланы-Къобанланы Э. кёчюрюп, Ставрополь китап басмада чыкыгъанды.

Шимал Кавказдан башларын большевикледен алып немециле бла кетгенле (аланы санында жаралы аскерчиле, тиширыула, къартла, сабийле да бар эдиле) фашистле ууатылгъандан сора, кеслери алларына къаладыла. Ызы бла ингилиз аскерлени къолларына тюшюп, ала да къачхынчыланы НКВД-чылагъа сатып, халкъ болмагъанча улду азап сынагъанды. Ол азап жолну Хамит жашагъан кезиунде дайым кёз аллында тутханды. Аны юсюнден статьяла, повесть жазгъанды, назму да къурагъанды. «Харам тала» атлы назму назмуну чегинден чыгып бир мудах балладады.

Харам Тала!

Тынгылагъан тенгле,
Эжиу да этсинле:
Мени ачыу кѳрген жырыма,
Журтундан узая,
Чачылгъан ёксюзле, –
Кеси кюуюбюзню жырлайма.

Ючжыллыкъ жолубуз
Австрияда битгенди.
Бизге жангы палах
Журтдан узая жетгенди!

Жангыдан да татый,
Битген къазауатны татыуун,
Биз энтта сынадыкъ,
Ол хайырсызны ачысын!

Уруш а битгенди да
Къууанч этелле дуниада,
Бизни ахырыбызны этелле
Драу сууну боюнунда.

Ингилиз аскерле,
Бизни алгъандыла къуршоугъа,
– Къазауат битгенди,
Жесир болугъуз, – дедиле.

– Сюймегенлени биз а
Бермейбиз кериге;
Сиз сюймегенни биз да
Сюймейбиз, – дедиле.

Биз ийнанганбыз
Ол ингилизни сѳзюне.
Лагеръле къурдула,
Ол Драу атлы ёзенде.

Жангы тамадагъа
Къылыч-Гейрини келтирдик.

Къарт генералгъа
Жашаубузну ийнандыкъ!

Ол кесин алдатханд
Ингилиз хыйла тюлкюге,
Бизге палах этгенд,
Ол къалгъан эди кериге!

Ингилиз комендант,
Бизни *хапарбер* бла чакъырад,
Ол бизге къарайд да,
Кёзлерин ётюрюк ышартад.

Ма былай айтып кыгычырад:
– Тамадаларыгъыз келсинле:
Сир Александр чакъырад,
Хазыр арбалагъа минсинле!

Ол Шпитал шахарда,
Сизге конферанс берликди,
Маршал алайда уа
Сизни къонакъча кёрлюкдю!

Ала алай кетдиле
Хазыр арбалагъа къаланып,
Душманнга келмезлик
Ачы хапар жетди айланып.

Сени кёрмеген кюнюмде

Сени кёрмегем кюнюмде,
Къарангы болад элимде,
Ала кёзлеринг кюлмесе,
Ол булбул таууш келмесе!

Сени кёзлеринг кюлмесе,
Бахчада гюлле битмез эд.
Жарыкъ кюнда тиймейин,
Къарангы басып кетер эд!

Ай толуп тийген кечеле,
Жаннет тауушла келелле.
Жюрекле бирге кьууана,
Кел, бурулайыкъ биз бирге!

Ол сыйлы ана болмаса,
Быллай жулдуз да туумаз эд,
Мен да келмезем бу журтха,
Кёрмезенг мени дунияда!

Жашаудан татыу алайыкъ,
Сюйгенле бирге болайыкъ,
Дунияны кенгден аулайыкъ,
Жашлыкьда жашап кьалайыкъ!

Журтума алгьыш

Кёрмесе, да кёп жылланы сени кёзюм,
Жетмесе да, толусу бла айтыр сёзюм,
Жукьламайын чыкъдым мен кёп кере тангнга,
Билгенимча сагьыш этдим, Журтум, санга.

Тау Журтума жол тутсунла алгьышларым,
Алтын суу бла боясынла тау башларын,
Бир кесекге чачсын аны сагьышларын,
Буруу болуп тыйсын жауну кьаргьышларын!

Санге аман иннетлиле абынсыла!
Партияла адамлыкьгъа табынсынла!
Хар палахдан – ийнамсызлыкь уллу палах,
Хар адамны жорегинде болсун Аллах!

Союлса да, игиликге мал союлсун,
Оюлса да, жан жокь жерде жар оюлсун,
Шыбыла да урса урсун кьуу терекни,
Кюрт юзюлсе, тохтатмасын ол жюрекни!

Заманында кьобан кьопсун, суудан толсун,
Бата эсе, сууда батхан чабакь болсун!

Жана эсе, тиш илинмез кьаудан жансын,
Къана эсе, жер кьандан тюл, суудан кьансын!

Минги тауну акъ башлыгъы акъ бойнунда,
Букъу басмай турсун кёкню кёк кьойнунда!
Къурумасын жайда жангур, кьышда боран,
Тау элдеде шош болмасын хар бир орам.

Къурумасын Жыйымдыкъны* накъырдасы,
Къургъакъ** элни кьошакълыракъ кёлкьалдысы,
Мангырамаз гардошлары Мара элни.
Быхылары, кьакъ этлери тюкюлени***!

Къазакъланы**** кьужууракъ оюнлары,
Жёгетейни нарттох асхан чоюнлары.
Кьонакълагъа кьаб кьурманы Ташкёпюрню!
Ташчы берсин кьоргъашинни, ташкёмюрню!

Малкъарлы да алай салсын таш хунасын,
Тауукъ кьанат тийгенлей, ол оюлмасын!
«Къуш тёшек!» – деп акъ туманнга секирмесин!
Айыу болгъан дорбуннга да ол кирмесин!

Бир халкъымы жазыу эки айырмасын!
Онглу бизге билеклерин кьайырмасын!
Гитлер, Сталинчиле властьха келмесинле,
Ахлуларым геноцидни кёрмесинле!

Эркинликде жашау кьурсун тажал халкъым,
Ашамасын киши аны халал хакъын!
Къабыл болуп, Журтха этген алгъышларым,
Жазгъы кюннге ушасынла сагъышларым!

Бабалагъа тарыгъыу

«Ит болмаса, тюкю юрюр» дегенсиз,
Ол кертиди, кёзюбюз бла кёргенбиз.

* Жыйымдыкъны – Тебердини.

** Къургъакъ элни – Хурзукну.

*** Тюкюлени – учкуланчыланы.

**** Къазакъланы – къартжуртчуланы.

Ит, тюкю да кьалмай, жыртхыч бёрюле
Улуйдула, ёксюз Журтда, кериле.

Халкьыма

Тар Журтуму кенг танытхан Минги тауум,
Этегингде, бир тау элде, туууп ёсдюм.
Болмаса да сени бла бирге жазыуум,
Сагьышымда сыфатынгы дайым кёрдюм.

Ким биледи, бар эсе да манга дауунг,
Ата жашын кечген кибики, кеч сен мени.
Эркинлик бер, Ата журтум – шыйых тауум,
Ачыкьларгьа соруулары, сезимлени...

Халкьын суйген нек болады жау халкьына?!
Халкьын сатхан нек болады тюнгюч улан?!
Билалмайма Кьуран-межгитни хакьына:
Некди бирде терслик – байракь, тюзлюк – жылан?!

Жандырдыла кьызыл отда ёксюз халкьны,
Чыдамады кюрч кьой эсенг, кьурч багьана...
Зорлукь хорлап кьойса бютюн дуняны,
Бу жашаудан болмаз эди бир магьана.

Азат болса деп, кёплеца, тау миллетим,
Кюрешгенме толу бола тин хакьыма,
Туугьан халкьым, сенге таза кибики бетим,
Жаным алай таза барсын Аллахьыма!

Жанымь жаралы кьанаты

Бир ёмюр жарымны тилимдеди атынг,
Эсимде сакьланды сагьышлы сыфатынг,
Акьсакьал Минги тау бла жырчы Кьобанынг,
«Хасаука», «Ачемез», «Татаркьан» жырларынг.

Эсимделле мени «тишлери аманла»,
Миллетни экиге юлешип сатханла,

Эсимделле мени гюнахсыз кетгенле...
Жанларын миллетге кьор-кьурман этгенле.

Къатышханед дуня, къатышханед миллет...
Экили халкъымы, я Аллах, сен бир эт!
Зорлукъну туманы. Журтумдан жел бла кет!
Жюрегим, тохтап къалмай, сен ол кюннге жет!

Жашасам да алтын къалада, узакъда...
Мен жашайма Журтсуз, тансыкълыкъ тузакъда.
Жангыз сенсе къайгъым, ёмюрлюк муратым, —
Къарачай, жанымы жаралы къанаты!

Журтум

Журтум, къалай
къарангыды
Жашауум сенсиз,
Шам тауларым, мен
ёксюзме,
Ёксюзме сизсиз!

Тоялмадым

Ёксюзлюкню, журтсузлукъну сынадым,
Жыламугъум ташны теше, жыладым.
Зорда ётдюм жети кере он таудан,
Тоялмадым, тоялмадым жашаудан.
Къалай игид тюзюн билмей жашагъан,
Сагъышында ёлюмсюзге ушагъан!

АЧЫКЪЛАМА

абдач – дервиш, башха магъанасы – Тюркню башха халкълары
аджиз – къарыусуз
айле – юйдеги
айны – башха
айны турум – биягъы болум
акъджигер – ёпке
алжалла – ажашханла
амджазадам – ата къарнашымы жашы
ансууа – тепсеу
арз – Жер (Гъарш)
аршив малземе – архив материал
аякъланмасы – къозгъальуу
базы – бир къауум
баканлыкъ – министерлик
басын – басма
басын – газетле
бе адамым сен – мени адамым сен
бедава – хакъсыз, жалсыз
Бедир – Макка бла Мадинаны арасында файгъамбар уруш этген

жер

бейитле – эки тизгинле
бек ихтиятлы болургъа – бек эслеп жюрюрге
билки (билки) – ким биледи
бихасса – айырып
булгур – будай жармасы
вазифе – къуллукъ
васыт – мадар
векалет – арап сёз, кеси аллына иш мажаргъанлагъа эркинлик
берген жер
вик – тепсеу
газоз – нарзан

генч окъуулу неси – окъуулу жаш төлю
гина – дыгъыда
гъазаска – тепсеу
гъурбет – тыш кыралла
гылтын – башы кыатышхан, терсине кетген
дактило – жазыу машина
дамлачыкъ – тамычы
даулет – кырал
девам эте келген – бара баргъан
девам этеме – бардырама
девам этерге – бардырыргъа
дёнерже – тюрленирге
джидди – ауур, чамсыз, оюнсуз, керти магъанасы
джилт – энчи китап
дианет – дин ишле бла кюрешген биригиу
дуня сияси – политика
дылры – багъалы, магъаналы
дюген – той тамата
ёгретмен – устаз
жарым неси – тюз жазыу
жорт – тепсеу
жыгъыкъ – оюлгъан, бузулгъан
замма – тамычы
затен – алайды да
зиябий – тепсеу
илан – ачыкълама (анонс)
илгили, илгичли – байламлы
илк – биринчи
имкан – амал, мадар
имхасы – жокъ этилиюу
инат – хор жүрекли
исимли – атлы
итахъм – сарыуум
ихмал этсек – эсге алмасакъ
ихтияч – керек зат
ишарат – белги
кабус ичинде – басдыракъланган халда
калитетли – агъачлы, багъасы болгъан зат
кафийе – рифма
кёз бебегибиз – гинджибиз (жан-кёз деген магъанада)
кёй (кой, хой) – эл

кёше – кыйыр, мюйюш
киммиш – кимди?
китаб шекиде – формада
кувветтен – кючден
куле – кулон
кутулада – ашчикледе
кыйнаклагъа – кыйдан алынган эсе, библиография
къачынмазгъа – жанламазгъа
кьюруш – тюрк ахча
кыймети – багъасы
кыйрылыу – жоюлган кыйынлыкъ
лёкус – мутхуз
люзуму элеманла – керекли элеманла
лютфуд – Аллахны игилиги
магариф – окьюу ишле
мадди – мал-ачха
майиш – иш хакъ
макалала – статьяла
мамур – насыплы, рахат жашау
мариф – окьюу-юретиу
мархамат – кыйгъырыу
маса – стол
матбаа – басма юй
матбаачы – басмачы
мевзу – тема
меджмуа – журнал
мемлекет – журт
меркези – арасы
меслек – асыулу иш
метин – текст
мешхур – белгили, таныулу
мички – тепсеу
муавин тайин этди – болушчу кюллукъгъа жарашдырды
муваффакийет – онг, ырызылыкъ бериу
мухтарлыкъ – эл совети
мысрала – тизгинле
мюдюр – директор
мюдюрлюк – директорлукъ
мюлтежи – къачхынчы
мюневвер табака (арап сёз) – интеллигенция
неден – себеп

несир – къара жазыу
нетидже – тамал оюм, эсеп
нефес – тылпыу, солуу
нешретилген – басмаланган
ниймет – игилик
ноксанла – кемликле
ноксанлыкларына – жетишимсизликлерине
ноксанлыкладыла – кыяуладыла
нормал гыда – ашарыкъ
орду – аскер
парантез – (,), «,» белгиле
перде – бёллюм
рахметли болган – ёлген
речил – (варенье) жемишден кыйнатылып этилген татлы аш
риайет этмедиле – келиширге кюрешмедиле
саймаздан – сансыз этип
сайфа – бет
сайына – жик санына
севийе – къума
сека (зека) – фахму, закийлик
сес-бес кёре – къарамы терсине кетип
сечкин – сайлама
сечмеди – сайламады
силерге – силдерге, кетерирге, кыырыгъа
Сина – Мисирде эм уллу къумлу тюзню аты
сой – тукъум, тукъум ат
сонунда – эм ахырында
сонундан – ахырындан
сонуч – ахыр оюм
супра (субра) – хант къангасы
сусуп – шум болуп
сыра – кезиу
сыфыргъа жууукъ – жокъну жеринде
сюрюклерге – сюйрерге
табакагъа – къауумгъа
табии – табийгъаты бла
такъум – рузламаны чапраклары
талаз – толкъун
там – толусу бла
тапун – эркинлик къагъыт
тарафы – жаны

тарз – хал, кёрюмдю, ишленмек
тарихине айт – тарихи бла байламлы
тахсил – окъуу
тахсил элеман – бийик окъуулу адам
тахсилими – бийик окъуууму
тевкифлеге сон берилди – тутулуула тохтатылдыла
тедрисат тарихи – окъуу тарих
теклифинги – излегенинги
темизлеме – ариулау, къоратыу
темирли – темир челек
тенкит – критика
тербие – адеп юретген
тербия – адеп
тербиясы – ишлениую
теслимден – ызына берилгенден
тефERRUАТЫНА – теренине
тирен – вагон
тоз – букъу
топламак – жыйыу
топланмасына – жыйышдырылгъанына
топланты – адамла кёп жыйылгъан жер
топанып – жыйылып
топлап – жыйып
торун – туудукъ
тутукълама – тюрге салыу
тухаф – къужур
Ухуд – файгъамбар уруш этген жер
учакъ – самолёт
факат – алай а
феда – жан бериу
федакарлыкъдан – миллетге жан аурутханлыкъдан
фелакетлени – кыйынлыкъланы
фету (фетуа) – ангылатыу кыагъыт
хадеселе – жашалгъан белгили ишле
хана – юй башы
хапарбер – динамик, радио
хаписхане – тюрге
харжам – бошуна ийме
хатта – аны кыоюгъуз
хатырала – эскериуле
хафта – ыйыкъ

хафта сону – ыйыкъны ахыры
хел – битсеу
хем – бек
хендек – уруш этген жерде къазылгъан индекс
хер хафта сону – хар ыйыкъны ахырында
херкес – хар ким
хич – кючлендириучю жалгъау
чалым – керексиз ёхтемлик
чамашир макина – быстыр жуугъан машина
чаресиз – амалсыз
чаууш – тамата, оноучу
чешме – шаудан, суу чыкъгъан жер
чок диккатлы болургъа – бек эслеп къараргъа
чюнкю – не ючюн десенг
Шамирге барыу – тепсеу
шекил – форма
шема – схема
шиширерге – къыздырыргъа
шубе мюдюрю – бёлюм директору
шюпхели – ишкли кёрген
ызларына чекидиле – къайтдыла
эдеби – литература
эдеби шекиде – адабият жаны бла
эжир – саугъа, хакъ
эксик – жетишимсиз
эксикликле – кемликле
эксикликлери – жетишимсизликлери
эмми – ата къарындаш
эпопеле – эпопеяла
эссечиклериме – чыгъармачыкъларыма
эчирин – хакъ
эялет (вилает) – область
юзюлдюк – къыйналдыкъ
юанлы – грекли
яни – айтханым олду
ярамазды – камсыкды

ХАЙЫРЛАННГАН КИТАПЛА

1. Адыгская и карачасво-балкарская зарубежная диаспора: история и культура. Пальчик, 2000.
2. *Кипкеева З.Б.* Карачасво-балкарская диаспора в Турции. Ставрополь, 2000.
3. *Кьонакъланы Хасан.* «Тюрк дуня, Тыш кьыраллы жуукълары-быз» // Минги Тау, № 1, 2007 ж. «Кавказда жашагъанланы насыплыгъа санайма» // Минги тау, № 2, 2010.
4. *Ялхароева М.А.* Литературно-публицистическая деятельность ингушской диаспоры в Турции. Назрань, 2008.
5. Культурная диаспора народов Кавказа: генезис, проблемы изучения (по материалам международной научной конференции 14–19 октября 1991 г., Черкесск). Черкесск, 1993.
6. *Мурзаханов Ю.И.* Материалы к библиографии народов Северного Кавказа // Живая старина. 1993, № 3.
7. *Aslanbek Mahmut.* Karacay ve Malkar turklerinin Faciasi. Ankara, 1952.
8. *Bala Mirza.* Karacay ve Malkarlar. Islam Ansiklopediasi. Ыstanbul, 1955.
9. *Cagatay Saadet.* Karacayca birkac metin. Ыstanbul–Ankara, 1951.
10. *Karca Ramazan, Kosay Hamit Zuber.* Karacay-Malkar turklerininde Hayvancilik ve bununla ilgilb gelenekle. Ankara, 1954.
11. *Dilber Kansay.* Karacay-Malkar halkini birinci kultur festivali ustune. Ankara, 1992.
12. *Hayati Bigi.* Kafkasyadan Anadoluya gocler. Ankara, 1995.
13. *Ufuk Taukyl.* Kafkasya daglilarinda hayat vekultur. Ыstanbul, 1993; Karacay-malkar halk sairlerini antologiasi. Ankara, 2000.

БАШЛАРЫ

Ал сёз	3
Тыш кыраллада жашагъан кырачай-малкыарлылада назмучулукъ	3
<i>Адилхан Адилоглу</i>	15
<i>Айла Эчкибаш</i>	19
<i>Акга Бычакъсыз</i>	29
<i>Али Ихсан Папан</i>	45
<i>Байказыланы Асланукъа</i>	50
<i>Бурхан Ёл</i>	54
<i>Бюлент Тезжан</i>	60
<i>Къонакъбий улу (Хикмет Къонакъ)</i>	76
<i>Левент Итез</i>	84
<i>Леман Коч</i>	88
<i>Мамурхан (Фатош Хазнедар)</i>	94
<i>Мехмет Чаууш</i>	97
<i>Октай Эрендур</i>	116
<i>Сафийе Ёналан</i>	123
<i>Феридун Къоркъмаз</i>	131
<i>Фехми Берк</i>	136
<i>Хамит Боташ</i>	143
Ачыкълама	151
Хайырланган китапла	157

Научное издание

Биттирова Тамара Шамсудиновна

С ЛЮБОВЬЮ К РОДИНЕ ОТЦОВ...

(Сборник стихотворений авторов карачаево-балкарской диаспоры)

Отпечатано в Издательском отделе КБИГИ РАН:
Федеральное государственное бюджетное учреждение науки
Институт гуманитарных исследований КБНЦ РАН
360000, г. Нальчик, ул. Пушкина, 18
Тел.: 8 (8662) 42-46-97, 42-50-94
E-mail: kbigi@mail.ru

Подписано в печать 04.03.2014
Формат 60x84 $\frac{1}{16}$. Гарнитура Times
Усл. печ. л. 9,3. Тираж 500 экз. (1-й завод – 250). Заказ № 100

Зав. издательским отделом *К.М. Шомахова*
Компьютерная верстка и техническое редактирование *А.В. Гергоковой*
Редактор *Л.Б. Кучмезова*

30

ISBN 978-5-91766-077-6

9 785917 660776